

ÖMER OBUZ
Hayvan Katliamları ve Himaye

ÖMER OBUZ Siirt'te doğdu. Doktora eğitimini "İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Düşünce Dünyası" isimli teziyle tamamladı. Bu tez daha sonra kimi düzenlemelerle *Türk Rönesansının Peşinde Bir Aydın: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu* (Libra Kitap, 2018) adıyla neşredildi. Ayrıca Siirt'in Cumhuriyet Serüveni (1923-1950): *Gelenek, Modernite, Milli Kimlik* (Akıl Fikir Yayınları, 2017) ve *Ölüme Tutulmak: İstanbul'un Eski Bağlılıkları* (Kabalıcı Yayınları, 2021) isimlerini taşıyan iki kitap çalışması daha var. Özellikle toplumsal hayat üzerine okumaya ve yazmaya devam etmektedir.

İletişim Yayınları 3236 • Tarih Dizisi 167

© 2022 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2022, İstanbul

YAYINA HAZIRLAYAN Berkay Üzüm

KAPAK Suat Aysu

KAPAK İLLÜSTRASYONU Hayırsız Ada'ya (Sivriada) sürülen
sokak köpekleri, *Le Petit Parisien*, 31 Temmuz 1910

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Yağmur Yıldırım Bayrakçı

BASKI Ayhan Matbaası

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul
Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,
Harbiye Mahallesi, Elmadag, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ÖMER OBUZ
Osmanlı'dan
Erken Cumhuriyet'e
**Hayvan
Katliamları
ve Himaye**
Kediler, Köpekler, Kargalar

Abim Mesut ile ablam Zeynep'e...

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	9
KENAR NOTU.....	11
MERHAMET VE GADDARLIK ARASINDA OSMANLI İSTANBULU'NUN HAYVANLARI.....	23
Sınırlar	33
Sapmalar.....	40
<i>Sultanların canavarları</i>	57
ÖLÜM KAMPINA SÜRÜLEN KÖPEKLER.....	69
Sürgünün ertesi: Kademeli imhadan doğrudan imhaya.....	85
Medeni[leş]mekle gelen yıkım: “Ne şayan-ı hayret bir himaye-i hayvanat”.....	97
Aşırılıklar: Bir kuyruk kaç kuruş?.....	105
KARGALARA İLAN-I HARP: “KARA DÜŞMANLAR”I NİÇİN ÖLDÜRMELİ?.....	113
NORMALİN ÖTESİ: LÜFER DE VAR, KARGA DA.....	125
YAŞASIN KEDİLER!.....	133

PİS SOKAKLARIN TEMİZ KEDİLERİ OLMAZ:	
KİR, PAS, NEFRET	141
İSTANBUL'DA KEDİ ENGİZİSYONLARI	153
KEDİLER FARELERE, İNSANLAR HERKESE KARŞI.....	167
ETİNDEN, SÜTÜNDEN, DERİSİNDEN:	
KEDİLERİ NE YAPMALI?.....	177
DÜZENDE SARSINTI	189
KAYNAKÇA.....	199

TEŞEKKÜR

Siirt'te geçen çocukluğuma dair çok fazla anı anımsayamasam da var olanların pek çoğu evimize, bahçemize ve bahçemizin güzel sakinlerine, kedilerine ait. İki katlı kırmızı evimizi çepeçevre sarmalayan incir, fıstık, dut ve diğer pek çok ağaç kuşlara; bahçenin istinat duvarlarıysa arılara ve kedilere meskendi. Son yılların aksine eskiden şehrin sokaklarında köpekler pek yoktu ama hemen her köşe başının renk renk kedileri olurdu. Benim de aklımın yeni yeni ermeye başladığı zamanlarda bağ kurduğum ilk hayvan, bu küçük, minyatür kaplanlardı. Kedilere ayrı bir sevgi beslememin önde gelen nedeniyse ablamdı çünkü onlara öyle seven ve merhametle yaklaşıyordu ki bundan etkilenmemek mümkün değildi. Doğrusu hâlâ evini onlarla paylaşıp onları düşünüyor olmasına hoşlukla bakıyorum. Hem insanlar biraz da bakıp gördükleri, duydukları, öğrendikleri ve nihayetinde tercihleriyle var olan varlıklar değiller mi? Bu nedenle bana, bize benzemeyenleri sevmenin tercihlerin en güzeli olduğunu öğretmeye çalışan ablama, Zeynep'e çokça teşekkür ederim.

Bitirmeden, elinizdeki çalışmaya alan açıp da yayımlanma sürecine ilk katkıyı sunan değerli Tanıl Bora'ya, araştırmayı önerileriyle destekleyen Abdullah Onay'a, önemli katkılardan ötürü Berkay Üzüm'e minnettarım. Çalışmayla ilgili yeni bilgiler keşfetmemi sağlayan Ercüment Topuz'a, hocalarım Kemal Yakut ile Bekir Koçlar'a, özverili öğrencilerim Esmâ Benek ile Çilem Kurt'a ve her zaman yanımda hissettiğim eşim Münife ve aileme teşekkürlerimi iletmeliyim.

KENAR NOTU

Acaba insanoğlu yeryüzünde ilk kez hangi hayvan(lar)la karşılaşmıştı? Ama bundan önemlisi bu karşılaşmada taraflar ne yapmışlar, ne hissetmişlerdi? Hemen söylemeliyim ki bunu bilme şansımız yok; dolayısıyla sorunun mutlak bir yanıtı da. Ancak doğrusunu isterseniz bu soruyla ilgili asıl beklentim, yaşantılarımız üzerinden bir dakika bile olsa hayvanlarla karşılaştığımız anları hatırlamayı, düşünmeyi sağlayabilmek. Bunu yaptığımızda büyük olasılıkla kimilerini kafeslerde ya da bir yerlere zincirlenmiş; kimilerini ise çöplerin içerisinde yiyecek ararken ya da yaralı ve hasta olarak gördüğümüzü hatırlarız. En iyi ihtimalle çoğumuz onlarla bu şekilde karşılaşıyoruz, hem de her gün. Aynı zamanda işkence edilen, tekmelenen, uzuvları kesilen, kör edilen hayvanları da görüyor yahut duyuyoruz. Peki ne hissediyoruz, ne yapıyoruz? Bazılarımız umursamıyor, bazılarımız üzülüyor ama çok azımız bu yaşananlarda dolaylı da olsa payının olup olmadığını sorguluyor, bir hesaplasmaya gidiyor ve hayvanlara işkencenin geçmişini/tarihini merak ediyor. Bu çok önemli, zira insanın yıkımlarla dolu geçmişiyle yüz-

leşmesi, şiddeti tamamen kaldıramasa bile azaltmaya, böylece birçok hayvanı kurtarmaya yetebilir. Bence bu hususta tarihe bakmak bize yardımcı olabilir.

İnsanoğlunun diğer türlere karşı bu denli yıkıcı olması, doğaya sürekli burnunu sokması, bencilliğinden, gücünden ya da açgözlülüğünden midir? İlk bakışta bunlar etkili görünüyor. Ancak doğrusunu isterseniz ben derinlerde bir yerde bu hisleri tetikleyen başka bir şeyin de olduğunu düşünürken Yuval Noah Harari'den insanların, milyonlarca yıl önce sadece küçük hayvanları avlıyorken, kendilerinin ise büyük avcılarının avı olduklarını, 400.000 yıl önce büyük hayvanları avlamaya başladıklarını ve 100.000 yıl önce de besin zincirinin tepesine çıktıklarını öğrendim.¹ Üstelik şunu biliyoruz ki insanlar, zamanla yeni alanlar inşa ederek kendilerini gönüllü olarak doğadan tecrit etti ama doğayla bağını tamamen kopar(a)madılar. İnsanoğlu, doğada sürekli mücadele içerisinde olan sayısız türün, kendi dertleri yetmezmiş gibi başlarına bela olmaya ve doğayı yağmalamaya devam etti. Tüm bunları gözden geçirince zihnimde kıskırtıcı bir düşünce belirdi: Geçmişinde bir bakıma örselenmiş olan insanoğlu bir tür güç zehirlenmesiyle içten içe bir intikam peşinde miydi? Belki de besin zincirinin zirvesinde olmanın sorumluluğunu, üstelik en zeki tür olmasına rağmen kaldıramamıştı.

Kimilerine saçma gelebilecek bu düşünceden sıyrılıp ilk sorudan devam edecek olursak, evet, ilk karşılaşmayı bilmiyoruz, hatta insanoğlu için kötü bir tecrübe de olmuş olabilir ancak sonraki karşılaşmaların hayvanlar için iyi olmadığı açık. Günün sonunda en masum olanlarımız dahi onları kimi zaman eğlenmek ve/veya stres atmak için kafeslere, fanuslara tıktı; kimi zaman daha çok yiyebilmek için besledi;

1 Yuval Noah Harari, *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*, çev. Ertuğrul Genç, Kolektif Kitap, İstanbul, 2021, s. 26.

büyüttü ya da yalnızlığını gidersin diye evlere kapattı. Gücü elinde bulunduranlar ise yeri geldi onları topluca katletti.

İnsanoğlunu böylesine acımasızca davranmaya iten temel neden, kendilerini hayvanlardan üstün görmeleri ve onların insanlara hizmet için yaratıldığına inanmalarıydı. Bazı dinlerin ve filozofların katkısıyla bu yaklaşım, asırlar boyunca yerkürenin her bir yanında itina ile işlendi, yaygınlaştırıldı. Aristoteles, Descartes ve John Locke gibi önemli düşünürler buna benzer fikirleri yayanlardan bazılarıydı. Aristoteles'e, "Bitkilerin hayvanlar için, ikinci olarak da tüm öteki hayvanların insanlar için varolduğuna inanmamız gerekir"² şeklindeki cümleyi kurdurtan, hayvanların insanlar için var olduğuna yönelik inancıydı.

İnsanların hayvanlarla ilişkisini üstünlük temelinden değerlendiren Descartes hayvanları bir tür makine, otomatlar olarak görmüştü. Onları akıldan yoksunlukla insandan aşağı görerek pek çok şeyi yapsalar bile bazılarını yapamamalarını, görüşlerini desteklemek için kullanıyordu: "Buradan da, onların bilinçli bir şekilde değil de sadece organlarına verilen düzen sayesinde hareket ettikleri meydana çıkar."³

Bu noktada bir parantezi de İslâm inancına açmak gerekir. İnsanı eşref-i mahlukat olarak tanımlayan İslâmi geleneğe göre hayvanlar insanlara hizmet için yaratılmışlardı⁴ ama bu uğurda onlara son derece hassas sorumluluklar yüklenmişti. Hayvanlardan bazıları insanların hizmetine göre tasnif edilmişse de onlara eziyet edilmesi yasaklanmıştı. Dolayısıyla üstün oldukları iddiasıyla her şeyi kendilerine hak gör-

2 Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975, s. 18, 19.

3 Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, çev. K. Sahir Sel, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1984, s. 52, 53.

4 Yasin Suresi'nin 71. ayeti şöyledir: "Görmediler mi ki, biz onlar için, ellerimizin (kudretimizin) eseri olan hayvanlar yarattık da onlar bu hayvanlara sahip oluyorlar."

seler bile bu din, insanlara her dilediklerini yapma yetkisini vermiyordu. Elbette Tanrı'nın gazabından çekinenler vardı fakat sonunda kendilerini üstün gören insanların istediği oluyordu ve bunun sonuçları; denizlerde, ormanlarda ve sokaklarda yaşayan hayvanların katledilmeleriyle somutlaşıyordu. Her dinin mensubu, neredeyse tüm hayvanlara, sadece eğlenmek uğruna bile işkence çektirebiliyordu. Horozları bahis uğruna dövüştürmek, Araplarca çok eskiden beri bilinen bir davranıştı.⁵ Abbasilerin devrinde hayvanlar eğlenmek için dövüştürülürdü. Hatta hayvan pazarlarında kapışmaları için özel olarak yetiştirilmiş koç, köpek, horoz, bildirincin gibi hayvanlar satılırdı.⁶ Çinlilerin cırcır böceklerini ya da balıkları dövüştürecek derecede tuhaf alışkanlıkları vardı.⁷ Eski zamanlardan itibaren, mesela Roma arenalarında hayvan dövüşleri düzenleniyordu.⁸

Buna benzer davranışlar, Osmanlı/Türk topraklarında da yaşanageldi. Gerçi pek çok yönüyle bu coğrafyanın hayvanları diğerlerine nazaran çok daha şanslıydı ancak neticede onların da muhatap oldukları, ne yapacakları kestirilemez, yıkmak, katletmek ve yok etmek konusunda evrenin en maharetlileri olan insanlardı.

Bu toprakların hayvanlarının hal-i pürmelalini incelemek benim için bilhassa manevi açıdan zorlayıcı oldu. Zorluğa hüznün, mide bulantıları ve sıkılganlık eşlik etti. Zira öldürülenler, yenmek istenenler, derisi yüzülen, kuyrukları kesilen ve kafası koparılanlar, her zaman yanı başımızda biten, sevimliyi, okşanmayı bekleyen, bazen korkutsalar da tanıdı-

5 Ramazan Altınay, *Emevilerde Günlük Yaşam*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2006, s. 447.

6 André Clot, *Harun Reşid ve Abbasiler Dönemi*, çev. Nedim Demirtaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, s. 198.

7 Pascal Pick vd., *Hayvanların En Güzel Tarihi*, çev. Bertan Onaran, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003, s. 93; *Akşam*, 30 Mart 1944, s. 5.

8 Pick vd., *a.g.e.*, s. 102.

ğımız, bildiğimiz hayvanlardı. Katledenler ya da bunda payı olanlarsa komşular, yöneticiler, veterinerler, mahallenin çocukları ve zaman zaman öykündüğümüz yazarlardı. Osmanlı/Türk tarihinde böylesi hadiselerin yaşanmış olabileceği kırk yıl düşünsem aklıma gelmezdi. Sıfık bu ya, hayvanlara şiddetin hep münferit kaldığını zannederdim. Yazık ki kediler, köpekler, kuşlar oldukça anlamsız gerekçelerle, ayırım yapılmaksızın ve sistematik biçimde katledilmişlerdi.

Bu arada çalışma olgunlaştıkça, yeni kaynaklarda farklı bilgiler görüp de üzerine kafa yordukça meselenin sadece ve sadece klinik boyutu olmadığını düşünmeye başladım. Hayvan katliamlarının sıhhi endişeleri/gerekçeleri ve medenileşme söylemini içeren politik bir mahiyeti olduğuna ikna oldum. Bu noktada Nevcihan Özbilge'nin *Çekirgeler - Kürtler ve Devlet* isimli çalışmasını zikretmeliyim. Bu kitap, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e önemli bir sorun olan çekirge istilalarıyla mücadele yöntemlerinin bile, bir yönüyle tarihe, siyasete ve devlete dair değerlendirmelerde alternatif bir yol olabileceğini gösterir. Diğer bir anlatımla Özbilge, çekirgeler üzerinden egemen gücün hem doğa tasavvuruna, erken Cumhuriyet dönemi tarihine ve hem de ulus-devlet ideali-ne farklı bir perspektifle bakmaya çalışır.⁹ Kanımca kargalar, kediler ve köpeklerin ötekileştirilmeleri, toplatılmaları ve katledilmeleri de Osmanlı/Türk tarihinin bir yönünün fazlasıyla farklı bir güzergâhtan okunabileceğini gösteriyor.

Bu kitapta, II. Mahmud döneminden itibaren arıza olarak görülenlerin, medeniliğe aykırı oldukları gerekçesiyle damgalanıp imha edilmelerinin giderek kökleşen bir gelenek oluşturduğunu ve bunun erken Cumhuriyet yıllarında zirveye ulaştığını öne sürüyorum. Kedileri, kargaları ve köpek-

9 Ayrıntılı bilgi için bkz. Nevcihan Özbilge, *Çekirgeler, Kürtler ve Devlet - Erken Cumhuriyet Dönemine Yeniden Bakmak*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2020, s. 1-143.

leri ilkellik, geri kalmışlık ve hastalık nazarından değerkendirilen iktidarlar için yegâne çözüm bu hayvanların yok edilmesiydi. Doğrusunu isterseniz, sokak hayvanlarını öldürme dürtüsü giderek güçlendi.

Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren karar alıcılar ile dönem seçkincileri –seçkin değil– ve onların ikna ettiği kitleler, sokak hayvanlarını kimliksizleştirdi. Sonrası harekete geçmek, yani onları tecrit etmek veya imha etmektir. Sorun olarak kodladıkları her ne varsa onunla yıllar boyunca aynı usullerle mücadele edildi. Sözgelimi Osmanlı'da kimi suçlular, suçu işledikleri mahallelerden tecrit edilir, sorunu çözme metodu olarak sürgün sıklıkla kullanılırdı. Aynısı serseriler için de uygulanıyordu. Bilindiği gibi bu yöntemden köpekler de nasibini almıştı. Buna karşılık medenileşmek konusunda hızlı olmak isteyen, yeri geldiğinde farklılıkları tehlike olarak algılayan, tehdit algısının yüksek olduğu erken Cumhuriyet dönemindeyse “aykırılar” çok daha sert bir biçimde cezalandırılıyorlardı. Arızaya neden olarak gördükleri her neyse tedricen değil doğrudan imha ediyorlardı. İmhadan önceki süreç ise düşündüklerini hayata geçirebilmek açısından çok önemliydi: Medenileşme bir siper olarak kullanılıyor, eşgüdümle ve imrenilesi bir propaganda çalışmasıyla “sorun”, somut bir ötekiye dönüştürülerek kimliğinden arındırılıyordu. Böylece öteki, belirli damgalarla anılır oluyordu. Bu terimi Erving Goffman'dan ödünç aldığımı söylemeliyim. Belirttiğine göre terimi aslen ilk kullananlar Yunanlardı ve esas olarak damga teriminden “kişinin ahlâki statüsünde olağan dışı ve kötü ne varsa ifşa etmeye yönelik bedensel işaretleri kastediyorlardı.”¹⁰ Ben de terimi, sokak hayvanlarının ve kargaların tüm bedenlerinin/varlıklarının “kötü” olarak

10 Erving Goffman, *Damga - Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, çev. Şerife Geniş, Levent Ünsaldı, Suphi N. Ağırnash, Heretik Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 27.

işaretlenmesi manasında düşünerek kullandım. Somutlaştıracak olursam, bu hayvanlar temelde önce soysuz, serseri, adi, muzır, pis, düşman gibi sıfatlarla damgalanıyorlardı. Fiziksel bir rahatsızlıkları, saldırganlıkları ya da herhangi başka bir sorunları olmaksızın hepsinin potansiyel olarak zararlı ve mikrop yüklü oldukları ilan ediliyor, aynı zamanda görünümleri ilkellik, çağdışılık ve çirkinlik biçiminde sunularak şehirlerde yerleri olmadıkları iddiasıyla mekândan da arındırılıyorlardı. Sonunda insandan güçsüz bu canlılar, her türlü müdahaleye açık ve yasal kılınmış oluyorlardı. Onları katletmek için seçilen yöntemler ise son derece kurnazcaydı. Kediler, köpekler ve kargalara yönelik tasarruf, genellikle “ilan-ı harp” ya da savaş olarak ifade ediliyordu. Sözgelimi kargaların kondukları, yuva kurdukları alanlar istila, müdahalelerle harp ve/veya savaş olarak duyuruluyordu. Sonunda katliamanın adı da “imha”, bazen de “uyutmak” oluyordu. Daha çok iki eşit güç arasında yaşanabilecek hadiseler için geçerli olabilecek bu kavramlar, bilerek tercih ediliyor olabilir miydi? Zira karga ya da kedilerin doğrudan bir insanın canına kastettiği ya da köpeklerin planlı bir şekilde insanlara savaş açtığı ne görülmüş ne de duyulmuştu. Bana kalırsa onlara yönelebilecek muhtemel yardımları ve acıma duygusunu boşa çıkarabilmek için asıl hüviyetlerinden arındırılarak katledilmelerine daha sağlam meşruiyetler üretiliyordu.

Şüphesiz meselenin insan ve hayvan sağlığını ilgilendiren boyutunun hiç olmadığını söylemiyorum. Ancak uygulamada bu gerekçeler silik, hayvanları himaye konusunun ise muğlak ve çelişkili olduğunu öne sürüyorum. Bunu atmosferin ve malul bir medenileşme algısının sonucu olarak okuyor ve böyle değerlendiriyorum. Nitekim bu algının hayvan himayeciliğini ve onlara yönelik merhameti ileriye değil geriye götürdüğünü düşünüyorum. Bana kalırsa hayvanların o denli şiddet ve aşağılamaya maruz kalmaları onlara yükle-

nen anlam, kimlik veyahut simgesel değerleriyle de ilgiliydi. Bunun çok tipik bir örneğini, Ortaçağ'da ve erken modern dönem Avrupası'nda kediye bakış da delillendirir. Kedilerin şeytanla ilişkilendirilmesi ya da cadıların kötü cinleri olduğu düşüncesiyle öldürülmeleri yaygın bir davranıştı.¹¹ Onları şeytan olarak görenler korkularına yenilmiş ve giderek kötü anlamlar yükledikleri bu hayvanları kendileri için kolayca katletmişlerdi. Görünüşe göre Avrupa'da hayvanların yaşamlarına hiçbir saygı duyulmamasının, onlara yönelen acımasızlığın çok eski bir tarihi vardı. Buna karşılık hayvanların varlığına oldukça saygı duyulan Osmanlı İmparatorluğu'nda işlerin değişmesi yeni sayılırdı.

Elbette eski zamanlarda hayvanların dövüştürülmesine ve türlü bahanelerle katledilmelerine karşı olanlar vardı fakat tüm dünyada hayvanların canı olduğunun, acıyı hissettiklerinin, strese girdiklerinin ve üzüldüklerinin konuşulmaya başlanması çok yeniydi. Aslında Avrupa'da hayvanlara yönelik mevcut pozisyonu ilk değiştiren, onlara biraz daha merhametle yaklaşanlar İngilizlerdi. 18. yüzyılın sonlarına doğru burada bazı yazarlar hayvan haklarını savunan eserler yazdılar. John Hildrop, ardından Humphrey Primatt ve L. Gomterz bunlardandı. En meşhurları ve dünyada yankı uyandıranı ise Jeremy Bentham'dı. O, ister oburluk isterse de eğlence gerekçesiyle olsun, hayvanlara yapılan her türlü mezalimin yasaklanmasını istiyordu.¹² 18. yüzyılın son çeyreğinde Bentham'ın hayvanların acı çekebileceklerine dikkat çekmesi ve onların menfaat uğruna eşya sınıfına indirgendiğinden söz etmesi gerçekten dönüm noktasıydı.¹³ Bir yazıda yazılana göre hayvanları himaye hususunda ilk adımlar-

11 John H. Arnold, *Tarih*, çev. Sevda Çalışkan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007, s. 124, 125.

12 *Hayvanları Nasıl Koruyabiliriz?*, Arkadaş Matbaası, İstanbul, 1932, s. 4, 5.

13 Jeremy Bentham, *Ahlak ve Yasama İlkeleri*, çev. Ömer Saruhanlıoğlu ve Uğur Kaşif Boyacı, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 260.

dan biri ise 1822'de yine İngiltere'de atılmıştı. R. Martin bir kanun teklifi hazırlamış ve teklifini muhalefete rağmen kabul ettirmeyi başarmıştı.¹⁴ İlerleyen günlerde hayvan haklarını savunan yeni kurumlar kurulmuş ve kimileri eserler kaleme alarak hayvanların özgürlüğünü¹⁵ güçlü biçimde mesele etmişti.

Uzun yıllar hayvanlara diğer toplumların aksine daha merhametli davrandıklarını bildiğimiz Osmanlıların bir kısmı yavaş yavaş mevcut pozisyonlarını değiştirdi. Başta yönetenler ve kimi seçkinciler sokak hayvanlarını gerçek bir sorun olarak algılamaya başladı. Doğrudan söylemek gerekirse, benimsenen derinlikten yoksun güdük modernleşme projesi hayvanlara yönelen merhameti kırılanlaştırırken, yapılan müdahaleleri despotik bir hale getirdi. Eskiden daha çok gündelik rahatsızlıklarla köpeklerle yapılan müdahaleler, giderek simgesel ve politik bir mahiyet kazandı. II. Mahmud döneminden itibaren yapılmak istenen, halktan gelebilecek tepkileri minimumda tutarak sokakları hayvanlardan temizlemek, payitahtı ve imparatorluğu modernleştirmekti. 19. yüzyılın ikinci yarısında bazı yazarlar ve gazeteler başta köpekler olmak üzere kedilere ve kuşlara karşı kuşkucu ve mesafeli olmaya başlamıştı. II. Meşrutiyet döneminde de karar alıcılar, yepyeni bir İstanbul için gözlerini iyice karartarak köpekleri kademeli şekilde sürgün ve imha etmek istemişlerdi.

Hayvanlara işkencenin artmasıyla doğru orantılı olarak mevzi kazanan hayvanları himaye fikrinin Osmanlı'daki öncüleri ise yabancılar oldu. 1902 yılında Robert Kolej'in daveti üzerine ülkeye gelen Amerikalı doktor A.W. Manning ile

14 Naci Sadullah, "En Tath Ölüm Nedir?", *Son Posta*, 26 Eylül 1933, s. 8.

15 Bu bahiste zikredilmesi gereken eserlerden biri, günümüzün önemli hayvan hakları savunucularından Peter Singer'in *Hayvan Özgürleşmesi* adını taşıyan sarsıcı kitabıdır. Bkz. Peter Singer, *Hayvan Özgürleşmesi*, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018.

eşi Alice bilhassa sokak köpeklerinin durumundan oldukça etkilenmiş ve onlara yardım etmek istemişlerdi. Hayvanları himaye etme yolunda asıl kritik hamle ise 1910'daki büyük köpek sürgününden sonra söz konusu oldu.¹⁶

1911 yılına ait bir gazete haberinde, Avrupa ve Amerika'da bu tarz kurumların olduğundan bahisle İstanbul'da böylesine bir girişimin başladığı duyurulmuştu. Anlaşıyor ki fikir, büyük bir kötülüğün içerisinde filizlenmişti. Hiç kuşku yok ki köpeklerin toplatılıp Hayırsız/Sivriada'ya sürgün edilmeleri, onlara saygı duyan, merhamet eden ciddi bir kesim için tam anlamıyla travmaydı. Sorulsa belki köpekleri sürgün edenler bile hayvanlara eziyet edilmemesi gerektiğini söylerdi ama işler uygulamada sarpa sarıyordu çünkü onların zerre kadar menfaati söz konusuysa insanlara körlük bulaşıyordu. İşin aslı kadın, erkek, genç ve ihtiyar fark etmeksizin herkes yeri geldiğinde hayvanlara vefasızlık etmekten çekinmiyordu. Bu yüzden Avrupa'da olduğu gibi hayvanları himaye etmek için kapsayıcı çabaya, topyekûn içselleştirilmiş bir bilinçlenmeye ihtiyaç olduğuna inananlar vardı: "Vakıa içimizde bir karıncayı incitmeyenler, o kara kuru hayvanı çiğnememek için üzerinden atlayayım derken topuğunu burkutup incitenler de vardır; fakat bir çiçekle, hatta bin bir çiçekle bahar olmaz ki!"¹⁷

Sabah gazetesinin 11 Mayıs 1912 tarihli nüshasında, birkaç gün önce İngiltere sefirinin eşi Lady Lawther öncülüğünde Himaye-i Hayvanat Cemiyeti'nin kurulduğu duyurulmuştu. Mayıs ayındaki ilk toplantı dahi İngiliz elçilik binasında yapılmıştı. Saltanat rejimi ise zannederim 1910 yılında yaşananlardan sonra üzerlerine sinen kötü izlenimleri bu oluşumu himaye ederek temize çekmek istiyordu. Zi-

16 Cemaleddin Bildik, "Toptan Yasak Edilmesi İstenen Hayvan Güreş ve Doğuşları", *Akşam*, 16 Ekim 1948, s. 5; *Son Posta*, 23 Eylül 1933, s. 8.

17 *Renin*, 10 Temmuz 1911, s. 4.

ra bu kurumda, dönemin önde gelen isimleri, önemli rollerle yerlerini almıştı.¹⁸

Acı ama gerçek, hayvan katliamlarının temel gerekçesi medenileşmek, öncülerinden biri de Himaye-i Hayvanat Cemiyeti'ydi. Cemiyet, hayvanların çektiği acıları ortadan kaldırmak hedefiyle kurulsada, insan ve toplum için faydayı amaç, hayvanları ise bu uğurda araçsallaştırmıştı. Sonunda hem otoritenin/belediyenin hem dönemin önemli yazar-çizerlerinin/basının hem de bu cemiyetin her adımı menfaat ekseninde tasarlamalarının, nefret dili kullanmalarının, şiddeti teşvik ederek meşrulaştırmaları ve yaygınlaştırmalarının bugünümüzü de etkilediğini düşünüyorum. Yüzyıl boyunca gündelik hayatın bir nevi rutini haline getirilen ve doğal olarak sıradanlaştırılan hayvanlara kötü muamele, daha çok şiddete neden oldu ve bu kısırdöngü sürekli ardıllarına miras kalarak krizi derinleştirdi. Zaman, mekân, insanlar ve nihayetinde gerekçeler değişse de olgu, yani şiddet olduğu yerden kıpırdamıyordu.

Iddiam odur ki din, ahlâk/etik kaygısı, cezai yaptırımlar ve/veya toplumsal ayıplamayla biraz da olsa bastırılan kötülük, son birkaç yüzyıllık Osmanlı/Türk tarihinde, otoritelerin ve emrindekilerin çabasıyla kışkırtıldı, ölçüsüzce uyanıdırıldı. Güçsüz olanlara, zayıflara, hayvanlara yönelik on yıllar boyunca süren şiddet ve aşağılama bir alışkanlığa evrildi ve toplumda yer edindi.

18 M.S. "Himaye-i Hayvanat Cemiyeti", *Sabah*, 11 Mayıs 1912, s. 1. İlk idare heyetinde Hüseyin Hilmi Paşa, Prens Said Halim Paşa, Mahmut Şevket Paşa, İsmail Cenap Bey gibi isimler yer aldı ve kurumun fahri kâtipliğine Manning seçildi. 1923 yılına gelindiğinde ismi İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti oldu. Bkz. Bildik, a.g.m, s. 5. 1938 yılına ait raporda ise cemiyetin geçen yılki faaliyetleri arasında tekrar bir isim değişikliğine giderek kurumun Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyeti adını aldığı belirtilmekteydi. Bkz. *Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyeti 1938 Senesi Raporu*, Murkides Basımevi, İstanbul, 1939, s. 3. Cemiyeti İngiltere sefirinin eşinin kurduğundan bahseden bir belge için bkz. BOA, BEO. 4149-311165.

Eskiden de sokak hayvanlarının durumlarının iyi olmadığını, Osmanlılar arasında da onlara işkence edenlerin, hayvanları öldürenlerin olduğunu biliyoruz ancak bilhassa ke-di ve köpeklerin düşmanlaştırılıp sistematik sürgün ve katliamlara uğramaları 20. yüzyılda zirveye çıktı. Peki ama ne olmuştu, zaman neleri değiştirmişti? Geçmişte sokaklarını, duvarlarını, ağaçlarını, çatılarını ve minarelerini kedilere, köpeklere ve kuşlara tahsis edenlerin, onlar yaşasın diye vakıflar kuranların vârisleri neden büyük hayvan katliamlarının önünde duramamışlardı? Bu hayvanları yaşatabilecekleri çözümleri neden bulmuyorlardı?

Karar alıcılar ve kimi destekleyicileri, artan beceri ve imkânlarına rağmen kediler, köpekler ve kargaları daha çok il-kelliği, bir yönüyle geçmiş, pisliği, gürültüyü hatta belki Doğu'yu simgeledikleri düşüncesiyle katletmek istemiş; bir nevi hınçlarını bu şekilde almayı istemiş olabilirler miydi?

Görünüşe göre cevaplanması gereken çok fazla soru var, ancak beni iyimser tutan, tek başına bu sorular üzerine eğil-menin bile topluma, siyasi geleneğimize, doğaya bakışımı-za ve gücü elinde bulunduranların yönetme tarzına, öteki-leştirme mekanizmasına, Türkiye'de şiddetin neden sıradan, yaygın ve çoğunlukla tek çözüm olarak anlaşıldığına yönelik önemli şeyler söyleyecek olduğuna inanmamdır.

Elinizdeki çalışma bahsettiğim tüm bu hususları, hayvan-ları ve acılarını merkeze alarak anlatmaya çabılıyor; bazı hayvanlar için koca bir cehennem olan yeryüzünün bu yaka-sındakilerinin ıstıraplarına ve katledilmelerine sizi şahit ol-maya çağırıyor. İşin özü bu kitap, asıl bağlamını insanların utanılacak eylemlerine ayırıyor. Bu topraklarda kedilere, kö-peklere ve kargalara yapılanlarla bir tür yüzleşmeyi; insanın, bizlerin ikiye bölünmüşlüğü, bencilliğini ve istediğinde sınırları umarsızca aşındırabileceğini ortaya dökmeye yeltenen mü-tevazı bir meydan okumayı hedefliyor.

MERHAMET VE GADDARLIK ARASINDA OSMANLI İSTANBULU'NUN HAYVANLARI

Osmanlı İmparatorluğu'nun tartışıl原因en pek çok özelliği, ef-sanelere konu olan öyle çok hususiyeti var ki saymakla bit-mez. Ancak bazıları tarihî süreç içerisinde iç içe geçmiş, adeta birbirleriyle anlamlı olmuştur. Asırlar boyunca İstanbul'un ke-dileri ve köpekleri oldukça popüler olsalar da insanlarla iliş-kileri aşk ile nefretin gölgesinde şekillenmişti. Oysa İstanbul, en çok neresinden tanınıyor, biliniyordu? Boğazı, kadim tari-hi, konakları, kozmopolit nüfusu ya da merhamet gösterilen köpekleri, çok sevilen kedilerinden mi? Peki ama bir şehrin karanlık dolu geçmişinden, sakinlerinin hüznlerinden, yı-kımdan, talandan da tanınması gerekmez mi? Şüphesiz gere-kir çünkü İstanbul tam anlamıyla bir zıtlıklar şehridir ki üste-lik söz konusu ölüm, hüznün ve kasvetse buranın eline pek azı su dökülebilir. Buna rağmen şehrin ve sakinlerinin çoğunlukla aydınlık tarafları bilinir. Sokaklardaki hayvanlarından, onlara gösterilen sevgiden, onlar için kurulan vakıflardan ve benzeri sayısız "iyi"likten söz edilir de bunları gölgede bırakacak acı-lara şahit olduğu ya bilinmez ya da dile getirilmez.

Başkent İstanbul'un nüfusu gibi hayvanları da aynı çeşit-lilikteydi. Türkler, bu hayvanların her birisiyle yerine göre

inançları, yerine göre günlük ihtiyaçları ve ihtirasları çerçevesinde şekillenen bir iletişim kurmuştu. Gerald MacLean'ın *Doğu'ya Bakış*¹ isimli kitabında yapılan tasniftten referansla, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan hayvanları şu üç grupta ele almak mümkün:

- Tehlikeli olanlar,
- Bilindik ya da yararlılar,
- Egzotik ve efsanevi hayvanlar.

Kuşkusuz hayvanların hepsinin doğanın dengesi içerisinde az ya da çok yararlı olduğunu kabul etmek ve hatırlatmak lazım. Fakat Osmanlılar bazı hayvanlardan, yaşamsal rutinleri sağlayabilmek için çok daha fazla ölçülerde istifade ediyorlardı. Ulaşım ağının en önemli unsurunu oluşturan binek hayvanlarıydı ve bu rolleriyle hassas işlevleri vardı. At, katır, deve ve eşekler, insan ve çeşitli malların dışında, su taşımacılığında, şehrin temizliğinde ve askerî organizasyonlarda asırlar boyunca kullanıldı. Bu görevlerinden dolayı yararlı hayvanlar kategorisinde üst sıralarda yer alıyorlardı.

İnsanlara hizmet açısından önemli görevler biçilen bu hayvanlara yönelik yaklaşımı şekillendiren dinî boyut da atlanmamalıdır. Nitekim Hz. Muhammed, otun bol olduğu yerlerde yapılan yolculuklar esnasında develerin otlardan yararlanmasının sağlanmasını, eğer yolculuk çorak bir yerde yapılıyorsa bu sefer de develerin güçten düşmemesi için hızlıca geçilmesini buyurmuş, bu hayvanlara şefkatli davranılması gerektiğini söylemişti.² Yani özetle Osmanlı'da dinî

1 Gerald MacLean, *Doğu'ya Bakış*, çev. Sinan Akıllı, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 169, 170. Osmanlı'da insanlar ve hayvanlar arasındaki ilişkilere eğilen bir çalışma için bkz. M. Mert Sunar, "Hayvanlar", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Çevre ve Şehir*, ed. Fehmi Yılmaz, İstanbul Medeniyet Üniversitesi/T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İstanbul, 2015, s. 191-231.

2 İmam Nevevî, *Riyâzu's-Sâlihîn*, cilt 5, terc. ve şerh. M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük, Y. Kandemir, İ.L. Çoken ve R. Küçük, Kampanya Kitapları, İstanbul, 2019, s. 44, 45.

hassasiyetler ve bu hayvanların stratejik kaynak olarak görülmesiyle onlara eziyet edilmesinin önüne geçilmeye çalışılmıştı.³

Ne var ki insanlara hizmet etmek zorunda kaldıkları için belki de en çok onlar zorlanıyorlardı. Yoksa II. Bayezid'in İstanbul İhtisâb Kanunnâmesi'nde, yük taşıyan hayvanlara merhametli davranılması gerektiğine yönelik buyruğu söz konusu olmazdı.⁴ Benzer şekilde 1725 yılında İstanbul kadısı olan Kethüdazâde Mehmed Efendi'nin yük taşıyan hayvanların taşıma işini gördükten sonra, geri dönerlerken daha fazla yorulmamaları için semerlerinin ortasına üçer adet sivri mıh çakılması yöntemini getirmiş olması, böyle bir düzenlemeye ihtiyaç olduğunu anlatıyordu. Gelgelelim hayvanlara işkence edilmesinin önüne geçilmek istense de bunlar aynı zamanda hayvanlara eziyet edenlerin olduğunu da gösteriyordu. Gerçekten de hayvan sahipleri onlara aşırı yükler yüklüyordu.⁵ Mesela bazı resmî işlerde kullanılan katırlar uzun süre yoğun tempoda çalışmaya dayanamayıp ölüyorlardı.⁶ Ünlü mimar Le Corbusier'in 1911'de uğradığı Edirne'de dikkatini çeken de benzer bir manzaraydı: "Ufacık eşekler inip inip çıkıyor sokakta; sırtlarında aşırı yüklerle ortalarda dolanıyor; mümkün değil anlatmak. Bu küçücük zavallı hayvanlar çok ciddi çalışır, bütün ruhlarıyla çalışır hep."⁷

3 M. Mert Sunar, a.g.m., s. 196, 197.

4 "Ve ayağı yaramaz bargiri[beygiri] işletmeyeler. Ve at ve katır ve eşek ayağını gözedeler ve semerin göreler. Ve ağır yük urmayalar; zira dilsüz canavardır. Her kangısında eksük bulunursa, sahibine tamam etdüre. Eslemeyeni gereği gibi hakkından gele. Ve hammallar ağır yük urmayalar, müte'aref üzerine ola." Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, II. Kitap, FEY Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 295.

5 Niyazi Ahmet, "İki Yüzyıl Evvel Hayvanları Himaye Nasıldı?", *Haber*, 10 Ağustos 1934, s. 4.

6 Mehmet Genç-Erol Özvar, *Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar - I*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2021, s. 158.

7 Le Corbusier, *Şark Seyahati - İstanbul 1911*, çev. Alp Tümertekin, Türkiye İş

Böylesine önemli rolleriyle binek hayvanları son derece yararlıydı. Yararlı hayvanlara eti, sütü ve derisinden faydalanılan büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar ile ziraatte faydaları gözlemlenen kuşlar, farelerle mücadele eden kediler de dahildi.

Bu hayvanların yanı sıra Osmanlı toprakları farklı türden “tehlikeli” hayvanlara kol kucak açmıştı. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu’nun 1587 yılında Osmanlı’ya gönderdiği elçilik heyetinde yer alan eczacı Reinhold Lubenau’nun anlattıklarına bakılırsa dönemin İstanbulu’nda tehlikeli hayvanlar vardı ve insanlarla beraberdiler. Sıcağı seven akrepler boldu. Bu yüzden bazıları odalarında akrep yağı ve pirinç maşa bulunduruyordu. Bunun dışında adına “ev yılanı” dedikleri canlılara tesadüf edilirdi:

Bir başka gün de kocaman bir yılanın şapkamın etrafına dolanmış olduğunu fark ettim. Derhal berberimiz Severin Krage’yi, Macar terzimizi ve Macar katibimizi çağırıp durumu onlara gösterdim. Hiç vakit kaybetmeden şapkamı kapıp yılanla birlikte pencereden sokağa fırlattılar. Konstantinopolis’te bizi her gün bunun gibi şaşırtıcı olaylar beklemekteydi.⁸

İnsanlarla bu canlıların karşılaşması, insanoğlunun adım attığı her yeri fütursuzca işgal etmesindendi. Yılanlar, erken Osmanlı döneminde ahali tarafından ev yılanları olarak anılırsalar da esasında gerçek ev sahibiydiler. Özellikle Boğaziçi’ne kıyısı olan ev ve bahçelerde akrep ve yılanlar çoktu.

Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 56.

8 Reinhold Lubenau, *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi - Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589*, çev. Türkis Noyan, cilt I, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 192, 193. Bu arada Lubenau’nun seyahatnamesinin ihtiyatlı değerlendirilmesi gerektiği belirtilmelidir. Zira seyahatnamesinde yanlış ve yanıltıcı bilgilerin olduğu söylenir. Bkz. Kemalettin Kuzucu, *İstanbul’un Sokak Köpekleri*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2022, s. 175.

Yılanların ekserisi zehirsiz olsa da kimilerinin boyutları ür-kütücü oluyordu.⁹

Erken Osmanlı döneminde evlere bahçelerin eşlik etmesi, ahşabın pahalılığı ve kerpicin kullanılması gibi etkenler hayvanları meskenlere daha kolay çekiyordu. Anlatılana göre gelinciklerin sayısı çoktu ve girdikleri odalarda ya birbirlerini kovalıyorlardı ya da etraftaki giysileri kemiriyorlardı. Geceleri gelincikler ve kemirgenler sürüler halinde adeta geçit töreni düzenler gibi yatakların önünden geçiyorlar, duvar aralarına yuva yapan yılanlarsa ısıklık çalıyorlardı. Bu hayvanlarla aynı ortamı paylaşmak zorunda kalanlardan kimi tahtakurusu, sıçan, fare, yılan, akrep ya da gelinciği, Tanrı'nın insanları cezalandırma yöntemi olarak kabul ediyordu.¹⁰

Bir süre Fatih'in sarayında tutsak kalan Angiolello, sultanın vahşi hayvanları olduğunu ve istediğinde bu hayvanların salınmasını emrettiğini söylüyordu. Gerçi sultanın neden böyle bir emir verdiğini açıklamasa da bunun bir tür gövde gösterisi sergilemekle ilgili olduğu tartışma götürmez.¹¹ Neredeyse yüzyıl sonra bir başkası, Osmanlı sokaklarında ayı, aslan ve diğer vahşi hayvanların zincirsiz olarak her yerde olduklarını, hatta kimileri için büyük bir korku unsuru olduklarını söylüyordu.¹² Alman-Avusturya İmparatoru II. Rudolf'un İstanbul'a gönderdiği elçilik heyetinde yer alan W. Wratislaw İstanbul'da vaşak, yaban kedisi, arslan, kaplan, ayı gibi çeşit çeşit vahşi hayvanlar gördüğünden bahsetmişti. Ona asıl ilginç gelen ise bu hayvanların bas-

9 Charles White, *Three Years in Constantinople; or, Domestic Manners of the Turks in 1844*, cilt 1, Henry Colburn Publisher, Londra, 1845, s. 332-334.

10 Reinhold Lubenau, *a.g.e.*, s. 193, 194.

11 Giovanni Maria Angiolello, *Sultan Fatih'in Sarayında Bir Esir - Giovanni Maria Angiolello Gözünden Türk Tarihi*, çev. Pınar Gökpar, Profil Kitap, İstanbul, 2022, s. 156.

12 Philippe du Fresne-Canaye, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573*, çev. Teoman Tunçdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 78.

bayağı evcilleştirilip şehirde zincir ya da iplere bağlı olarak aşağı yukarı gezdirilmeleri idi. Bu hayvanlardan başka daha önce hiç görmediği sürüngenler, renk renk kuşlar ve çeşitli oyunlar oynayan eşek, at ve katırlardan da bahsediyordu ki çağdaşı bir başkası İstanbul'da papağan ve çeşitli türde maymunlara sık rastlanıldığını söylüyordu.¹³

1590'larda İstanbul'da bulunan İngiliz seyyah John Sanderson'ın benzer gözlemleri olmuştu ki o da filler, evcil aslanlar, yabani [benekli] kediler, geyikler ve çoban köpeklerinin varlığını hatırlıyordu. Kendine has karakteristik görüntüsüyle en çok zürafadan etkilenmişe benziyordu.¹⁴ Gücü elinde tutanlar için bu hayvanların aynı zamanda ihtiyaçlarını göstermenin bir yolu olarak görüldüğüne, bunun için de zürafanın biçilmiş kaftan olduğuna şüphe yok. Heybeti ve farklılığıyla görenleri kendisine hayran bırakıyordu. II. Mahmud'a hediye olarak gönderilen bir zürafa, hem halka hem de diplomatik misyon temsilcilerine, sultanın kudretini göstermek için teşhir ediliyor olmalıydı:

Saptanan günde hayvan İngiliz sarayı yakınlarındaki Galata Saray'a getirildi. Dar Pera Caddesinden geçirilirken herkes pencerelere üşüşmüştü, ellerinde çeşitli şekerlemeler ve hayvanın hoşlanacağını düşündükleri şeyler vardı. Zürafa yol boyunca başını bir o yana bir bu yana çevirerek üst katlardaki pencerelerden kendisine verilenleri yedi durdu.¹⁵

Görenleri heyecanlandıran, bazen ürküten bu hayvanlar, birazdan değineceğim üzere sultanların Arslanhanesi'nde

13 Baron W. Wratislaw, *Baron W. Wratislaw'ın Anıları - 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğundan Çizgiler*, çev. M. Süreyya Dilmen, Ad Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 62; Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, çev. S. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 145.

14 John Sanderson, *The Travels of John Sanderson in the Levant 1584-1602*, Londra, 1931, s. 57.

15 Robert Walsh, *İrlandalı Bir Vaizin Gözüyle II. Mahmud İstanbul'u*, çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 370.

tutsaklardı. Şüphesiz bu hayvanlar bir başlarına sürekli olarak sokaklarda değillerdi ancak Osmanlı sokaklarında bu gibi hayvanlara denk gelme ihtimali, eğer anlatılanlar doğruysa çok düşük sayılmazdı. Aynı zamanda İstanbul semalarında yırtıcı kuşlar devridaim ediyordu. Yine Wratislaw, Türklerin kutsal sayarak öldürölmelerine izin vermediğı çaylak sürülerinden bahsederken¹⁶ bir başkası bütün bir yıl İstanbul'da akbabaların bol olduğunu, hatta bunların Tanrı'nın rızası için, örneğın bir ölümden sonra sadaka niyetine beslendiğini söylemekteydi.¹⁷ Belon'u şaşırtan pek çok olaydan biri ise Türklerin yabancı hayvanları ehlileştirmesi ve misk kedilerinin binalarda normal kediler gibi dolaşıyor oluşuydu.¹⁸

Göröldüğü üzere Osmanlı'da türlü türlü pek çok hayvan yaşıyordu, fakat asırlar boyunca en bilinenleri, üzerinde en çok konuşulanları kediler ve köpekler olmuştu. Gerçi Osmanlı'nın kalem tutanları sokaklarda yaşayan bu hayvanları yadırgamadıkları için onlara pek fazla değinme gereğı hissetmemişti. Buna karşılık dışarıdan gelen yabancılar, İstanbul'daki seyahat güzergâhlarının vazgeçilmezi olan Arslanhane dışında sokak hayvanlarını gözlemlemişlerdi. Kedi ve köpekleri mikrop, şehirde yaşamalarını ise ıkellik ve çirkinlik olarak gördüklerinden, neredeyse hepsi bu hayvanlar hakkında az ya da çok bir şey söylemişlerdi.

Ne var ki çoğu yabancı tanığın anlatımları dikkate alınır-sa, İstanbul'da kedi ve köpeklerin hepsinin mutlu mesut, zinde yaşadıkları kanaati uyanabilir. Ancak birazdan göröleceğı üzere bunun aksini söyleyenler de vardı. Her durumda modernleşme sürecinden bağımsız olarak öncesi ve sonrasıyla tek başına sokakta yaşamaları bile sokağın kendi-

16 Baron W. Wratislaw, *a.g.e.*, s. 66.

17 Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s. 127.

18 Pierre Belon, *Pierre Belon Seyahatnamesi*, çev. Hazal Yalın, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2020, s. 57, 58.

ne has yapısı gereği sıkıntı doluydu. Örneğin veba, sokak köpeklerinin öldürülmelerinin gerekçelerinden biriydi. III. Murad'ın doktoru Domenico Hierosolimitano, özellikle İstanbul dışındaki yerlerde veba çıktığında köpeklerin öldürüldüğünü yazar. Hatta her esnafın, dükkânı önünde öldürülmüş bir köpek bulundurmasının zorunlu olduğunu, aksi takdirde ihtisab ağasının ceza yazdığını ekler.¹⁹ IV. Murad döneminin bir gözlemcisi, köpeklere barakalar yapan, onlara merhamet gösterenler olduğunu söylemekle birlikte köpeklerin çok fazla sıkıntı çektiklerine vurgu yapıyordu. Türklerin bilhassa salgın zamanında hastalıkların nedeni saydıkları köpekleri gördükleri yerde öldürdüklerini söylüyordu.²⁰ 18. yüzyıl başlarında İstanbul'da bulunan Tournefort da veba ortaya çıktığında kimilerinin önüne çıkan her köpeği öldürdüklerini öne sürüyordu.²¹

1867 yılında gerçekleştirdiği bir gezi kapsamında İstanbul'a gelen yazar Mark Twain'in söylediğine göre buradaki köpekler zayıf ve hastalıklıydı hatta yerlerinden kalkamıyorlardı. Ona kalırsa evet, Osmanlılar köpekleri öldürmüyordu fakat tekmeleyerek, taşıyarak, acı içerisinde bırakarak daha kötüsünü yapıyorlardı.²² II. Abdülhamid döneminde İstanbul'u gören bir kadın seyyah, Pera'nın pis sokaklarında yatan köpeklerin yara bere içerisindeki acıklı görüntüsüne dikkat çekerken²³ köpeklerin sokaklarda yaşamak zo-

19 Domenico Hierosolimitano, *Bir Yahudi Doktorun Harem, Saray ve İstanbul Hatıraları*, çev. Esma Selçuk Demir, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 100.

20 Sör Clausier du Loir, *Du Loir Seyahatnamesi-IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları*, çev. Mustafa Daş, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2021, s. 148.

21 Joseph de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi*, ed. Stefanos Yerasimos, çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 64.

22 Mark Twain, *The Innocents Abroad, or The New Pilgrims' Progress*, The American Publishing Company, Hartford, 1899, s. 372.

23 Evgenia Mars, *Abdülhamid İstanbul'unda Bir Kadın Seyyah*, çev. Hüseyin Mevsim, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 27

runda kalmalarıyla yaşadıkları sorunları anlatmış oluyordu. Genelde korunup kollansalar da arabalar, dikkatsiz insanlar ve hemcinsleri yüzünden de acı çektikleri oluyordu. Arabalar bacaklarını eziyor, bazen üzerlerine dökülen kaynar suyla haşlanıyorlar ya da kavgalarda yaralanıyorlardı.²⁴ Yani eskiden beri Müslüman Türklerden de kimileri özellikle kendileri söz konusu olduğunda köpeklere pek sevecen yaklaşmayabiliyordu. Fakat tüm bu ifadeler Osmanlıların önemli kısmının köpekleri koruduğuna yönelik sayısız bilgiyi çürütecek güçte değildir. Köpeklere karşı halktan neşet eden şiddet, varsa dahi bütünü kapsamayacak ölçüde olmalıdır. 1836'da İstanbul'a gelen Julia Pardoe, İstanbul'da köpekler için yapılmış pek çok hazır kulübeye denk gelmiştir.²⁵ 1888 yılında İstanbul'a adım atan ve uzun yıllar burada yaşayan müzisyen Anna Grosser Rilke'nin söyledikleri, Twain ve diğer birkaç ismin değil, öteki pek çok gözlemcinin anlattıklarıyla uyumludur. O, sokak köpeklerinin soğuklardan fazla etkilendiklerini söyler ama bilhassa yoksul bölgelerde köpeklere iyi davranıldığını, hatta altlarına örtü ve saman serildiğini ifade eder.²⁶ Benzer bilgiyi birkaç yüzyıl öncenin tanıkları da verir. Sözgelimi Tournefort, Türklerin yardımseverliğin gereği olarak köpeklerin yaralarını sardıklarından, altlarına saman serdiklerinden ve onlara kulübeler yaptıklarından söz ederken Lubenau, sokakta kıvrılmış yatan gebe bir köpeği görünce atından inerek topladığı kuru otu köpeğin altına seren bir Osmanlı vatandaşının bu davranışına oldukça şaşırır. Halbuki bu yardımların denklemini çözmek basitti, zira köpekleri de Tanrı yaratmıştı ve onlar bir de dil-

24 Todor Yankov, *İstanbul'dan İzlenimler*, çev. Hüseyin Mevsim, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2022, s. 70.

25 Julia Pardoe, *Sultanlar Şehri İstanbul*, çev. M. Banu Büyükkal, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 17.

26 Anna Grosser Rilke, *Avrupa Saraylarından Yıldız'a İstanbul'da Hoş bir Sada*, çev. Deniz Banoglu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 177.

siz olduklarından insanların merhametine muhtaçtı.²⁷ Nihayetinde anlatımlardaki sürekliliği bazı gözlemcilerin birbirinden esinlenerek tekrar etmeleri şeklinde değerlendirmek mümkün olsa bile farklı pek çok kaynak, sokak hayvanlarına yönelen kökleşmiş şefkati doğruluyor.

Kanunî döneminin bir vaktinde İstanbul'da bulunan Luigi Bassano, Osmanlıların evlerinin kapılarının önünde mermerden kaplar koyarak köpekleri doyurduklarını, bazen de içmeleri için kaplara kar ve buz parçaları attıklarını söyler.²⁸ Cami ve çeşmelerin önüne de aynı amaç için mermerden kaplar koyarlardı.²⁹ Anlaşılan onlar için Tanrı'nın rızasını almak, dolayısıyla sevap kazanabilmek son derece önemlidir. Kaldı ki köpekler ve kediler dışında balıklar, denize eklemek lokmaları atılarak beslenir, kafese kapatılan kuşlar satın alınarak özgürlükleri sağlanır.³⁰ Türkler, ökselerle kuş tutanlara kızmaz çünkü söylenen odur ki kuş tutanların, iyilik yapmak isteyenlere aracı olduklarına inanırlar. Leylek ve kumruları kutsal canlılar sayarlar, yırtıcı kuşları, güvercinleri hatta bazıları balıkları satın alarak özgür bırakırlardı.³¹

Bu aşamada belirtmeliyim ki sevap kazanmak adına kuşları satın alarak özgür bırakma davranışı, kuşu serbest bırakan açısından iyi niyet taşısa bile sakıncalıydı çünkü paranın giderek kutsandığı bir düzende kolaylıkla gelenekselleşen bir ticarete ve insanların duygu ve inançlarının sömürülmesine yol açtı. Sözgelimi 1862 yılında İstanbul'da kolera salgını söz konusu olunca yüzlerce kuşbaz sokak ortalarına tuzak-

27 Joseph de Tournefort, *a.g.e.*, s. 63; Reinhold Lubenau, *a.g.e.*, s. 335.

28 Luigi Bassano, *Kanunî Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, çev. Selma Cangı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2015, s. 126.

29 Gérard De Nerval, *Doğuya Seyahat*, çev. Muharrem Taşçıoğlu, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002, s. 15.

30 Hans Jacob Breüning, *Breüning Seyahatnamesi*, çev. Selma Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2020, s. 165.

31 Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, cilt 2, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 663, 664; Tournefort, *a.g.e.*, s. 64.

lar kurarak kuşları avlıyor, sonra da, “Azad kuş,” diye bağırarak onları özgür bırakacak kişilerin güya koleradan korunacaklarını iddia ediyorlardı.³²

Osmanlı sakinlerinin önemli kısmı temelde inançlarının gereği olarak onları himaye etmeye çalışmışlardı. Doğrusu bazıları yapabildiğince, çıkar gözetmeden hayvanlara şefkatliydi; peki ama ya ellerinde güç olan diğerleri?

Sınırlar

Sınırları, Osmanlı döneminde Türkler ile gayrimüslimlerin hayvanlara yaklaşımındaki farklılıkları izah etmek için kullandım. Türkler/Müslümanlar ile yabancılar arasında sınır çizme gayretimın mümkün olduğunca toptancı olmamasına çalışsam da ne yalan söyleyeyim, eldeki veriler Osmanlılar ile gayrimüslimler arasında tartışmaya yer bırakmayacak ölçüde büyük farkların olduğunu gösterir. Elbette yine de her bir Müslümanı hayvanlarla ilişkisi bağlamında sevgi/merhamet; her bir gayrimüslimi de nefret/şiddet kümesine dahil etmemek gerekmele birlikte erken modern dönem Avrupası'nın genel olarak hayvanlara dönük yaklaşımının aşırı derecede vahşet içerdiği ve son derece rahatsız edici olduğu anlaşılır.³³ Bu yüzden tekrar etme pahasına ifade etmeliyim ki hayvanlarla iletişim bağlamında Osmanlılar ile Avrupalılar arasında karşılaştırma yapmanın bile adil olmayacağı, birbirine tamamen zıt bir durum söz konusudur. Aradaki farkı görebilmek, bilhassa Osmanlıların 19. yüzyıl ve sonrasında dönüştürmelerini biraz daha görünür kılacaktır ve böylece hayvanlara yönelik politikalarda başkalaşan algı ve koşulları görmemiz ve anlamamız mümkün olacaktır.

32 Niyazi Ahmet, “Günü Gününe Tarih”, *Haber*, 11 Birinciteşrin 1936, s. 5.

33 Bazı şiddet örnekleri için bkz. Julius R. Ruff, *Erken Modern Avrupa'da Şiddet (1500-1800)*, çev. Didem Türkoğlu, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 203-208.

Günümüzün hayvanseverlerinin ataları Osmanlıların hayvanlara dönük merhametini anlamlandırmada ciddi sıkıntıları yaşıyorlardı. Sözgelimi IV. Murad döneminde İstanbul'a gelen Fransız seyyah Du Loir, "nankör" olarak nitelendirdiği kedilerin beslenmesi için ciğer satan dükkânların olmasını, kimilerinin de bu etlerden alarak kedileri beslemelerini gülünç buluyordu.³⁴ Ancak bundan kötüsü de vardı. Yabancıardan kimileri, ülkelerinde hayvanlara yönelttikleri ve alışkın oldukları şiddeti, geldikleri Osmanlı İmparatorluğu'nda da sergiliyorlardı. Bunu yaparlarken davranış ve söylemleriyle Osmanlılarla aralarındaki sınırları bizzat kendileri çiziyorlardı. Sözgelimi Lubenau ve beraberindekiler hayvanlar için pişirilmiş et alıp تنها yerlerde köpeklere atarlardı. İlk etapta gayet güzel bir davranış olarak görülse de aslında onlar bunu köpeklerin kavgaya tutuşması için yapıyorlardı. Etleri kapmak için kavgaya tutuşan, birbirlerini yaralayan köpeklerin bu davranışlarından her nasılsa ziyadesiyle eğleniyorlardı! Buna karşılık Türkler onların bu amaçlarını anladıklarında çok bozulurlar, hatta bozulmakla kalmayarak sert tepki gösterirlerdi. Üstelik Lubenau bir seferinde yine aynı davranışı sergilerken büyük bir tehlike atlatmıştı çünkü bir köpeği itip kakınca acemioğlanlar onu dövmeğe kalkışmıştı.³⁵

Türklerin hayvanlara işkence edilmesine ve bu canlıların bir taraflarının kesilerek eğlenilmesine çok kızdıklarını söyleyen bir diğerinin anlattığına göre, Venedikli bir kuyumcu kuş tutmaya meraklıydı ve bir gün yakaladığı gugukkuşu büyüklüğündeki bir kuşu kanatlarından gererek evinin kapısına asmış, bir tahta koyarak ağzının sürekli olarak açık kalmasını sağlamıştı. Evinin önünden geçerken bu duruma şahit olan ve kuşun ölmediğini anlayan Türkler ise adamı

34 *Du Loir Seyahatnamesi*, s. 147, 148.

35 Reinhold Lubenau, *a.g.e.*, s. 334, 335.

evinden çıkarıp ensesinden tutarak hâkimin huzuruna getirmişlerdi.³⁶

Bu tarz olayların sabıkalı ismi Lubenau ve arkadaşları bir başka eğlencesini gocunmadan paylaşıyordu. Onlar, evlerinin önünde kesilen koyunların bağırsaklarını ufak parçalara bölüp havaya fırlatıyor ve bunları kapmak için hareketlenen martıları da keskin, kör uçlu ok ve yaylarla vuruyorlardı. Kuşlardan kimisinin bacağına kırıyorsa, kimisinin de kanadını parçalıyorlardı. Onlar için asıl kaygıysa bu canlılara verdikleri zarardan çok Türklerin kuş ölülerini görme ihtimaliydi. Buna da ahırda kazdıkları çukurla çare bulmuşlardı. Oysa Türkler için kuşlar, özgürce uçmak için varlardı. Nitekim kuşbazlardan satın alarak özgür bıraktıkları kuşların kanatlarını çırparak ötüşmelerinin teşekkür olduğuna inanırlardı.³⁷ Sadece vakit geçirmek ve eğlenmek için kuşlara eziyeti reva görenler elbette her millette bulunurdu ancak çoğu dokümanda Türklerin kuşların eziyet görmesine razı olmadıkları, onlara şefkatle yaklaştıkları anlatılıyordu. Kuşkusuz bunun nedeni inançlı olmalarıydı, hem Hz. Muhammed, bir canlıyı hedef göstererek ok atanlara lanet etmişti.³⁸

Büyük imtihan ve hesaplaşma gününe hazırlanmak isteyen Müslüman Türkler, pazarlarda satılan, kafeslenmiş kuşları özgürleştirerek kuşların kıyamet gününde, Tanrı huzurunda, gösterdikleri iyiliklere şahitlik edeceklerini umuyorlardı. Kendi ihtiyaçları söz konusu olsa bile hayvanlara acı çekirtmemeye özen gösterirlerdi. Hatta bir tavuk kesilecekse onlara fazla acı vermemek için başlarını bir darbeye kesmeye dikkat ederlerdi. Bu duyarlılığı gözlemlemenin zor olduğu, örneğin dönemin Fransızlarıyla aralarındaki farkı, içle-

36 Ogier Ghislain de Busbecq, *Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)*, çev. Derin Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 124, 125.

37 Reinhold Lubenau, a.g.e., s. 336; Ogier Ghislain de Busbecq, a.g.e., s. 126.

38 İmam Nevevî, a.g.e., cilt 7, s. 37.

rinden biri, Thévenot ifade ediyordu. Ona göre Türkler, tavukların, Fransızların yaptıkları usulde öldürölüşlerini gör-selerdi yapana birkaç sopa atmaktan kendilerini alamazlar-dı. Tavuk, kedi, köpek gibi diğler hayvanlara gösterdikleri merhameti, onlara yardımcı olmalarını “gülünç” bulan Thé-venot, Türklerin hayvanseverliğine yüz örnek daha verebi-lirdi ancak böylesine önemsiz şeylerle okuyucunun canı-nı sıkamak istemiyordu.³⁹ O bunlardan bahsetmeyi gereksiz görse de anlatılar, Osmanlıların, çağdaşlarına göre hayvan-lara mümkün mertebe çok daha hassas yaklaştığını açık se-çik gösteriyordu.

Av merakı olanlar bir yana, Müslümanlar, anlıyoruz ki na-diren karşılaştıkları hayvanlara da merhametliyidiler. Yine bir yabancı, yunusların yağından yararlanmanın mümkün olduğunu ve onları avlayarak büyük bir gelir elde edilebi-leceğini söylese de Türkler yunusları avlamaz, başkalarının avlamalarına da izin vermezlerdi. Bereket versin ki onlar, henüz hayvanların tamamını birer menfaat unsuru olarak görmemişlerdi. Zaten sokaklara su dolu kaplar koymaları, mezarlara kuşlar için su hazneleri yapmaları, martı ve kara-batakları korumaya alarak onların ürkmeden ev ve teknele-re konmalarına müsaade etmeleri bundandı.⁴⁰ Buna karşılık mesela sonradan Müslüman olan Kont Bonneval, yani Hum-baracı Ahmed Paşa (1675-1747) hayvanlara gösterilen mer-hameti, onların beslenmelerini “çok yanlış bir hayırseverlik” olarak nitelendirmişti.⁴¹ 1846’da Koca Reşid Paşa’nın sadra-zamlığı sırasında İstanbul’da istihdam edilen bir dizi yabancı uzmanın sundukları projeler de hayvanları tamamen men-faat aracı olarak gördüklerini gösteren bitmez tükenmez ör-

39 Jean Thévenot, *Thévenot Seyahatnamesi*, çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İs-tanbul, 2014, s. 97, 98.

40 Robert Walsh, *a.g.e.*, s. 62, 63, 85, 277.

41 P. Mary Işın, *Bereketli İmparatorluk: Osmanlı Mutfağı Tarihi*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 112.

neklerdendi. Fransız hukukçu ve tıp doktoru Barrachin'in başını çektiği uzmanların hazırladığı üç lahikadan ilk ikisinde martı ve yunusları avlamayı öneriyorlardı. Diğer proje ise sokak köpeklerinin Tavşan Adası'na götürölüp kesilmeleri, deri ve iç yağlarının sanayide kullanılmasıydı. Gerçi Sultan Abdülmecid yunus ve kuşların avlanmasına izin vermemişti. Köpeklerle ilgili bu korkunç projeye her nasılsa evet demişse de neticede proje başarılı olamamış, yarım kalmıştı.⁴²

Köpekler, "necis" sayılmalarına ve yabancıların aşağılamalarına rağmen kediler kadar olmasa da seviliyorlardı. 1845 yılında İstanbul'u ziyaret eden bir Fransız edibes, Türklerin köpeklerini koruyup kolladığına değinirken tasmaları, isimleri, kimlikleri olmayan bu canlıların sokakların asıl sahipleri olduğunu anlatıyordu.⁴³ Köpekler o kadar özgür olmalıydı ki belirli yerleri sahiplenirler, çarşılar, dükkânların önlerinde ya da mahallelerde evlerin eşiklerinde toplanarak dilediğince yatarlardı.⁴⁴ Diğer pek çoğu gibi bu bilgiler köpeklerin bir tür dokunulmazlığa sahip olduklarına dair bilgileri güçlendiriyordu. Nitekim bir başka yabancı isim, Charles White, bu köpeklere Hristiyanların pek iyi davranmadıklarını, buna karşılık Türklerin ise en fazla "uşht/hoşt" dediklerini söyleyerek atıfta bulunuyordu.⁴⁵

II. Mahmud döneminde şehre gelen İrlandalı R. Walsh'ın aktardıkları da taraflar arasında ele avuca gelir ciddi farklar olduğunu ispatlıyordu. Anlattığına göre bir İngiliz cinsi köpek fazla yavrulayınca, elçiliğin hizmetçisi İngiliz kadın, köpek yavrularının yarısını sepete doldurarak kapıdaki yeniçeriye boğaza atması için vermişti. Yeniçeri önce köpeklerin

42 Kemalettin Kuzucu, a.g.e., s. 187-192.

43 *İstanbul Belediye Mecmuası*, sayı 199, Mart 1942, s. 21.

44 Hagop Mintzuri, *İstanbul Anıları 1897-1940*, çev. Silva Kuyumcuyan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s. 43.

45 Charles White, *Three Years in Constantinople; or, Domestic Manners of the Turks in 1844*, cilt III, Henry Colburn Publisher, Londra, 1846, s. 290-295.

kendisine hediye edildiğini zannederek sevinmişse de yapması istenileni idrak edince hizmetçiyi tehdit etti. Ancak iş, köpeklerle dilediğini yapabileceği söylenince tatlıya bağlandı. Yeniçeri köpekleri belirli bir süre besledi ve ardından sokaktaki diğer köpeklerin yanına bıraktı.⁴⁶

1836'da geldiği İstanbul'da hayvanlarla Türklerin ilişkisini gözlemleme fırsatı bulan J. Pardoe, Türklerin onlara gösterdikleri merhametten etkilenmişti. Mesela annesine gereksiz yere acı çekertmemek için sütten kesilmemiş kuzuyu öldürmediklerini söylüyordu. Avdan eli boş dönen bir İngiliz ise kayıktayken başının üzerinden uçan bir martıyı nedsizce vurabilmişti. Oysa Pardoe bunu anlatırken hayvanları ne kadar değersiz gördüğüne dair bilinçaltındakileri belki de istemeden açık etmişti. İngiliz martıyı vurunca kayıkçı Türkler, onun ifadesiyle “sanki bir cinayet işlenmişçesine, dehşet içinde ayıplamışlar”dı. Görünüşe göre o da bir hayvanı ortada hiçbir neden yokken öldürmenin bir tür cinayet olduğunun farkında değildi.⁴⁷

Taraflar arasındaki belirgin farkı, 1881-1907 yılları arasında İstanbul'da bulunan Dorina L. Neave isimli birinin ifadeleri de ispatlıyordu. Buna göre köpekler evlerindeki etmek kutularına dadanıyorlardı ama onlara Türklerden çekindikleri için dokunamıyorlardı. Anlattığına göre köpekleri öldüremedikleri için parayla kayıkçı tutuyorlar ve köpeklerin olabilecek en uzak yerlere, karşı yakalara bırakılmalarını sağlıyorlardı. Onu şaşırtan ise Türklerin bu köpeklerin gürültülerine, leşlerinin sokaklarda olmasına ve “süfli kafileler halinde dolaşmalarına” tepki göstermemeleriydi.⁴⁸ 19. yüzyılda İstanbul'a gelen kimi Rus seyyahlar da köpeklerin

46 Robert Walsh, a.g.e., s. 63.

47 Julia Pardoe, a.g.e., s. 74.

48 Dorina L. Neave, *Eski İstanbul'da Hayat*, çev. Osman Öndeş, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1978, s. 157-159.

sokaklarda özgürce yaşamalarını ve Türklerin merhametini yadırgıyordu. Sözgelimi Rus din adamı Koptev, “halkın köpeklerle yaklaşımı[nı] şaşkınlıkla” karşılamıştı.⁴⁹

Onların şaşırması belki anlaşılabilir, fakat ilginçtir eski yapılarına kuş evleri kondurtan, bahçelerinde kedilere yer açan, sokakları köpeklerle paylaşan bir kültürün mensubu değillermiş gibi modernleşme süreciyle birlikte Osmanlı/Türk toplumunun kimi seçkincileri de Türklerin hayvanlarla olan iletişimine şaşırmaya, bunu yadırgamaya başlamışlardı. Oysa pek çok yabancı tanıgın bahsettiği farklı türden hayvanlar dışında, sözgelimi Malik Aksel’e bakılırsa eski evlerde yarasa, sansar ve gelincikler de kuytu köşeleri dolduruyor, temel yılanına el sürülmüyordu. Şayet görülürse, “Şahmelek veya şahmaran başı için bana dokunma!” denilerek yılan rahat bırakılıyordu. Hatta evlerde yuva tutan örümceklerin öğleden önce alınmasına dikkat ediliyor, böylece onların başka yerlerde rahatça yuva kurmasına imkân sağlanıyordu.⁵⁰

Bir tarafın anlamlandıramadığı ve yadırgadığı, diğer tarafın yüzyıllar boyunca bildiğinden şaşmadığı bu farklılığın nedeni, yeri geldikçe belirttiğim gibi belliydi. Türkler/Müslümanlar Tanrı’nın gazabından çok çekiniyorlar, İslamiyet’in kural ve kaidelerini önemsiyorlardı. Karşılarındakiler, yani gayrimüslimler ise bu hayvanları daha ziyade hastalık kaynağı, görüntü kirliliği ve ilkelik olarak algılayarak sokaklara yakıştırmıyordu. Diğer bir ifadeyle görünürde, öncelikli kaygıları insana dairdi. Tanrı’nın rızasını almaya dönük çabaları olmasa bile onları doğanın birer parçası olarak görecekları yerde üstün olduklarını düşündüklerinden her tür hayvana kolayca eziyet edebilmişlerdi.

49 F. Ünal, M. Karakulak, M. Özkan, *İstanbul Seyahatnamesi*, Kronik Kitap, İstanbul, 2022, s. 239.

50 Malik Aksel, *İstanbul’un Ortası*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2019, s. 277.

İki taraf arasındaki bakış açısının giderek eşitlenmesi 19. yüzyılda olsa da, temelde 20. yüzyılda gerçekleşti. Artık Avrupa'daki gibi burada da kaygılar, en azından iktidarı elinde tutanlar ve onlarla saf tutan pek çok yazar için neredeyse tamamen insan merkezli oldu. Gelgelelim mevcut bakış açısını değiştirip de dönüşen Türkiye'nin modernleşmecileri, iki işi birden, dönüşürken sorgulama/düşünme işini yapamamışlardı. Bu büyük bir hataydı, çünkü kolaya kaçarak süratle dönüşmüşlerdi ama bir ucubeye: Ne Doğulu, ne Batılı olabilmişler; ne eskinin iyilerini tutabilmişler ne de yenin gereklerini yapabilmişlerdi. Sonuç mu? Büyük hezimet, yanında şiddet, vahşet, tahammülsüzlük, kriz ve milyonlarca hayvan ölüsü...

Sapmalar

Modernleşme sürecine dek hayvanlara yaklaşımda iyi-kötü Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında hatları belirgin olan kalın bir sınır çizmek çok kolaydır. Buna karşılık Osmanlıların Müslüman ahalisinden kimilerinin hayvanlarla ilişki ve iletişimde sapmalar, çeşitli kulvarlara savrulmalar da yok değildir. Bilhassa iktidar sahiplerinin halktan farklı bir istikamet tuttıkları söylenebilir. Gücü ve imkânı olanlar haliyle yaşamın merkezine konumlanıyorlar, iyice yayıldıkları için de kapladıkları yerin büyüklüğünden dolayı başkalarına yer bırakmıyorlardı. Halk ise seslerini sürekli duydukları, her sabah ve her akşam mutlaka gördükleri sokak hayvanlarıyla artan bir tanışıklığın içerisinde yaşamı beraberce paylaşıyorlardı.

Oysa hayvanlar bazı sultanlar ve imparatorluğun diğer ileri gelenleri için düpedüz araçtı, nitekim geçmiş bize onların tükenmek bilmez gösterişli av meraklarından, yabanıl hayvanlardan koleksiyon oluşturmalarından, hayvan dövüşlerinden keyif aldıklarından, kürke düşkünlüklerinden ve benzeri di-

ğer sömürülerinden haber verir. Sokağın içinden çıkıp da saray ve konaklara bakıldığında sanki dinî kaygıların yerini daha ziyade ihtişam, gösteriş, eğlence ve merak duygusu almıştır.

Kuşku yok ki bunları anlatırken kaynakların bazı kısımlarının doğru ya da hepten yanlış olduğu, benim konu hakkında sağlıklı muhakeme yapamadığım ya da onların hayvanlara yaklaşımlarının ardındaki hikmeti anlayamadığım gibi çeşitli hususlar iddia edilebilir. Ancak bilgiler doğruysa, zaman ve mekân fark etmeksizin yapılanların yozlaşma, kimsinin ise hafif tabiriyle gaddarlık olduğu tartışmasız. Sözgelimi 1593 yılında ölen Molla Abdülkerim'in "nihayet dermend maymunlara aceb oyun oynadıp alet-i lehvdır deyü nice bi-günah hayvanı katl ettirmiş" olması sağlıklı muhakemeye sahip herkes için açıkça zalimlikti.⁵¹ Yanı sıra ayların ehlileştirilmeleri ve bazen eğlence için çocuklarla güreştirilmeleri⁵² ya da Ahmed Cavid'in, eğlence maksadıyla aslan ile siyahi bir kölenin güreştirilmesinden bahsetmesi olsa olsa eğlencenin ziyadesiyle dejenere halleriydi:

Sâbık Darbhâne Emîni ve hâlâ Akdeniz Boğazı Muhâfız-ı İzzet Mehmed Paşa Hazretleri Cidde'den getürdüğü birer yaşında bir çift arslan ve sekiz dokuz yaşında bir zenci köle huzûr-ı hümayunda merkûm arslanlar ile güleşür gibi kâh avurdu ve kâh kulağından çekdi arslanlar zerre kadar araba dokunmayup, birkaç defa elini ağızlarına sokmuş iken yine incitmedikleri temâşâ olunup ve Arslanhâne'den gelen arslanlar dahi seyr ve asra karîb hareme teşrif ve ba'de't-ta'âm kemâl-i şevket ile saray-ı hüma-sâyelerine avdet olundu.⁵³

51 Naimâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ*, cilt 1, haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara, 2007, s. 84.

52 John Covel, *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü*, çev. Nurten Özmelek, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017, s. 162, 163.

53 Ahmed Cavid, *Hadika-i Vekayi*, haz. Adnan Baycar, TTK, Ankara, 1998, s. 33.

Gerçi bu tarz sözümona eğlence biçimleri sıradan insanların da meylettiği bir durumdu. Sokaklarda Osmanlıları eğlendirmeyi amaçlayan türlü hayvanları oynatanlar vardı. Aktarılanlara bakılırsa örneğin 1577’de Bayezid Camii’nin önünde yer alan meydanda çeşitli eğlenceler düzenlenirken bunların arasında bazıları maymunları, bazılarıysa köpekleri oynatmaktaydı.⁵⁴ İnsan eğlencesine daha ziyade ve çok uzun yıllar kurban edilenler ise ayılardı. Bu ayılar, iki ayak üzerinde durur, önayaklarını sanki oynarmışçasına kaldırırlardı. Burnundaki hızmalarıyla etraflarına, yorgun ve acıklı acıklı bakarlardı. Ayı az biraz silkinse hızmasından çekilecek hatta muhtemeldir ki bir-iki sopa darbesi alacaktı. Maymun ise sıraya çıkarılır, takla attırılır, yemiş yedirilir, hatta ona sigara içirilirdi.⁵⁵

Gerçekten de ayı oynatma âdeti Osmanlı’dan Cumhuriyet’e bayağı ilgi duyulan sözde eğlence tarzı olageldi. 17. yüzyılda Balat’ta oturan bazı Çingeneler ayı ile sokak sokak dolaşıp zincirli teflere vurarak şarkılar söylerlerdi:

*Kalk ta gidi ya vasıl
Al bahşişi et fasıl
Seni dağda tuttular
Ayı diye oynattılar
Bahçede dolap döner
Sen de dön de görsünler*⁵⁶

Bu kadar da değil; yine eğlence olsun diye Osmanlı top-
raklarında türlü hayvanlar kışkırtılıp birbirlerine saldırtılı-
yordu. Deve ve horoz en yaygın olanlarıydı. Manda ve koç,
hatta bir de kaz dövüşleri düzenleniyordu.⁵⁷

54 Stephan Gerlach, a.g.e., s. 653.

55 Akşam, 20 Nisan 1931, s. 5.

56 Ragıp Şevki, “Eski İstanbul Hayatı”, *Son Posta*, 1 Şubat 1936, s. 7.

57 Osmanlı’nın Avrupa yakasında bazı kazlar dövüşler için özel eğitilirdi. Bkz. Samuel Sullivan Cox, *Bir Amerikan Diplomatının İstanbul Anıları 1885-1887*, çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 324.

Edirne yakınlarında bir kaz dövüşü (Samuel Sullivan Cox, *Bir Amerikan Diplomatının İstanbul Anıları 1885-1887*, çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 325).

Ne ki hayvan dövüşleri arasında en korkunç olanı aslanlarıydı. Aslanlar, etrafı demirlerle çevrili özel yerlere salıverilir ve birbirlerine ölümcül darbeler vurmaları, her nasılsa keyifle izlenirdi. Görene dehşet veren boğuşmaları ölümüne devam ederdi. Bazen de uzun sııklar ucuna üstü darıya bulanmış ceylan eti takılırdı ve aslanlardan birinin burnuna doğru götürülerek dövüşe son verilirdi.⁵⁸ Bu tarz ölüm güreşlerinin varlığını, yazdığı kitabında D'ohsson da söyleyerek köpek, ayı, kaplan ve aslan gibi hayvanların dövüştürüldüklerinden bahsediyordu.⁵⁹

58 Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, yay. haz. Kâzım Arısan ve Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s. 379.

59 M. D'ohsson, *18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Âdetler*, çev. Zehran Yüksel, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1980, s. 202.

Tunus sultanının II. Bayezid'e hediye ettiği aslan ile susıgırının ölüm dövüşü ve sultanın susıgırını öldürmesi (*Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları*, Yapı Kredi Bankası - Doğan Kardeş, İstanbul, 1969, s. 25).

Bu arada eğer doğruysa bazen farklı hayvanlar, yine biraz daha keyif uğruna dövüştürülüyordu. Crailsheimli Adam Werner'in sözlerine bakılırsa Ali Paşa, bir gün misafirler için, yemeğin ardından kanlı bir gösteri düzenletmişti: Bir öküz, ölünceye dek köpeklere kovalattırılmıştı.⁶⁰ Bir başka tanığın iddia ettiğine bakılırsa III. Murad, can sıkıntısını gidermek için sarayın dış avlusunda iki ayı ile büyük bir İngiliz köpeğinin kavgasını seyretmek istemişti. Gerçi olaya şahit olan bir başkası, evcilleştirilmiş iki ayı ile köpeğin oynamaları için bir araya getirildiğini, fakat bir kıskırtma olunca birbirlerine saldırdıklarını söylemişti.⁶¹

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e, hayvanların dövüştürülmesi geleneği sürdürüldü. Anlatılan o ki Sultan Abdülaziz horoz dövüşlerinden keyif alırdı, ancak izlerken sinirlendiği olur, kaybeden horozu kestirir; kazananı ise Mecidi Nişanı'yla ödüllendirirdi.⁶² Horoz dövüşlerinin meraklılarından Refi' Cevad Ulunay, horoz dövüşlerine milli bir cephe açmakla bir o kadar övünüyor: "Dünyanın her memleketinde horoz doğuşu yapılır. Fakat bizde Türkün her şeyi güzelleştirmek ve tekamül ettirmek kudretiyle en mükemmel şeklini almıştır." Ulunay, üstüne üstlük unutmadığı eski bazı dövüşlerde yaşananları da keyifle paylaşabiliyordu. Buna göre ibiği yırtılan ve gagasından sürekli kan gelen bir dövüşe atıf yaptıktan sonra, dört saat süren bir diğer dövüşün tarafı olan Kaplan isimli horozun gözünün çıktığından, Çakal'ın ise gagasının düştüğünden, hem de 1948 yılında kaleme aldığı bir makalede bahsediyordu.⁶³

Hayvanların insan sömürüsüne maruz kaldığı bir diğer

60 Crailsheimli Adam Werner, *Padişahın Huzurunda Elçilik Günlüğü 1616-1618*, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2019, s. 26.

61 Hans Jacob Breüning, a.g.e., s. 113; Salomon Schweigger, a.g.e., s. 161.

62 Charles Mismer, *İslâm Dünyasından Hatıralar*, çev. Mehmet Rauf, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1975. s. 47.

63 Refi' Cevad Ulunay, "Horoz Doğuşu", *Salon*, sayı 27, 1 Aralık 1948, s. 418.

debdebeli törenler bilhassa şehzadelerin sünnet şenlikleriydi. 15. yüzyılın ortalarından 1857 yılına dek halkın da iştirak ettiği seksenden fazla saray kutlaması düzenlenmişti.⁶⁴ Bazılarının aylar öncesinden başladığı ve haftalar boyunca sürdüğü şenliklerde neler neler olmuyordu ki; III. Ahmed'in çocuklarının sünnet düğünü için Tekirdağ ve Bursa civarından 1.000 ördek, 2.000 hindi, 2.000 güvercin, 3.000 tavuk ve 8.000 kaz getirilmişti. Türlü hayvanların kullanıldığı bu şenlikte ayıcılar, ellerinde tefler ile meydana çıkıp,

*Borcum olsun kara kız çerçeye gelmezse eğer
Yıkayım ormanı bir nârai çingâne ile!*

dedikten sonra iri yapılı kapı kethüdası Çomar, bir ayı ile güreşe tutuldu. Ayıcıların hepsi ayıların zincirlerini çözerek onlarla güreşe başladılar. Gösterilerinden sonra da sırayı maymuncular aldı.⁶⁵

IV. Mehmed'in şehzadeleri için Edirne'de düzenlediği şenliklerde ayılar, eşekler ve köpeklere fişekler bağlanmış ve bunlar ateşe verilmişti. Haliyle hayvanlar ürküp de seyirciler üzerine koştuklarında bir gürültü ve temaşa söz konusu olmuştu.⁶⁶ Başkalarını eğlendirmek için hayvanların oldukça ilginç planlamalarla kullanılması sadece Osmanlı sultanlarına has değildi. Daha doğrusu onlar bazı âdetleri Romalılarından miras almıştı. Sözelimi Romalılar, misafirleri şaşırtmak ve aynı zamanda eğlendirmek için bütün bir hayvanı kızarttıktan sonra içerisinde canlı hayvan saklıyordu. Bu tuhaf âdet Bizans'a ve ardından Osmanlı kutlamalarına sıçradı.⁶⁷ 1582'de III. Murad'ın oğlu Mehmed'in sünnet düğü-

64 Maria Pia Pedani, *Osmanlı'nın Büyük Mutfağı*, çev. Gökçen Karaca Şahin, Hece Yayınları, İstanbul, 2018, s. 106.

65 Seyid Vehbi, *Sürname*, haz. Reşad Ekrem Koçu, Çığır Kitabevi, İstanbul, 1939, s. 8, 23.

66 Ağâh Sırrı Levend, *Nabi'nin Surnamesi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1944, s. 23.

67 P. Mary Işın, a.g.e., s. 29.

1582'de yapılan kutlamalarda öküz kızartmasının içerisinde çıkan hayvanlar (P. Mary Işın, *Bereketli İmparatorluk: Osmanlı Mutfağı Tarihi*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 166).

nünde de hayvanlar hem kanlı canlı hem de sembolik olarak kullanılmıştı. *Sûrnâme-i Hümayun*'da yer alan bir minyatüre bakılırsa aşçılar, yeteneklerini göstermek ve halkı eğlendirmek için kızartılmış sığırların içerisine canlı olarak tavşan, tilki ve kuş gibi hayvanlar yerleştirmişlerdi.⁶⁸

Egzotik ve kimisi cüsseli hayvanların varlığından, hiç yoksa her türlü simgesel değerinden yarar devşiriliyordu. Sünnet ve düğün törenlerinde şekerden yapılma bahçeler, ağaç ve mimari yapılar dışında türlü hayvanların figürleri sergileniyordu. Sözgelimi III. Murad'ın oğlu Mehmed'in sünnet töreninde şekerden yapılan ve hepsi şeker içerisinde olan 100 aslan, 100 yavru aslan, 100 kaplan ve 100 yavru kaplan, 100 büyük, 100 yavru fil ve aynı sayıda at, katır ve deveyi halk adeta büyülenmişçesine seyrediyordu. Bunları takiben yine her birinden 100'er tane olmak üzere doğan, akbaba, saray şahinleri, keklik, tavuskuşu, horoz, ördek ve kazlar geliyordu.⁶⁹ Bu merasimden bahseden Lubenau da zürafadan denizkızına; kavundan şeftaliye akla gelen her şeyin şekerden yapıldığını söylüyordu.⁷⁰

IV. Mehmed'in kızı Hatice Sultan ile Musahip Mustafa Paşa'nın görkemli düğün töreninde iki esirin taşıdığı çerçeveler içinde, aralarında aslan, at, tazi, fil, manda, devekuşu, tavuskuşu, koç gibi şekerden yapılmış 120 figür geçirilmişti.⁷¹

III. Ahmed'in oğullarının sünnet düğünündeki bir geçit resminde yine güçlü ve egzotik hayvanlardan yapılma figürler sergilenmişti.⁷²

Canlı ya da şekerden yapılma figürler olsun, genellikle-

68 Yeşim Özkan-Ümmühan Bayram, *Osmanlı Minyatürlerinde Gastronomi Öğeleri*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2021, s. 53; Maria Pia Pedani, *a.g.e.*, s. 109.

69 Ebru Boyar ve Kate Fleet, *Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi*, çev. Serpil Çağlayan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 55.

70 Reinhold Lubenau, *a.g.e.*, s. 446.

71 John Covell, *a.g.e.*, s. 155.

72 Yeşim Özkan-Ümmühan Bayram, *a.g.e.*, s. 101.

III. Ahmed'in şehzadelerinin sünnet eğlencelerinde şekerden yapılma hayvanlar
(P. Mary Işın, *Bereketli İmparatorluk: Osmanlı Mutfağı Tarihi*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 168).

le güçlü ya da farklı hayvanlar seçiliyordu. Nitekim zaman zaman tüm görkemleriyle filler, aslanlar ve zürafalar halka gösterilerek sultan adına güç gösterisi yapılıyor, şenliklerde ise şekerden yapıma figürler sunularak onların eğlenmesi ve ziyafet çekmeleri sağlanıyordu. Muhtemelen görenler görmeyenlere, karşılaştıkları bu manzaraları bire bin katarak anlatıyorlardı. Böylece hayvanlar sayesinde bir nevi ihtişam ve korku iklimi sağlanıyor, tebaanın itaati biraz daha güvence altına alınmış oluyordu. Bu bahiste, Suraiya Faroqhi de bu hayvanların imgesi üzerinden sultanların pozisyonlarını, benzer bir yaklaşım çerçevesinde değerlendirir: “Aslan ile diğer vahşi hayvandan korku ile böyle bir hayvanla şenlikte karşılaşmanın sevincinden oluşan bu karışım, vahşi hayvanların bile itaat ettiği padişah-ı âlempenahın, yani ‘âlemlerin sığınağının’ koruyucu güçlerine yönelik halka güvenini de pekiştirmiş olabilir.”⁷³

Bundan başka kimi hayvanlarsa daha çok eğlence amacıyla kullanılmıştı. Anlatılana göre yine Sultan III. Murad’ın oğlunun sünnet düğünündeki gösterilerden birini eğitilmiş bir kedi yapmıştı. Kedinin gerilen bir ip üzerinde dengede kalıp oldukça güzel dans ederek ziyaretçileri coşturduğu söyleniyordu.⁷⁴

Kediyi bir ip üzerinde izlemek, diğer hayvanları avlayarak eğlendikleri gerçeğini düşününce ne yalan söyleyeyim çok masum geliyor. Asıl korkunç olansa insanın bir mızrağı, bir oku ya da tüfeği başka bir canlıya doğrulturken eğleniyor olması. Gerçi insanın ölmek adına buna yeltenmesi anlaşılır, zaten insanı bilenler aç birinin her şeyi yapabileceğini de bilir. Ancak avcılık keyif ya da spor içinse? Ger-

73 Suraiya Faroqhi, *Yeni Bir Hükümdar Aynası*, çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İstanbul, 2011, s. 108, 109.

74 Annemarie Schimmel, *Şark Kedisi*, çev. Firuzan Gürbüz Gerhold, Alfa Yayınları, İstanbul, 2020, s. 35.

çi bu durumda kimileri, o yıllarda hayvan hakları açısından yeteri bilincin olmadığını öne sürebilir fakat ihtiyaç yokken, hobi olarak yapıyorsa bunun her koşulda kötülük olduğuna kuşku yoktur.

Buna karşılık avcılık hem Doğu hem de Batı dünyasında oldukça yaygındı. Çok eski zamanlarda ihtiyaç adına yapılması bir kenara, Batı'nın imparatorlarının ve Doğu'nun sultanlarının av merasimleri kendileri için iftihar vesilesi, dolayısıyla bir gövde gösterisiyken aynı zamanda eğlence vasıtasıydı da.

İslâm peygamberi Hz. Muhammed ise avcılığa mesafeliydi. Gerçi avlanmış tavuk yiyordu ama satın almaz, bizzat avlanmaz ve yenmesi için kendisine av hayvanı getirilmesini pek sevmezdi.⁷⁵ Oysa neredeyse her erkeğin avcı olduğu Emevilerde Halife Velid b. Yezid avcılığa meraklıydı. Hatta yaban eşeklerini avlar, onlara kendi ismini dağlar, sonra serbest bırakırdı. Araplarda üzerlerine deri geçirerek avlayacakları hayvanlarla yüzleşme şeklinde bir av yöntemi vardı. Bu usulle aslan ya da kaplan yakalamak övünç kaynağıydı.⁷⁶ Biliyoruz ki Abbasi halifeleri de avcılık yapmaya çok düşkündü, misal Halife Harun aslan avlamayı severdi.⁷⁷ Avcılık, Selçuklu devrinin önde gelen “spor”larından, hatta mesleklerinden biri olmuştu.⁷⁸ Avrupa'nın kimi bölgelerinde tuzaga çekilen ayı ve boğaların üzerlerine köpeklerin salındığı merhametsiz aktiviteler yapıyordu. Doğrusu Luther ve More gibi az sayıda kişi, hayvanların katledilmelerini protesto etseler de avcılık yine de oldukça sevilirdi.⁷⁹

75 Kettâni, Hz. Peygamberi'nin Yönetimi - Et-Terâtibu'l-Idâriyye, cilt 2, çev. Ahmet Özel, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 164.

76 Ramazan Altınay, a.g.e., s. 437, 441.

77 André Clot, a.g.e., s. 258, 259.

78 Erdoğan Merçil, Türkiye Selçukluları'nda Meslekler, TTK, Ankara, 2000, s. 144.

79 P. Smith, Rönesans ve Reform Çağı, çev. Serpil Çağlayan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021, s. 48.

Osmanlı İmparatorluğu'nun kimi sultanları için avcılık tam anlamıyla bağımlılıktı. Kaldı ki Osmanlı'da av eti çok da tüketilmiyordu. Uzun lafın kısası avcılık, ihtiyaçtan daha ziyade bir eğlence biçimi, talim, ayrıca simgesel bir gösteriydi. Bazı Osmanlı sultanları son derece parlak alaylarla ava gidiyorlardı. 1537'de Elbasan Kalesi dolaylarına varan Kanuni Sultan Süleyman, hayvanlar bakımından çok zengin olan bu bölgede bir süre avı başlatmıştı. Peçevi'nin söylediğine göre böylesi daha önce görülmemişti. Bu durum sultan ve şehzadelerin keyiflenmesini sağlarken av hayvanlarını inanılmaz derecede yormuştu. Sultan ise meydandaki sayısız hayvanı salıvererek onların incitilmemesi için buyruk çıkarmıştı.⁸⁰ Salıverilmiş olsalar bile modern bilgiler, avlanmaya çalışılan hayvanların başından sonuna büyük stres ve acılar çektiğini gösteriyor.⁸¹

Bazen yüzlerce bazen de binlerce kişinin eşlik ettiği bu av merasimleri sultanlara hastı ve avlanacak hayvanların türü ve av yerleri Divan kararıyla bildirilirdi.⁸² Aslına bakılırsa, avcılık epey de maliyetliydi. Av köpekleri ile av için özel kuşların beslenmesi ve bakımları ciddi bir emek gerektirirdi.

Av ve köpek merakı, sultan ve şehzadesine göre değişmekle birlikte aralarında, altın ve gümüş zincirlerle bağlı 8 bin köpek besleyen bile bulunuyordu. Gözde köpeklerin tasmaları altın, inci ve elmaslarla süslenmişti.⁸³ Bu maliyetlere, asıl büyük olanı, av esnasında kaybedilen hayvanları eklemek lazım. Hatta avcılık süresinde katledilen sayısız

80 Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, I, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 143, 144.

81 Gary L. Francione, *Hayvan Haklarına Giriş*, çev. Renan Akman ve Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 83.

82 Metin And, *16. Yüzyılda İstanbul - Kent, Saray, Günlük Yaşam*, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, İstanbul, 1993, s. 156.

83 Ali Ufki Bey/Albertus Bobovius, *Saray-ı Enderun*, çev. Türkiş Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 52.

Yavuz Sultan Selim'in Dulgadır Hükümdarı Alâüddevle'ye karşı seferi sırasında Küskün Deresi kenarında otağ kurduğu yerde kaplan avlaması (*Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları*, Yapı Kredi Bankası - Doğan Kardeş, 1969, s. 19).

II. Bayezid avlanıyor (Metin And, *Osmanlı Tasvir Sanatları: 1 Minyatür*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 190).

hayvanın dışında insanlar da ölüyordu. Avcılık için binlerce avcı kuş ve köpek barındıran I. Bayezid'in ava olan aşırı merakı tebaasından bazı kişilerin hayatına mal olmuştu. İddia oydu ki hizmetçilerinden çok av hayvanlarına değer veriyordu. Ne de olsa istediği kişiyi hizmetine alabilirdi ancak iyi bir köpek ya da kuşun kolay bulunmadığını düşünüyordu. Bu rivayet doğruysa av hayvanlarına ve avcılığa hastalık derecesinde düşküdü.⁸⁴ Hammer'in dediklerine göre IV. Mehmed, Çatalca'da tertip edeceği av merasimine katılmayı on beş nahiye halkına –ki ona göre yaklaşık 30 bin kişi– mecbur tutmuştu ve av esnasında 30 kişi ölmüştü. Filibe'de de çıktığı ava yöre halkını çağırılmıştı ki, iddiaya göre av esnasında ölen insanlar olmuştu.⁸⁵

18. yüzyılda yaşayan bir yeniçeri ise kuşlardan bahsettiği bir şiirinde av ve avlarda kullanılan kuşlara göndermede bulunuyordu:⁸⁶

*Avcılara lâzım olan
Atmaca ile balaban
İspir de bir kuştur hâlâ
Deryâda gezer yelkovan*

Bilgiler doğruysa, anlaşılan o ki imkânı olanlar, imkânlarına koşut olarak hayvan sömürüsünü zirveye çıkarabiliyorlardı. Avlanıyorlar, en iyi etleri tüketiyorlar, farklı hayvanlardan koleksiyonlar oluşturup eğlencelerine araç kılıyorlar, ki bir de en iyi kürkleri kuşanıyorlardı. 16. yüzyılda zengin Osmanlı tebaası bedestene gittiğinde değerli taşlar ve ipek ürünler dışında samur, sincap, sansar, vaşak, tilki, kaplan

84 Domenico Sestini, *Boğaziçi 1779*, çev. Mert Pekdoğru, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2022, s. 98.

85 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi* 6, cilt 11, haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, Üçdal Neşriyat, İstanbul, tarihsiz, s. 177, 178.

86 Emir Mustafa, *Her Yanı ve Her Şeyiyle 18. Yüzyıl İstanbul'u*, haz. Mertol Tulum, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2020, s. 415.

hatta panter gibi çeşitli hayvanların post ve kürklerini satın alabilirlerdi.⁸⁷

Sultanlar istedikleri zaman istedikleri kürklere sahip oluyordu. 1657’de İstanbul’a elçi olarak gelen Râlabm’ın söylediklerine bakılırsa sultan, cariyelerine samur kürkünden giysiler giydirmeye ve onların odalarını da bu kürklerle kaplatmaya karar vermişti. Bunun için görevlendirilen Ahmed Paşa, şehirde samur kaftanı olan her kim varsa getirmelerini buyurmuş ama buna yeniçeriler karşı çıkınca ciddi bir kriz söz konusu olmuştu.⁸⁸

Bütün kürklerin en değerlisi ise siyah tilki kürküydü ve münhasıran sultana hastı. Her ne kadar bazen vezirine bu kürkten hediye etse dahi vezir kürkü ancak özel günlerde giyebilirdi. Aksi takdirde bütün imparatorlukta başka hiçbir kimse, hele de açık olarak bu kürkü asla giyemezdi.⁸⁹ Misal, kış mevsiminde Kanunî Sultan Süleyman, siyah tilki derisi kullanıyordu. Fakat bu cins tilki azdı ve Bassano’nun söylediğine göre bu renkte bir tilki yakalanırsa onu sultana götürmeyi zorunlu tutan son derece sıkı bir kural vardı.⁹⁰ Anlatılana bakılırsa III. Mustafa’nın iktidarı sırasında, meydan dağığını göze alanlar ve hanedan mensupları dışında kimse vâşak ve kakum kürkü de giyemezdi, yasaktı.⁹¹

Bilgiye ihtiyatı yaklaşmak gerekmeyle birlikte, evlilik hayatına iyi geldiğine inanılan sırtlan etinin bazı sultanlar ve paşalar tarafından yenildiği dahi rivayet ediliyordu.⁹² Bu bilginin doğruluk payının olup olmadığını bilmiyorum ama

87 Reinhold Lubenau, *a.g.e.*, s. 223, 224.

88 Claes Râlabm, *İstanbul’a Bir Yolculuk, 1657-1658*, çev. Ayda Arel, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 61.

89 I. Mouradega D’ohsson, *a.g.e.*, s. 82, 83.

90 Luigi Bassano, *a.g.e.*, s. 58.

91 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi* 8, cilt 16, haz. Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul, tarihsiz, s. 320.

92 Reinhold Lubenau, *a.g.e.*, s. 195.

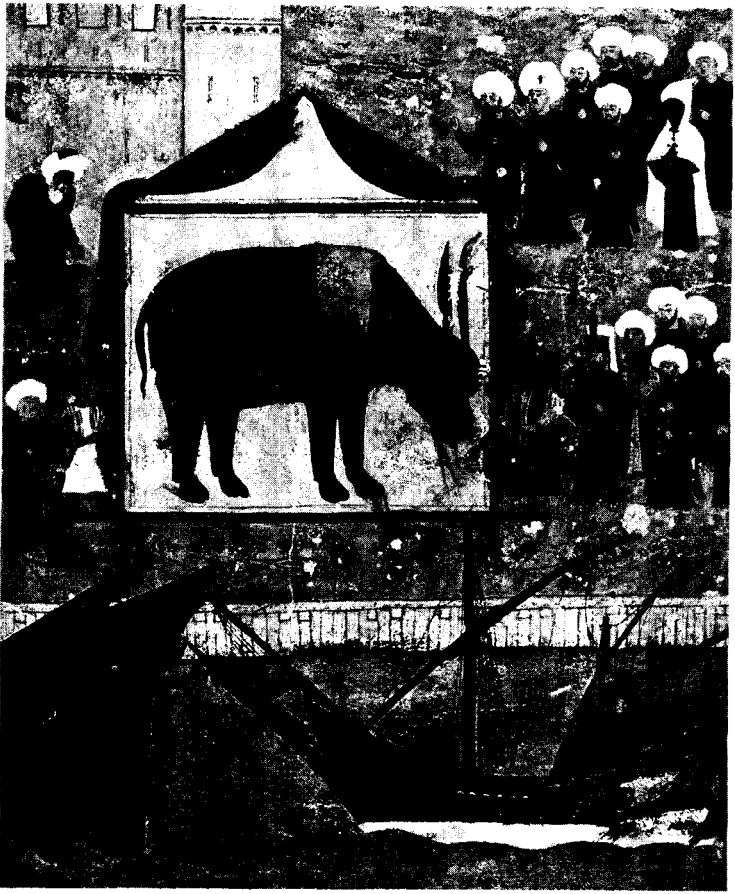
bildiğim bir şey varsa o da sultanların kendilerini yerkürenin tartışmasız en kudretli isimleri olarak gördükleri ve imparatorluğun görüp görebileceği en ilginç hayvanlara da sahip olma istekleriydi. Onlar, günün insanları için ziyadesiyle farklı ve ürkütücü olan yabancı hayvanları bir tür güç, gösteriş, ihtişam nesnesi olarak kullanmışlardı, nitekim bu hayvanların varlıkları bile etrafa korku saçmaya yetiyordu. 1639'da İstanbul'a gelen yabancı biri, Arslanhane'den bahsederken karanlık olduğundan ve hissettiği korkudan içeriye giremediğini belirtiyordu.⁹³

Yabancı hayvanların doğalarına aykırı biçimde tutsak edilmelerinin hiç hoş olmadığına şüphe yok. Elbette bunu bizim için daha kötü ve olduğundan daha rahatsız kılan, meseleye biraz da bugünün penceresinden bakıyor olmamız. Sonuçta sultanların hem av merasimlerinin hem de yabancı hayvanları tutsak etmelerinin temel gerekçelerinden biri onlardan emperyal simgeler olarak yararlanmaktı. Bir aslana sahip olmak ya da bir kaplanı avlamak bir güç/otorite gösterimi, sert bir imaj çizme isteğinin/gayretinin sonucuydu. Bu imajı sergileyen, düşmanlarına ve tebaasına korku salan sultan, böylece kudretini mutlaklaştırıyor, sorgulanamaz hale getiriyordu, muhtemeldir ki korku aynı zamanda tebaayı hiza çekiyordu.

Sultanların canavarları

Osmanlılar tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren yeni topraklar fethetmeyi, İslâm inancını farklı coğrafyalara yaymayı hedeflediler. Çok geçmeden de bunu bir yönüyle başardılar. Osman'ın hanedanı gücünü giderek pekiştirdi. Sultanlar, farklı din ve dilden toplumların hamiliğini üstlendi. Ancak onlar için hükmetmenin ve kudretlerini sergile-

93 *Du Loir Seyahatnamesi*, s. 48.

Sultana armağan olarak gönderilen gergedan, saraya götürülmek üzere gemiye bindiriliyor (Metin And, *Osmanlı Tasvir Sanatları: 1 Minyatür*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 398).

me hevesinin bir sınırı yoktu. Farklı türden hayvanlara, o dönemin söylemiyle türlü türlü canavarlara sahip olmayı önemsiyorlardı. Pek çoğunun böylesine bir merakı olmuştu. Avusturya İmparatoru Ferdinand'ın ikinci sefaret elçileri, o an dünyadaki belki de en güçlü isim olan Kanunî Sultan Süleyman'ın huzuruna kabul edildikleri 1530'da, sara-

ya girdiklerinde sarayın birinci avlusunda iki fil görmüşlerdi. İkinci avluya girdiklerinde ise bu sefer zincire vurulmuş iki aslanla iki parsa şahit olmuşlardı.⁹⁴ Bir başkası da Macaristan Seferi'ne çıkan III. Mehmed'in askerî kafilesinin içerisinde ürkütücü pek çok hayvan bulunduğunu söylüyordu ki konvoyunda köpekler, şahinler, aslanlar, filler ve önlerinde zincirlere bağlı bir zürafa bulunuyordu.⁹⁵

Bu hayvanlar, İstanbul'a sultanlar için farklı coğrafyalardan gönderilirlerdi. Doğal olarak onlar için bir mekân ihtiyacı doğdu ve şehirde Arslanhane⁹⁶ denilen bir kurum oluştu. Sultanların, hiç kimsenin daha önce görmediği yabani hayvanlarının barındırıldığı Arslanhane'nin tam olarak ne zaman kurumsallaştığı net değilse de onların bu tarz hayvanlardan koleksiyon oluşturmalarının tarihinin çok eski olduğu anlaşılır. Misal, 1470 yılında Türklere esir düşen G.M. Angiolello, fil, aslan, kaplan, leopar ve diğer çeşitli yabani hayvanlara bakıcılık ve bekçilik yapan bir gruptan söz etmişti.⁹⁷

Dönemin kimi başka gözlemcilerinin anlatılarından anlaşılan, Arslanhane dışında fillerin tutulduğu bir başka mekân daha olduğuydu. 1546-1549 yılları arasında Osmanlı topraklarında bulunan Pierre Belon, Konstantin'in sarayı (Tekfur Sarayı) olarak anılan eski saray yıkıntılarında Türklerin fillerini tuttuklarını söylüyordu. O ayrıca sultanın yabani hayvanları için kullanılan hipodroma yakın eski bir kili-

94 Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi* 3, cilt 5, haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, Üçdal Neşriyat, İstanbul, tarihsiz, s. 87.

95 John Sanderson, *a.g.e.*, s. 59; Gerald MacLean, *a.g.e.*, s. 176.

96 Arslanhane'yle ilgili ayrıca bkz. Aziz Altı, "Osmanlı Devleti'nde Yırtıcı ve Yabani Hayvanlar İçin İhdas Edilmiş Bir Kurum: Arslanhane", *Kare*, sayı 10, 2020, s. 120-139; M.M. Sunar, "Osmanlı Devletinde Arslanhane", *Toplumsal Tarih*, sayı 292, Nisan 2018, s. 36-41.

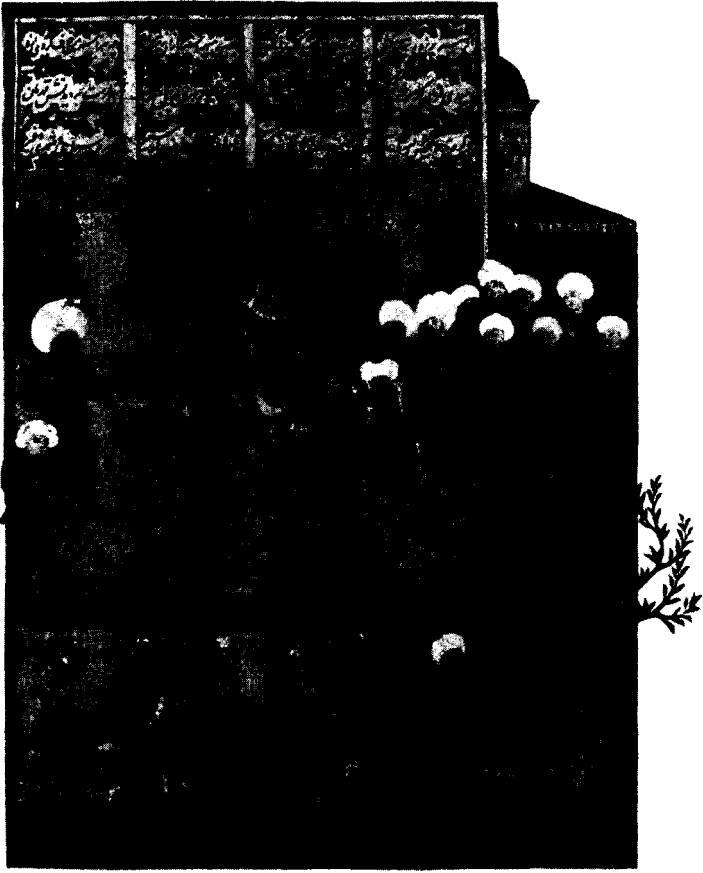
97 Giovanni Maria Angiolello, *Sultan Fatih'in Sarayında Bir Esir - Giovanni Maria Angiolello Gözünden Türk Tarihi*, çev. Pınar Gökpar, Profil Kitap, İstanbul, 2022, s. 156.

senin varlığından da bahsediyordu. Belon, burayı görünce hayretler içerisinde kalmıştı. Kilisenin her bir kolonuna birer aslan bağlı olduğunu söylerken, Türklerin bu hayvanları izlemekten keyif aldıklarını ilave ediyordu.

Kilisenin her bir kolonuna bir aslan bağlıdır: Ben bunu büyük bir hayretle gördüm, zira bunları çözüyorlar, onlarla meşgul olduktan sonra tekrar bağlıyorlar, hatta bazen şehirde dolaştırıyorlar. Her ne kadar barbar olsalar da bütün beyler bu ve nadir bulunan hayvanları izlemekten keyif aldıklarından ötürü, Türklerin idare ettiği milletlerden herhangi biri bir yabani hayvan yakalayacak olursa bunu İstanbul'a gönderiyor ve imparator da bu hayvanla itina ile ilgilenilmesini emrediyor.⁹⁸

Dönemin çoğu yabancısının Arslanhane ile ilgili merak ile şaşkınlık ve hayranlık ile ürkeklik arasında salınan gözlemleri ve aktardıkları genellikle neredeyse aynıdır. Pek çoğu hayvanların barındıkları ilk yeri Ayasofya'nın yanındaki eski bir kilise olarak belirtirler. İfadelerinden burayı görmüş olmanın onlar adına yeterince ilginç bir deneyim olduğunu anlaşılr. Bassano'nun söylediğine göre burada farklı cinsten hayvanlar birbirlerine ulaşamayacakları ölçüde zincirle birbirlerine bağlıydılar. Bilhassa aç kaldıklarında, bu hayvanlar dehşet verici böğürtüler, ürkütücü sesler çıkarıyorlardı ki görüntüleri ve bu halleri o günün insanlarına yeterince tuhaf ve farklı geliyordu. Bu yüzden ve de üstelik bazılarını tanımadıkları düşünüldüğünde onların bu hayvanlarla ilgili bize garip gelen söylemleri anlaşılabilir. Sözgelimi Fresne-Canaye Arslanhane'deki hayvanları sayarken deveyi, ikisi sırtında olmak üzere altı ayaklı inek olarak tanımlar, ayrıca orada korkutucu ebatlarda bir balina kafası oldu-

98 Pierre Belon, *a.g.e.*, s. 57, 58.

16. yüzyılda Arslanhane. Üst katında ise Nakkaşhane (Metin And, *Osmanlı Tasvir Sanatları: 1 Minyatür*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 111).

ğundan söz eder.⁹⁹ 1587'de geldiği İstanbul'da Arslanhane'yi ziyaret eden Lubenau ise buradaki sırtlanın ona çirkin ve korkunç olduğu söylendiğinde öfkелendiğini, yerinde durmadığını ve adeta gözlerinden ateş çıkardığını ancak sevimli olduğu söylenirse de yumuşamaya başladığını ve sakinleş-

99 Philippe du Fresne-Canaye, *a.g.e.*, s. 69.

tiğini anlatır.¹⁰⁰ Bunun bir adım ötesine geçen Bassano, her ne kadar görmemiş ve inanmamış olsa da Arslanhane’de yabani bir insanın yaşadığını söyleyenler olduğunu aktarır.¹⁰¹ Alman seyyah Hans Jacob Breüning ise binanın girişinde içi samanla doldurulmuş gergedan, zürafa ve hatta orada bir de ejderha kafası olduğunu öne sürer.¹⁰² 17. yüzyılın bitiminde İstanbul’a gelmiş olan, gerçi buranın eskiden kilise olduğu iddiasından farklı olarak Arslanhane’nin bir hamam kalıntısı olabileceğini söyleyen Fransız La Motraye, söz konusu yapıda IV. Mehmed’e, diğeri II. Süleyman’a armağan edilen iki aslan olduğunu söylüyor, kaplan ve leopar dışında bir de çakalın varlığından bahsediyordu. Anlaşılan o ki bazı hayvanlar bu yıllarda henüz tam olarak bilinmiyor, birbirleriyle karıştırılıyordu. La Motraye’nin çakal diye bahsettiği de bir sırtlan olmalıydı, nitekim kurda benzeyen bu hayvanın ondan kalın ve sert kılları olduğunu, zaten eskilerin de bu hayvana sırtlan dediklerini belirtiyordu.¹⁰³

Burası uzun yıllar aslan, kaplan, panter, misk kedileri, firavun fareleri, yaban eşekleri, maymun, kurtlar, leopar, fil, zürafa gibi türlü hayvanlara mekân oldu. Bu kocaman, özgürlüklerine düşkün ve hareketli hayvanlar, doğalarına aykırı bir biçimde çok dar bir alanda tutsak edilmeleriyle fiziksel rahatsızlıklara yatkın; strese meyyal hale getirilmiş olmalılardı. Nitekim günümüz hayvanat bahçelerindeki hayvanlarda da stresten kaynaklı pek çok nevroitik davranışlar gözlemlenmektedir.¹⁰⁴

Kapalı bir alanda tutulmalarındaki sakıncalar bir tarafa, gelişigüzel gönderilen hayvanların İstanbul’un iklim koşul-

100 Reinhold Lubenau, *a.g.e.*, s. 195.

101 Luigi Bassano, *a.g.e.*, s. 150.

102 Hans Jacob Breüning, *a.g.e.*, s. 138.

103 Aubry de La Motraye, *La Motraye Seyahatnamesi*, çev. Nedim Demirtaş, İstikbal Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 184.

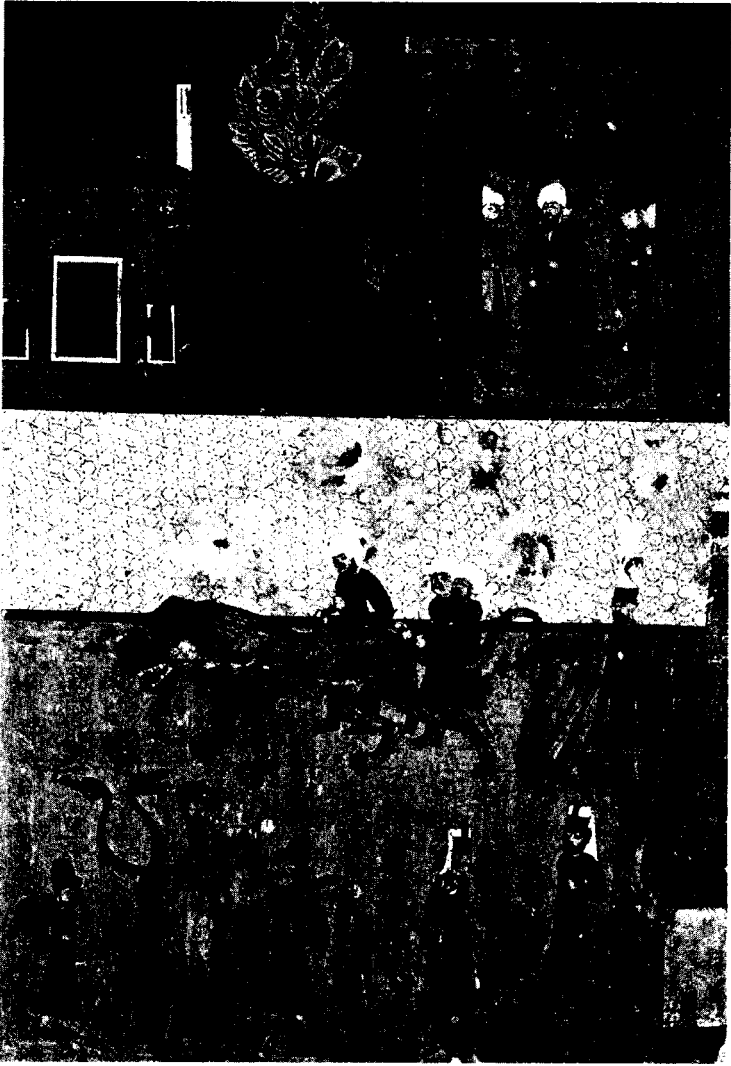
104 Gary L. Francione, *a.g.e.*, s. 88.

larına ne kadar ayak uydurabildikleri, bu yüzden ne denli sağlıklı oldukları başlı başına muammadır. Haliyle yeterli bilinç olmadığından devrin tanıkları hayvanların fiziksel ya da ruhsal sorunlarına dair bilgi vermemişlerdi.¹⁰⁵ Buna karşılık pek çoğu, bu hayvanların terbiye edildiklerinden hayretle söz ediyorlardı. Terbiye etmek de her neyse, muhtemelen bu hayvanlara yine eziyetti. Zira mesela aslan gibi bir yırtıcıyla köpek gibi oynayabilmek, ağzından yemeğini almak ya da iple şehirde dolaştırmak, hayvanların karakterleri düşünüldüğünde kolay olmasa gerekti. Gerçi tanıklar, aslanların incecik iplerle şehrin içerisinde dolaştırıldıklarını, kimselere zarar vermediklerini söylese de¹⁰⁶ yine de bu yırtıcılar uysal birer koyun değillerdi. Nitekim Evliya Çelebi geçit törenlerinde kullanılan zincirlere bağlı olan aslan, kaplan, kurt, sırtlan, tilki gibi vahşi hayvanlardan bahsederken bakıcıların ellerinde tuttuğu, ceylan etinden afyona bulanmış macunlardan söz ediyordu. Zira bir aslan halkın üzerine hücum ederse bakıcıların ellerindeki ceylan etlerini hayvanın burnuna götürerek sakinleştirdiklerini, aksi takdirde aslanların zapt edilemeyeceğini söylüyordu.¹⁰⁷ Yani kim ne derse desin bu hayvanlar, doğaları gereği munis değillerdi. Hatta 1556'da arslancılardan Hasan bin Abdullah, kaplanların kendisine saldırması sonucunda hayatı-

105 Bazı verilerden öğreniyoruz ki bu hayvanlar daha çok Arap coğrafyasından, sıcak bir iklim kuşağından geliyorlardı. Sözgelimi Lubenau, İbrahim Paşa'nın Kahire'den getirmiş olduğu bir hayvandan çok etkilenmişti: "Bu hayvan boy ve biçim bakımından eşeğe benziyor, başı ise bir danayı andırıyordu ama biraz daha uzundu; yaklaşık birer karış boyundaki iki boynuzu birbirlerine doğru kıvrılmıştı ve koç boynuzu gibi birkaç kıvrımdan ibaretti, tüysüzdü ve rengi eşeğine benziyordu, kuyruğu bir karış boyunda olup ucu püsküllüydü. Bu hayvan üç gün boyunca su içmeden durabilirmiş, içtiği zamanda bir fıçı yarıya kadar boşaltmış." Bkz. Reinhold Lubenau, a.g.e., s. 196.

106 Salomon Schweigger, a.g.e., s. 145.

107 Evliya Çelebi Mehmed, Zillî İbn Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, cilt 1, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1314, s. 560, 561.

1582 şenliğinde zincirlenmiş bir aslanın III. Murad'ın önünden geçirilişi
(Metin And, *Osmanlı Tasvir Sanatları: 1 Minyatür*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 400).

nı kaybetmişti.¹⁰⁸ Bir başka bilgiye bakılırsa bu sefer de bir leopar, bakıcılarından birinin çocuğunu parçalayarak öldürmüştü. Buna karşılık bakıcı leoparın derisini yüzüp palto yaptırarak sırtına geçirmişti ki muhtemelen akıl sağlığını yitirmişti.¹⁰⁹

Yeri zaman zaman değiştiği anlaşılan Arslanhane'yi, 1802'-de şehre gelmiş olan Alman seyyah Ulrich Jasper Seetzen de ziyaret eder. Karanlık olduğunu belirttiği bu mekânı hiçbir sultana layık bulmaz. Yine de Arslanhane'de iki panter ile beş aslan olduğunu, her birine günlük 8 adet kuzu kafası verildiğini aktarmaktaydı.¹¹⁰ Burası aynı yıl Cebahane kışlalarında çıkan yangından ötürü Fazıl Paşa Sarayı'na nakle edildi.¹¹¹ Kömürçiyân, burası kaldırıldıktan sonra aslanların 1831'de Yedikule'ye taşındığını haber veriyordu.¹¹² Ahmet Lûtfi Efendi de, Atmeydanı'nda bulunan "fildamı" adı verilen, mahal ki Arslanhane olarak anılan bu binadaki hayvanların Yedikule'ye taşındığını doğrulayarak binanın tamir edildiğini ve askerler için elbise mahzeni itti haz kıldığını söylemişti.¹¹³ Yedikule içerisindeyse uygun bölümler oluşturularak aslanlara yeni bir yuva yapılmıştı, ancak 1835'e gelindiğinde tahtın sahibi sultan II. Mahmud, Yedikule'deki hayvanların ve doğal olarak Arslanhane'nin gerekliliğini sorguladı ve ardından burayı kapattırdı. Oradaki aslanların ise muhafaza edilmesini istedi. Sultan Abdülmecid döneminde yeniden oluşturulsa da fazla önemsenmedi. Bu sefer de Sul-

108 Aziz Altı, a.g.m., s. 126.

109 Hans Dernschwam, a.g.e., s. 167.

110 Ulrich Jasper Seetzen, *İstanbul Günlükleri ve Anadolu'da Yolculuk*, çev. Selma Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 159, 160.

111 Câbi Ömer Efendi, *Câbi Tarihi - I*, haz. Mehmet Ali Beyhan, TTK, Ankara, 2003, s. 49.

112 Eremya Çelebi Kömürçiyân, *İstanbul Tarihi - XVII. Asırda*, çev. Hrand D. Andreasyan, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 102.

113 Ahmed Lûtfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lûtfi Efendi Tarihi*, cilt 2-3, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 659.

tan Abdülaziz'in bu hayvanlara merakı biri Gülhane'de, diğeri Fatih civarında olmak üzere iki Arslanhane'nin işler halle getirilmesini sağladı.¹¹⁴

Gülhane'deki Arslanhane hayvan popülasyonu açısından zengin sayılırdı. 1861 tarihli bir belgeye göre buradaki hayvanlar arasında Buhara ile Afrika aslanları, kaplan, yabani kedi, Arabistan kurdu, sırtlan, yabani zihli[çizgili] merkeb, yabani sarı merkeb, yabani siyah deve, yabani beyaz öküz, koyun ve koçlar, zürafa, yabani siyah manda, kuğu, nemçe tavuğu, Hindistan horozu, güvercin, devekuşu, papağan, köpek gibi türlü hayvanlar bulunuyordu.¹¹⁵ Yine II. Abdülhamid dönemine ait bir belgeden, bu sefer de Beylerbeyi Sahilsarayı kuşluğunda, İsmail Ağa ile dört nefer hademe idaresinde olan çeşitli hayvanların barındığı anlaşılıyordu ki içlerinde Avrupa ve Bağdat aslanları, Arabistan kaplanları, misk kedileri, deve ve tavuskuşları vardı.¹¹⁶ Anlaşılan o ki son zamanlarında imparatorluğun kudreti ve görkemi azalsa da sultanların kökleşmiş merakları ve ihtişamı gösterme arzusu yerli yerindeydi, zira imparatorluk yıkıma doğru gidiyorken örneğin 1905 yılında bu gibi hayvanları muhafaza etmek adına Acem Köşkü'nde bir Arslanhane inşa ettirilmiş ve buraya epeyce yabani hayvan yerleştirilmişti.¹¹⁷

Doğrusu, imparatorluğu yönetme gücünü elinde bulunduranlar, kuşları kafeslerden satın alarak özgür bırakan tebaasından pek örnek almamıştı. Kuşkusuz bu biraz da iktidar ile ahalinin konumlarıyla ilgiliydi. Yer yer değindiğim gibi sultanların hükmetme konusunda herhangi bir açık verme lüksü yoktu ve emperyal iddialarını zinde tutabilmek için kudretlerini sürekli göstermek ve tahkim etmek zorun-

114 Aziz Altı, a.g.m., s. 133, 134.

115 BOA, TS.MA.e. 546/9.

116 BOA, TS.MA.e. 1065-5.

117 Diren Çakılcı, "Sultan II. Abdülhamid'in Hayvan Merakı: Yıldız Sarayı'nda Kuşluk-ı Hümâyûn Teşkilatı", *Tarih Dergisi*, sayı 68, 2018, s. 66.

daydılar. Görünen o ki bu hayvanlar bu iddialarının küçük bir parçası olarak işlevselleştirildiler. Yabancı tanıkların tepkileri göz önüne alındığında, amaçları yolunda bir anlamda başarılı da olmuşlardı. Olan ise, insan hırsına kurban giden türlü hayvanlara olmuştu.

Ancak en sonunda yaşamak zorunda bırakıldıkları bu soğuk çatılar, tutsak hayvanlar, sultanlar ve Osmanlı, hepsi birden yok oldu. İmparatorluk yerini yavaş yavaş ulusal bir devlete bırakırken durumları giderek kötüleşenler ise yine hayvanlardı. Gün, hayvanların acılarıyla ve ölümleriyle bitmişti ama ertesi gün, daha fazlasının, sistemli biçimde öldürülmesi ve tutsak edilmesiyle başladı: Her yeni gün hayvanlar için daha çok ıstırap getirdi.

Diğerlerine nazaran nispeten daha rahat olan kedilerin, köpeklerin ve kuşların da rahatı kökten sarsıldı, onlar için de kötülük dallandı budaklandı. Köpekler, öncesi olsa da sistematik bir biçimde II. Mahmud devrinden itibaren tecrit edildiler ve değersizleştirildiler. Daha ötesi sokak hayvanları, adeta medenileşmenin önünde temel bir engel olarak görülerek mutlak bir sorun haline getirildiler. Yıllar yılı mesele öyle harlandı, öyle gerekçeler inşa edildi ki köpeklerin, kargaların ve kedilerin yaşamları, insanlığın elinde denge ve merhametin yok olduğu bir cehenneme döndü.

ÖLÜM KAMPINA SÜRÜLEN KÖPEKLER

Köpekler, eski zamanlardan itibaren insanlara pek çok konuda yardımcı olageldiler. Nitekim bazı toplumlarda köpekler tıpkı insanlar gibi törenlerle gömülürken bazıları sahipleriyle birlikte gömülüyordu. Arkeolojik bulgular diğer hayvanlardan çok daha güçlü olan insanlar ile köpekler arasındaki yakınlık ve bağı, 14.000-15.000 yıl öncesine kadar götürür.¹ Elbette köpeklerden çeşitli gerekçelerle nefret edenler de çoktu. Eğer doğruysa bunun tipik örneklerinden birini Şah İsmail sergilemişti. Babası Şeyh Haydar, Akkoyunlu Sultanı Elvend'in ordusuna yenilince esir edildi ve sonra başı kesilerek Elvend'e sunuldu. O da kesik başın mızrağın ucuna geçirilerek Tebriz'de dolaştırılmasını, ardından köpeklerin önüne atılmasını emretti. Şah İsmail ise Tebriz'i alınca sokaklarındaki bütün köpekleri öldürttü.²

Hayvanlara pek de sevgiyle bakılmadığı bu dünyada kabul edelim ki Osmanlı İstanbulu'nun köpekleri şanslı sayılır-

1 Lars Svendsen, *Hayvanları Anlamak*, çev. Murat Erşen, Redingot Kitap, İstanbul, 2019, s. 118; Harari, a.g.e., s. 60.

2 *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar*, terc. ve notlar: Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2021, s. 177, 185.

dı, hepsi değil ama İstanbulluların önemli kısmı onlara karşı hoşgörölüydü. Gerçi inançlarının gereği olarak gösterdikleri hoşgörünün bir sınırı da vardı. İslâmiyet köpekleri *necis* (*pis*) saydığı için evde beslemezlerdi ve kediyi köpeklerle tercih ederlerdi. Ancak sokaklarda onları koruduklarından köpekler diğer coğrafyalara, şehirlere nazaran buldukları dokunulmazlıkla nüfuslarını giderek artırmışlardı.

Elbette bir kısmının köpekleri kanatları altına almaları, köpeklerle hiç dokunulmadığı anlamına gelmez. Zaman zaman sayılarındaki kontrolsüz artışla birlikte insanları rahatsız etmeleri ya da daha önce söylediğim gibi veba gerekçe gösterilerek onlara müdahale edilmekteydi. 1587-1589 yılları arasında İstanbul'da bulunan Lubenau, köpeklerin sayıları arttığında küçük teknelerle Asya yakasındaki ormanlara bırakıldıklarını, hatta orada vahşileşen bu köpeklerin insanlara saldırmaya başladıklarını söylüyordu.³ Muhtemelen Lubenau'nun bahsettiği bu sürgün 17. yüzyılın başlarında Nasuh Paşa'nın döneminde yaşanmıştı.

Zira biliniyor ki Kuyucu Murat Paşa'nın ölümünden sonra sadrazam olan Nasuh Paşa'nın dönemi, bu tarz bir köpek tasfiyesine sahne olmuştu. Bunun önde gelen gerekçesi ise köpeklerin Çingenelerin oynattıkları aylara dadanmaları ve kasaplara zor anlar yaşatmalarıydı. Onların şikâyetini fırsat bilen Nasuh Paşa çıkardığı bir fermanla köpekleri Üsküdar ve sair yerlere sürdü. Bu iş kullukçulara tevdi edilmiş; köpekleri toplamak ve birbirlerine bağlayarak Sirkeci'ye götürülmeleri, oradan karşı yakaya taşınmaları bildirilmişti. Toplanarak kayıklara doldurulan köpeklerin bir kısmı Üsküdar, bir kısmı Kadıköy'e salınmıştı.⁴ Tarihçi Nâimâ bu hadiseyi "gara'ib-i ahvalindendir" şeklinde açıklayarak yadırgıyordu. Anlaşılan o ki köpekleri tecrit ederek onlara müdaha-

3 Reinhold Lubenau, *a.g.e.*, s. 335.

4 Ragıp Şevki, *a.g.m.*, s. 7.

le etmek ya daha önce hiç olmamıştı, olmuşsa da bu nadirdi.⁵ Sokak köpeklerine elleşilmemesinin asıl nedeni Türklerdi. Nitekim Şinasi'nin dediğine göre Nasuh Paşa'nın girişimi de yine onların itirazları yüzünden yarım kalmıştı.⁶

Köpeklerden asıl rahatsızlık duyulan dönem II. Mahmud'un iktidar yıllarıydı. Bir görüşe göre sultan, şehri köpeksizleştirebilmek için onları Büyükkada'ya yakın olan bazı kayalıklara sürmüştü. Bu canlıların bir kısmı, eğer doğruysa yüzerek asıl yaşam yerlerine dönebilmişlerdi, halk ise sultanın bu girişiminden hiç memnun olmamıştı.⁷ Dönemin tanıklarından olan ve İstanbul'a ilk kez 1821'de gelen Robert Walsh'ın dikkatini de köpekler çekmişti. O bir süreliğine ayrıldığı İstanbul'a, 1828'de tekrar geldiğinde ortalıkta köpek olmadığını fark etti ama gerçeği kısa sürede öğrendi: Yeniçerileri ortadan kaldıran sultan, köpeklere de savaş açmıştı.

Walsh'ın anlattığına bakılırsa bakkalarda satılan sucukların bir kısmına zehir katılarak her mahallede önceden belirlenen yerlere atılmıştı. Böylece her gün sokaklarda ölen köpekler görülmeye başlandı. Bir süre olduğu gibi bırakılan köpekler daha sonra alınıp denize atılıyorlardı. Diğer tanıkla uyumlu olan bilgi ise bu katliamlara karşı Türklerden yükselen homurtulardı. Böyle olunca ilk katliamdan sonra hayatta kalanların ve yavrularının canları bağışlandı. Köpekler yavrularıyla birlikte Üsküdar'a gönderildi ve her gün onlara bir miktar ekmek götürülmesi kararlaştırıldı.⁸

Köpeklerden kurtulmak şeklinde belirginleşen hedef gidecek politik bir veçheye büründü. Değişim devam ettikçe bu amaca ulaşmak için bazen ürkek bazen cesur adımlar atıldı. Köpekleri imha projesi, sürekli olarak yeniden, yeniden diril-

5 Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'îmâ*, cilt 2, s. 417.

6 *Tasvir-i Efkâr*, no. 192, 23 Nisan 1280, s. 3.

7 Samuel Sullivan Cox, *a.g.e.*, s. 437, 438.

8 Robert Walsh, *a.g.e.*, s. 405, 406.

tildi, körler sağrıları ağırladı. Tek çözümü sayıları arttıkça öldürmekte bulan yeni düzende açıldı ki temel referans Avrupa'nın nasıl görüldüğüydü. Medeniliği simgeye indirgeyen yaklaşımın içerisinde farklı olana nefret ve tahammülsüzlük çok baskındı. 1886'da İstanbul'a gelen ünlü besteci Çaykovski'nin şehrin sokakları ve bu sokakların kadim sakinleri hakkındaki yaklaşımı pek sevimsizdi: "Köpeklerden o kadar nefret ettim ki cinslerine olan sevgimin yarısı gitti."⁹

Osmanlı modernleşmesinin önemli isimlerinden Şinasi, Ebüzziya Tevfik ve Abdullah Cevdet gibi isimler de kamusal alanı mümkün olan en kısa zamanda hayvanlardan arındırarak benzemeye çalıştıkları Batı medeniyetinin bir parçası olabileceklerini düşünüyorlardı. Acelecilik ve mevcut kafa karışıklıkları, giderek saplantılı ve çelişkili bir ruh haline, bu hal de daha çok hayvanın katledilmesine neden oldu.

Abdullah Cevdet, dinî boyutundan sağlığa, güvenlikten neden oldukları gürültülere değinerek sokak köpeklerine karşıtlığını izah etmek derdine düşmüştü, çünkü köpeklerden kurtularak medeni olunacağı kanısındaydı:

Her adımda bir çukura, her üç adımda yolun ortasına serilmiş murdar, muhtazır bir köpeğe rast gelinen, her sokak başında bir ciğerci sıırığı başa çarpılan, bütün bir mahalle köpeklerinin hep bir ağızdan havlamalarıyla yahut ulumalarıyla birkaç defa uykudan sıçrayarak uyanmaksızın hiçbir gece fasılasız, asude bir uyku uyumak mümkün olmayan bir memleketin sakinleri kendilerini mütemeddin milletlerin huzur-ı uhuvvetine nasıl ve ne yüzle çıkarabilir?¹⁰

9 Emre Aracı, *Çaykovski İstanbul'da*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 71.

10 Abdullah Cevdet, *İstanbul'da Köpekler*, Matbaa-i İctihad, İstanbul, 1909, s. 5, 6. Cevdet'in meseleye yaklaşımına dair bazı değerlendirmeler için bkz. Mehmet Sümer, "Osmanlı Modernleşmesini Hayvanlar Üzerinden Okumak: Abdullah Cevdet'in İstanbul'da Köpekler Risalesi", *Akademik Dil ve Edebiyat Der-gisi*, cilt 5, sayı 4, 2021, s. 2640-2643.

Abdullah Cevdet, II. Mahmud'un "İstanbul'u mütemeddin akvama" benzetmek için köpekleri Marmara adalarına sürme girişiminin bazı "taassub" çevrelerinin baskısı yüzünden başarılı olamamasından da hoşnut değildi: "Yeniçerileri ortadan kaldıran bu padişahın köpekleri ortadan kaldırmakla izhar-ı acz etmesine tarih, birçok zaman mebhut kalacaktır."¹¹ Anlaşıyor ki halk, sokak köpeklerinin öldürülmelerine bir direnç gösteriyordu ama bu, Abdullah Cevdet ve Şinasi gibi seçkincileri rahatsız ediyordu. Bununla birlikte vaziyet, Türk modernleşmecilerinin düşünce dünyalarını, aynı zamanda söz konusu projenin arka planına dair önemli ipuçları barındırıyordu. Sözgelimi Cevdet, köpekler konusunda halkın durduğu yeri ve fikirlerini önemsemiyor, son derece gereksiz buluyordu. Ona kalırsa aslanan gördükleri Avrupa'ydı ve kendi konforlu alanından reçetesini yazıyordu: "Biz mütemeddin, müstakil, hür olarak yaşamak istiyorsak mütemeddin, müstakil, hür olarak yaşayan akvamın tuttukları yolu tutmaya mecburuz."¹²

Abdullah Cevdet'in bu görüşlerinin öncesinde Şinasi, bu kadar net olmasa da köpekleri modernliğin ve temiz sokakların önünde engel olarak gördüğünü açık etmişti. Gerçi o, köpeklerin çöpleri temizlediği ve kısmen mahallenin güvenliğini sağladığına dönük popüler görüşleri tekrar paylaşmakla birlikte yazısının asıl ağırlık merkezini köpeklerin zararlarına ayırmıştı. Diğer bir anlatımla, zararlarının yararlarına galebe çaldığı iddiasındaydı. Saldırganlıkları, sokak ortasında uzanmaları, gürültüleri ve de kuduza neden olma ihtimaliyle köpeklerin toplatılmasını istiyordu. Bana kalırsa yazının en dikkat çekici kısmı, köpekler üzerinden değişen zihniyete şu cümleyle göndermede bulunmasıydı: "Şimdi ise efkar-ı umumiye köpeklerin vücudunda meymenet

11 Abdullah Cevdet, *a.g.e.*, s. 4 vd.

12 Abdullah Cevdet, *a.g.e.*, s. 11.

aramayacak kadar terakki etmiştir.” Önerisiyse bu köpeklerin limanlardan kalkan kayıklara bindirilerek Marmara, Karadeniz civarındaki uygun sahillere bir daha geri dönmek üzere bırakılmalarıydı.¹³

Köpekleri ilerlemenin önünde engel ve mikrop kaynağı olarak gören Şinasi ve Cevdet, Müslümanları ikna etmek için onların *necis* oldukları görüşünü ön plana çıkarıyorlardı. Böylece onlara yönelen acıma duygusuna engel olabilmeyi bekliyorlardı, zira biliyoruz ki köpeklerin sürülmesi ya da doğrudan katledilmesinin önündeki temel bariyer, çeşitli gerekçelerden neşet eden merhametti.

Bundan başka köpeklerin yaşamalarına izin verilmesinin nedenini, köpeklerin bekçilik ve çöpçülük¹⁴ gibi hayati vazifeleri deruhte etmeleri olarak açıklayanlar vardı. Köpeklerin Osmanlı kamusal yaşantısında toplumsal kimi rollere sahip olduğu söylenebilirse de onları çöpçü olarak tanımlamak pek mümkün değil. Kemalettin Kuzucu'nun da belirttiği gibi bu, “fantastik bir yakıştırmadan” ibaretti.¹⁵ Gerçekten de İstanbul'a gelenlerin önemli bir kısmı sözleşmişler gibi köpeklerin temizlikteki rollerine değinmeden edemiyorlardı. Hatta birisi sokak köpeklerini, hoşgörü ile tembellik arasında gidip gelen Osmanlıların temizlik bahsindeki en önemli yardımcıları olarak tanımlıyordu:

Bu aç, hatta açlıktan ölmek üzere olan köpeklerin gecele-ri havlayıp durması iğrenç bir durum. Onları kabuledecek, ihtiyaçlarına cevap verecek sahipleri olmadığından, kendi yaşamlarını sürdürebilmek için dışarlardan bir şeyler arı-

13 *Tasvir-i Efkâr*, no. 192, 23 Nisan 1280, s. 1-3.

14 Bekçilik vazifesi gördüklerini söyleyenlerden biri olan Nerval, köpeklerin bir tür sokak polisliği görevinde bulunduklarını ve bu görevi kusursuz bir şekilde yerine getirdiklerini söylüyor, yönetmelikleri hiçe sayarak fenersiz yürüyen düşüncesiz kimselerden başkasına da saldırmadıklarını aktarıyordu. Bkz. Gérard de Nerval, *a.g.e.*, s. 45.

15 Kemalettin Kuzucu, *a.g.e.*, s. 117.

yorlar ve genellikle yiyeceklerini evlerden atılan çöpler arasında buluyorlar. Temizlik açısından kolluk da öyle ihmalkardır ki, İstanbul'da çöpçülük işi yalnızca bu köpekler ve kargalar tarafından yapılmaktadır.¹⁶

Bu konudaki pek çok örneği vermek yerine doğrudan söylemem gerekirse köpeklerin çöpçülük gibi resmî bir rolleri olduğuna inananlar çoktu. 1922 yılında, *İctihad*'taki yazısında Dr. Müller'e göre belediye temizlik usullerini değiştirip de bu görevi üstlenince, köpeklere ihtiyaç kalmamıştı.¹⁷ Günümüzde, buna benzer güncel bir görüşü "mekân üzerinde çekişme" tanımlamasıyla Irvın Cemil Schick de paylaşır. Ona göre de metropole dönüşen şehrin sakinlerinin rolü işlevsiz kaldığı için itlaf edilmişlerdir.¹⁸

Düşüncem odur ki köpeklerin çöpleri karıştırarak kahrınlarını doyurmaları, ister istemez onlara böylesine bir rol biçmişti ancak asırlar boyunca pek çoğunun aynı şeyden bahsetmesi meselenin biraz da efsane gibi ağızdan ağıza aktarılmasından kaynaklanıyordu. Zira konu magazinselleştirilmeye uygundu, yani kulağa ilginç geliyordu. Yoksa varlıklarına sokakları temizledikleri düşüncesiyle tahammül edildiği, zamanla buna gerek kalmadığı görülerek onlardan kurtulmaya çalışıldığı iddiası tek başına doğru olamayacak ölçüde yüzeyseldi. Hem böylesine bir iddia; köpekleri şehirden tecrit etmek için önceden de atılan kimi adımları görmezden gelmek, halkın muhtemel tepkilerinden çekinildiği ve halkın inançları gereği onlara merhamet gösterdikleri gerçeğini de ıskalamak demektir. Kaldı ki iddianın küçücük bir doğruluk payı olduğunu düşünsek bile hay-

16 William Wittman, *Osmanlı'ya Yolculuk 1789-1800-1801*, çev. Belkis Dışbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 10.

17 Dr. Müller, "Himaye-i Hayvanat", *İctihad*, sayı 147, 15 Nisan 1922, s. 3066.

18 Irvın Cemil Shick, "İstanbul'da 1910'da Gerçekleşen Büyük Köpek İtlafı: Bir Mekân Üzerinde Çekişme Vakası", *Toplumsal Tarih*, sayı 200, Ağustos 2010, s. 24 vd.

vanlara böylesine bir işlev yüklemek ve ihtiyaç kalmayınca hayvanları sürmek ya da öldürmek, onları sadece bir süpürge makinesi olarak görmektir ki bunun da çirkinliği izahtan varesteydi.

Ömrü boyunca tonlarca gıda tüketen bir insanın pisliği, tüm imkânlarla rağmen kimse temizleyemiyorken bunları köpeklerin temizleyebileceğini beklemek fazlasıyla iyimserlik barındırıyordu. Çünkü on binlerce köpeğin varlığına rağmen şehir her daim pislikten geçilmiyordu. Demem o ki köpeklerin böyle bir rollerinin olması pek mantıklı değil. Hatta dönemin başka tanıkları da bu yargıyı doğruluyor. Bilakis onlar çöpleri karıştırarak var olan pisliği etrafa saçıyorlardı. Paspatis, İstanbul'daki köpeklerin çöpler üzerinde didişerek onları denize saçıklarını, rıhtımın pislikten geçilmediğini söylüyordu.¹⁹ Sokak köpekleri çöpçü değil, bilakis pisliğin yayıcılarıydı.²⁰ Hatta bir dönem İstanbul Belediye Başkanı olan Cemil Topuzlu, İstanbulluların şehrin pisliğine ek olarak kendi çöplerini de sokaklara attıklarını ve köpeklerin bu pislikleri her bir yana dağıttıklarını belirtiyordu.²¹ Yani köpeklerin şehri temizlediği ve bir tür çöpçü rolleri olduğu ve bu yüzden sokaklarda yaşamalarına izin verildiği iddiası sık tekrarlanan popüler bir hataydı.

Öyle ya da böyle 1909 yılında köpeklerden kurtulmak adına harekete geçme kararı alındı. Köpekler sokaklardan toplatılacak ve bir adaya nakledilip orada besleneceklerdi. Daha önceden İstanbul köpeklerini satın almak isteyen yabancı firmalara olumsuz cevap verilmiş olsa da *Tanin* ga-

19 Aleksandros Paspatis, *Balıklı Rum Hastanesi Kayıtlarına Göre İstanbul'un Ortodoks Esnafı 1833-1860*, çev. Marianna Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 26.

20 *The Sunday Star*, 4 Eylül 1910.

21 Cemil Topuzlu, *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982, s. 89.

zetesine bakılırsa şimdi bir taşla iki kuş vuracaklardı, zira bu köpeklerden ölecek olanların derilerinden istifade edilecekti.²² Köpekleri doğrudan imha etmenin büyük bir infiale yol açma ihtimalinden dolayı onların tecrit edilmesi makul bulunmuştu. Muhtemelen bu uygulamanın tepkilerine neden olacağını düşündüklerinden köpek hamilerini daha da kışkırtmamak adına İstanbul köpeklerini parayla satın almak isteyenlere de olumlu yanıt vermediler. Ne var ki sürgün kararı bu köpeklerin popülerliğini, aynı zamanda sürgün kararının oldukça ilgi çektiğini gösterircesine Amerika'da bile yankılandı; *New York Daily Tribune* gazetesine haber oldu.²³

1910 yılına gelindiğinde artık konu resmiyete büründü. *Tanin* gazetesinin haberine bakılırsa 2 Nisan 1910 yılında İstanbul Belediyesi'nde bir toplantı düzenlenmiş ve sokak köpekleriyle ilgili bir karar alınmıştı. Gazete bu kararı "köpekler kalkıyor" şeklinde haberleştirerek duyurdu.²⁴

Karar kapsamında ilk önce Topkapı dışında köpekler için yerler yapılmıştı ve yakalananlar buraya naklediliyorlardı. Her bir köpeğe günlük bir ekmek veriliyordu. 24 Mayıs 1910 tarihine dek 2.300 köpek yakalanıp buralara yerleştirilmişti. 1 Haziran 1910 tarihli bir gazete haberine bakılırsa kısa sürede yakalanıp da bu barakalara atılan köpeklerin sayısı epeyi artmış, 5-6 bine ulaşmıştı.²⁵

1848 yılında İstanbul'da doğmuş olan Julius R. Van Millingen köpeklerin, özel olarak üretilen kışaclarla geceleri boyunlarından yakalanarak surların dibinde çitlerle çevrili "otel" dedikleri bu barakalara gönderildiklerini söylüyordu. Bazı iyi kalpli Türkler, köpekleri kurtarmak için onları top-

22 *Tanin*, 22 Haziran 1909, s. 4.

23 *New York Daily Tribune*, 27 Haziran 1909.

24 *Tanin*, 3 Nisan 1910, s. 3; Sümer, a.g.m., s. 2634.

25 *Sabah*, 24 Mayıs 1910, s. 3; *Sabah*, 1 Haziran 1910, s. 3.

Yakalanan köpeklerin konulması için hazırlanan bir sandık
(*The Sunday Star*, 1910).

layan arabalara pusu kursalar da sonuç değişmiyordu. Köpekler durmaksızın yakalanıyor ve buralara atılıyorlardı.²⁶

Onlardan birçoğu adaya sürülmeden önce bu barakalarda ölümü tatmışlardı. Bir sürenin sonunda küçücük barakalardaki bir sürü köpeğin pisliği, gürültüleri ve ölen köpeklerin çürüyen bedenlerinden etrafa yayılan kokular dayanılmaz oldu. Birkaç hafta süren bu işkencenin ardından toplu ıstıraplarının bir başkası başladı ve köpekler Sivriada ya da Hayırsız Ada olarak anılan ölüm kampına gönderildiler.²⁷

Şehrin sokaklarında kalan diğer köpeklerin peşine dört bir koldan düşülerek tasarlanan büyük köpek sürgünü hayata geçirildi. Fakat köpeklere yönelik müdahaleler çoğunlukla iç karartıcı cinstendi. Olayın yerli tanıklarından biri, şehrin köpeklerden arındırılmasını istemekle birlikte kö-

26 Julius Van Millingen, *Osmanlıdan İnsan Manzaraları*, çev. Osman Yıldız, Doruk Yayınları, İstanbul, 2018, s. 91, 92.

27 *The Sunday Star*, 4 Eylül 1910; *Sabah*, 1 Haziran 1910, s. 3.

peklerin toplanma biçimine itiraz ediyordu. Ona kalırsa önce köpeklerin nasıl toplatılacağı ve onlara ne yapılacağı düşünülmesi, planlaması yapılmalıydı. Halbuki karar alanlar gelişigüzel bir şekilde köpekleri toplamayı yeğledi. Şehrin dört ayaklı sakinlerinin acısı henüz ilk adımla başladı, daha toplanma sürecinde, görenlerin içini yakan olaylar yaşanıyordu. Hatta böyle bir olaya tanık olanlar gözyaşlarını tutamamışlardı, zira yavrularını bırakmak istemeyen bir köpeğin direnmesini ve en sonunda aldığı yaralardan ötürü öldüğünü görmüşlerdi.²⁸ Gerçekten de köpekler, hafızalarda can sıkıcı görüntüler bırakarak ölüme götürüldüler:

Sonunda Jön Türkler köpekleri toplayıp İstanbul'un Hayırsız Adası'na götürmeye karar verdiler. O zamanlar çok küçük, dört-beş yaşlarındaydım, ama köpeklerle ilgili o acı olayları çok iyi hatırlıyorum. Görevli Çingeneyi maşasıyla köpek toplarken görmüştüm. Onları üst üste bir arabada bulunan tahta kafeslere itiyordu. Yakalanmadan evvel bile arkadaşlarına acıyarak bakıyor, kaderlerini kabul ederek maşa ile boyunlarından yakalanmayı bekliyorlardı.²⁹

Fransa'nın ünlü karikatüristlerinden Sem de köpeklerin toplanma safhasının ne kadar çileli olduğunu anlatır:

Başlarında pelâspare halinde sarıklarıyla, ellerinde en az bir metre uzunlukta kıskaçlarıyla bu dehşete uğramış hayvanları kah ayaklarından, kah boyunlarından, kah karınlarından nereleri rastgelirse yakalayan katil suratlı, kaba saba Kürtler arkalarından koşuyorlardı. Uluyan kalabalıktan yakaladıklarını tozlarda, taşlarda sürüye sürüye, bir nevi seyyar mezarlık halini alan öküz arabasına atıyorlar; arabadan

28 M. Safvet, "İstanbul Köpekleri Hakkında", *Beyânü'l Hak*, 26 Temmuz 1326, s. 1412, 1413.

29 Haris Spataris, *Biz İstanbullular Böyleyiz! 1906-1922*, çev. İro Kaplangı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 64.

korkunç bir katliama delil olacak hırıltılar, gürültüler yükseliyordu.³⁰

On binlercesinin sürüldüğü adada köpeklerin durumu çok kötüydü. Ancak işin ilginç kısmı hayvanlara yerleşik bir merhamet kültürü olanların, burunlarının dibindeki köpeklerin durumunu görmeye bile gitmemiş olmalarıydı. Bir iddiaya göre İstanbullular bu köpeklerin halini yabancılardan öğreniyordu. Nitekim adayı ziyaret eden bir Fransız, köpeklerin son derece acıklı hallerini ayrıntılarıyla paylaşmıştı. İştah kesecek oranda kötü koku ve manzaralar söz konusuydu. Onların işkencelerle ölmesini vicdani bulmayan biriye bu yöntemin acımasız olduğu oranda masraflı olduğunu söylüyordu; hem de hayvanların derilerinden faydalanmak dururken.³¹ Gerçi zehirle öldürölmeseler bile özellikle Müslüman mahalleliler yüzyıllık dostlarının böylesine bir zulme maruz kalmalarına razı olmayarak karşı çıkıyordu fakat hiç iyi karşılanmıyorlardı. Mesela köpekleri koruyan bir paşa ya da köpekleri alıp götürmek isteyen memurları kovan bir yüzbaşı tutuklanmıştı.³² Köpeklerin toplatılıp adaya gönderilmesinden rahatsız olan pek çok kişi vardı ama sonuçta rahatsızlıkları ve münferit karşı çıkışları bir işe yaramamıştı. Muhtemelen uzun yıllardır istibdatla yönetilmiş toplumun fertlerinin çekinceleri vardı ki bu hiç de yersiz sayılmazdı. Nitekim köpekler Hayırsız Ada'ya; vüzera ve vükelalar ise Büyük Ada'ya sürölüyorlardı. Sadri Sema, nazırlardan, vezirlerden, hafiyelerden, saray dalkavuklarından adaya sürölönlere "ikametzedegan!" adının verildiğini, köpeklerin ise "felaketzedegan!" olduğunu söylüyordu.³³

30 Salon, sayı 42, 15 Temmuz 1949, s. 700.

31 Resimli Kitap, sayı 25, Teşrinievvel 1326, s. 33-40.

32 Catherine Pinguet, *İstanbul'un Köpekleri*, çev. Saadet Özen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 16-20.

33 Sadri Sema, *Eski İstanbul'dan Hatıralar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 44.

Binlerce köpeğin acılar içerisinde ölmesinin ardından söz konusu köpek sürgününe yurtdışından çeşitli tepkiler geldi. Gerçi Amerikalı öğretmen Mary Mills Patrick gibi, köpeklerin medeni şehirlerde olmasını doğru bulmadığından Jön Türklerin sürgün kararını alkışlayanları da vardı ama köpeklerin sürülerek katledilmelerine itirazlar da yükselmişti. Claude Farrère, medeniyet gerekçesiyle yapılan bu sürgünü “aptalca cinayet”, “menfur katliam” olarak görüyordu. Aynı zamanda bu hadiseden “gerçek Müslüman Türkleri tenzih etmek” gerektiğine inanıyordu, çünkü katliamın vebalini gerçek Müslüman Türklerden ayırdığı “yarı Garpli Türk[lere], Jön-Türklere” yüklüyordu.³⁴

Petersburg’taki hayvanları koruma derneği üyeleri adına başkanın gönderdiği yazıda bu “bedbaht” köpeklerin “rahimane” bir surette bakılmaları ya da acısız biçimde öldürülmeleri talep ediliyordu.³⁵ İstanbul köpeklerinin adada, aç bilaç bırakılarak gayet feci bir ölüme mahkûm edilmesi, doğrusu Avrupa’da büyük yankı bulmuştu. Himaye-i Hayvanat Cemiyeti’nin Zürih şubesinden gönderilen mektupta, yapılanlardan duyulan hoşnutsuzluk ifade ediliyordu.³⁶ Bu hadise, Paris’te eğitim alan Türkler ile Fransızlar arasında da hi gerginliğe neden olmuş, Fransızlar Türklerin ellerini sık-maktan imtina etmeye başlamışlardı.³⁷

İstanbul’da yaşayan, döneme tanık bir kadın ise köpeklerin acıklı durumunu, bir gazeteye gönderdiği mektupla anlatıyordu. Söylediğim gibi henüz en başından, yani sokaklarda toplattırılma evrelerinden çileleri başlamıştı. Demir kısıkaçlarla, karın, bacak, kafa, nerelerinden denk gelirler-

34 Claude Farrère, *Türklerin Manevi Gücü*, çev. Orhan Bahaeddin, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1970, s. 159; Catherine Pinguet, a.g.e., s. 19, 20.

35 BOA, HR.TO. 540-52.

36 BOA, HR.TO. 540-65.

37 N.A., “Köpeklerin Öldürülmesi Neden Uğursuz Sayılır?”, *Haber*, 11 Ağustos 1934, s. 4.

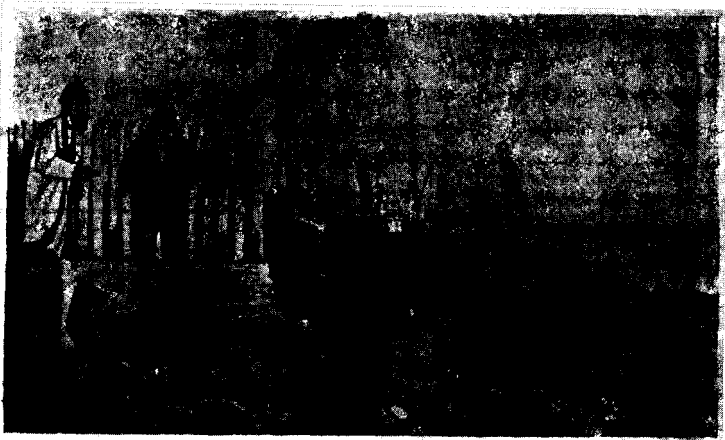
At – Biz de hiç yiyememekten canımızdan bıktık.
Eşek – Susunuz rica ederim, halinize şükrediniz. Hem yemsizlik ve hem de dayak.
Köpek – Nedir bu çektiğimiz? Bu kadar hayırsız mı idik adasına sürüldük (...)
(Yeni Gezeze, 16 Teşrinievvel 1326, s. 4).

se yakalanıyorlar, sayılarına bakılmaksızın adaya bırakılıyorlardı. Köpeklerle verilen ekmekleri en güçlüleri yiyor, bu yüzden güçsüzler erkenden ölüyorlardı. Açlıktan, acıdan kaynaklı havlamalarıysa çok uzaklardan işitiliyordu.³⁸

Bu iddialara, bu işte görevli memurlardan İbrahim yanıt vermişti. Söylediğine göre o güne kadar henüz 9 bin küsur hayvan yakalanmıştı ve bunlardan haftada ancak yüzde üçü ölüyordu. İbrahim'den aslında gönüllere biraz olsun su serpeceğini beklerken maalesef can sıkıcı bir itiraf geldi. Zira diyordu ki zaten sokaklarda ölenlerin miktarı haftalık aynı orandaydı. Ancak verdiği yüzde üç oranı bile oldukça yüksekti, hem de ölümlerinin son derece normal karşılandığı anlaşılıyor.³⁹ Son tahlilde adaya sürülen ve ölüme terk edi-

38 *Sabah*, 22 Haziran 1910, s. 3.

39 *Sabah*, 23 Haziran 1910, s. 2.

Yeni Geveze - Size gelin diye kim dedi sanki: "Sakın Geç Kalma Erken Gel"
Köpekler - Gidenlerin hepsi gelsin de biz "Adalar'da Kalan Yavrum" şarkısını dinleyelim.

Geveze - Size gelin diye kim dedi sanki: "Sakın Geç Kalma Erken Gel"

şarkısını işittiniz köftehor sapıklar!

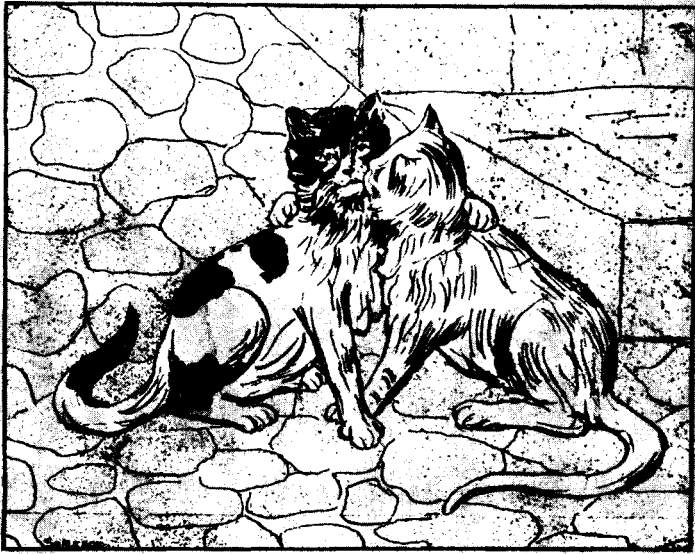
Köpekler - Gidenlerin hepsi gelsin de biz "Adalar'da Kalan Yavrum" şarkısını mı dinleyelim.

(Yeni Geveze, 21 Haziran 1326, s. 4; Kuzucu, a.g.e., s. 475).

len köpeklerin sayısı ile ilgili 40-80 bin arasında gidip gelen farklı veriler vardı. Kuzucu'nun, öldürülen köpeklerin sayısı ile ilgili en makul rakam olarak ifade ettiği 40-50 bin sayısı kabul edilebilir ki, bu dahi kıyımın çok büyük olduğunu gösterir.⁴⁰

Her şeye rağmen kadim dostlarını kurban edenlere karşı büyük bir tepki gösterilememişti. Elbette hüznlenenler çoktu ama bu, görünüşe göre bir infial yaratacak ölçüde olmamıştı. Hatta aksine atmosfer müsait olmalı ki, sığağı sığağına bu konudan mizah çıkarma uğraşında olanlar görülüyordu. Hayvanlar için son derece acılı, sevenleri içinse travmatik olan böylesine bir krize karşılık, *Akbaba*, *Gıdık*, *Cem*, *Yeni Geveze* gibi mizah dergilerinde karikatürlerle köpeklere reva görülenler adeta sevimlileştirilmeye çalışılıyordu. Bu tarz yayın

40 Kemalettin Kuzucu, a.g.e., s. 324.

Enfin ! seuls !

— لودوماتری کیندی ، نهایت میدان بزه قادی !

Cem, 11 Teşrinisani 1326, s. 10.

ve karikatürler 1909 yılında şehri köpeklerden arındırma yönünde alınan kararlarla birlikte neşredilmeye başlandı.⁴¹

Sözümona mizah yapan *Akbaba*'da yer alan bir pasajda İstanbul hakkında köpeklerin ağzından ve onların namına "Kıtmir" imzasıyla belediyeye yazılan bir dilekçe verilmişti: Şehirde onca nankör, onca gürültü eden ve her tarafı pisleten onca insan varken şehre ve sakinlerine sadakatleriyle nam salmış olan bu köpeklerin yerlerinden edilmesi adil miydi?⁴²

Köpeklerin sürülmesinden sonra *Cem*'de neşredilen karikatürde birbirine sarılmış iki kedi arasında şu konuşma ge-

41 İstanbul'un köpekleri, hem de 1910 yılındaki köpek katliamıyla ilgili farklı karikatürler için bkz. Kemalettin Kuzucu, *a.g.e.*

42 *Akbaba*, 8 Kanunusani 1339, s. 3.

çiyordu: “Kodamanları gitti, nihayet meydan bize kaldı.”⁴³ Karikatürle verdikleri mesaja bakılırsa galiba *Cem* mecmuası dahi o denli ileri gidileceğine ihtimal vermiyor, imhanın köpeklerle sınırlı kalacağını düşünüyor olmalıydı. Ancak öyle olmadı, zira sokakların tek sahibi olmayı arzulayan otorite ve bir avuç seçkin, meydanı ne köpeklere ne de kedilere bırakmaya niyetliydi.

Sürgünün ertesi: Kademeli imhadan doğrudan imhaya

1910 yılında girişilen sürgüne, diğer bir anlatımla tedrici imhaya karşılık, bu kararı alan ve destekleyenlerde görünüşe göre en ufak bir pişmanlık belirtisi yoktu. Hatta aksine onlarda köpekleri tamamen imha edememenin burukluğu seziliyordu. 1911 yılında *Sabah* gazetesi köpeklerin tekrardan meydana çıktığından bahisle şikâyet ederken⁴⁴ 1912 yılında belediye başkanı olan Cemil Paşa (Topuzlu), İstanbul’un bakımsızlığına ve pisliğine parmak basmakla birlikte Avrupa’nın yanı başındaki bu şehrin bir sürü noksanlığına değiniyordu. Ek olarak binlerce köpek ve kedinin sokaklarda serbestçe dolaştıklarına vurgu yaparak İstanbul’u Ortaçağ şehirlerine benzetiyordu.⁴⁵

Cemil Paşa, köpek katliamları söz konusu olduğunda me-denilik söyleminin yanında meşruiyet aracı olarak en çok kullanılan argümanlarından bir diğeri olan kuduz tehlikesini de kendi planlarını uygulamak için kullanmaktan çekinmedi. Mart 1913 tarihli bir belgeden anlaşıldığına göre, 8 kişi kuduz köpek tarafından ısırılmıştı. Hem sadece birkaç semtte değil, İstanbul’un muhtelif bölgelerinde kuduz kö-

43 *Cem*, 11 Teşrinisani 1326, s. 10.

44 *Sabah*, 18 Şubat 1911, s. 3.

45 Cemil Topuzlu, *a.g.e.*, s. 94.

pekler olduğundan bahseden Cemil Paşa, belediye başkanı sıfatıyla hükümetin tavrını öğrenmek istedi, çünkü çirkinlik olarak gördüğü köpeklerden şehri arındırmak telaşındaydı. Ona verilen cevapta ise kuduzla mücadele edilmesinin doğal olduğu, bununla birlikte itlafın apaçık yapılmaması; “hissiyat-ı ahalinin rencide olmaması için” isteniyordu.⁴⁶ Yani görünüşe göre zemin elverişliydi ve bu sayede planlarını uygulamaya sokabilmişti. Nitekim belirttiğine göre zaman içerisinde 30 bine yakın köpeği öldürtmüştü.⁴⁷

Köpekli sokakları ilkelik olarak gören, üstelik onları imha etmekle sorunu kökten çözeceğini uman ve bu çabayı medenilik olarak gören zihniyet, kendilerinden sonrakiler için kolay ama ne ahlâki ne de başarılı olduğu söylenebilecek bir yol açmayı başarmışlardı. Kalburüstü kesimlerin nazarında artık köpekleri yaşatmak değil öldürmek fikri baskındı. Misal Meclis-i Mebusan’daki konuşmasında Şam Mebusu Faris el-Huri, taşradaki köpeklerden dert yanıyor, İstanbul’dakilerin itlaf edilmesine şükrediyor, hem de bütün belediyelerin köpekleri itlaf etmesini istiyordu.⁴⁸

Uzun lafın kısıası ne yurtdışından gelen tepkiler ne de yurtiçindeki kınamalar bir işe yaramıştı. On binlerce köpeğin öldürülmesi mevcut hıncı dindirememiş, öldürmenin bir çözüm olmadığı anlaşılamamıştı. 1915 yılında belediye, köpekleri toplattırırken ahaliye de yapması gerekenleri duyurmuş, köpeklerin ne bahçelerde ne de evlerde saklanabileceğini ilan etmişti. Sahipli olanların ağızlığı olacaktı ancak ağızlığı olsa bile eğer yanında sahibi yoksa sokak köpekleri gibi muamele görecektlerdi.⁴⁹ Belediyenin tüm çabası görünürde şehrin sakinleri içindi. Nitekim zararlı oldukları konusunda tereddüt

46 BOA, DH. ID. 102-29; Kemalettin Kuzucu, a.g.e., s. 378.

47 Cemil Topuzlu, a.g.e., s. 100.

48 Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi - İctima-ı Fevkalade, cilt 2, i. 44, 15 Temmuz 1330, s. 640.

49 Sabah, 17 Şubat 1915, s. 4.

etmeyenler, 1919 yılında köpeklere yönelen süre avının gerekçesini insanların menfaati olarak açıklıyordu.⁵⁰

Medeniyet kavramını sopa gibi kullananlar, bu sayede sokak köpeklerini de bir grubun nazarında ötekileştirmeyi başarmışlardı. Halbuki yakın dönemlere dek çoğunluğun köpeklerle güçlü bağı vardı. Bu, 19. yüzyılın sonlarında İstanbul'u görme fırsatı bulan Bulgar yazar Yankov'un da dikkatini çekmişti: "Bu saygın İstanbul patricilerini vurma veya üzerlerine basma cesaretini gösteren o zavallı beşerin vay haline!"⁵¹ Ancak görünüşe göre kısa süre içerisinde, bilhassa yönetici elitler için çok şey değişmişti. Fransız yazar Claude Farrère 1910 Sürgünü'nün müsebbibi olan Jön Türklerdeki değişimin nedenini Levantenlerle "düşüp kalkmalarına" bağlıyordu.⁵² İstanbul doğumlu olan Bulgar Hristo Brizitsov, Türklerdeki zihinsel değişimi yakından görenlerden biriydi. İstanbul'dan sürülerek yok edilen köpeklerle ilgili konuyu, haklı olarak Türk modernleşmesinin ilk evresi olarak açıklıyordu: "Türkün köpeğini alacak ve aç vaziyette bir yerlere atacaksın! Hiç olacak iş mi bu? Türk, köpeğini adeta baş tacı yapıyordu."⁵³

Refik Halid, 1922'de yazdığı bir yazıda evine giderken karşılaştığı zayıf, perişan bir köpek üzerinden eski ile yeni durum hakkında bir karşılaştırma yapıyordu: "Şimdi bakarken görüyorum ki bıçare köpek koca şehrin içinde kendisini ne kadar kimsesiz ve bedbaht, ne kadar tehlikelerle muhat buluyordu. Halbuki vaktiyle evet vaktiyle, bütün bu sokaklarda onların borusu öterdi, onların avazesi taşardı." Bu kadar da değil, dediğine göre çocukluğunda halkın üzerine titrediği sokak köpeklerine zulmetmenin cezası vardı. 1920'lerde köpekleri zehirli etlerle öldüren İstanbul Belediyesi'nin ak-

50 *Işham*, 27 Kanunuevvel 1919, s. 3.

51 Yankov, *a.g.e.*, s. 25.

52 Claude Farrère, *a.g.e.*, s. 159.

53 Hristo Brizitsov, *İstanbul'dan Mektuplar-Bulgar Gazetecinin Gözüyle 1932'de Şehir*, çev. Hüseyin Mevsim, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 136, 137.

sine geçmişin belediyesi köpek ezen arabacılara para cezası keserdi. Gerçi dönüşüm, onun bahsettiği gibi sadece 10-15 yıllık bir geçmişe sahip değildi ama II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e sokak hayvanlarına öyle sert tavır alınmıştı ki dönemin şahitleri için yeterince etkileyiciydi: "Git, bedbaht yavru, diyordum, on beş, yirmi sene evvel doğmadığından dolayı bir zamanlar cinsin için saadet taştan sokaklarımızdan şimdi hayatın zehrini tatmaya git! Bunları söylerken gözümün önüne onu ebedi rahata kavuşturacak olan zehirli et parçası geliyordu."⁵⁴

Bu kadar kısa bir sürede büyük kıyımlara girişilebilmesinin ardında güçlü bir propaganda süreci vardı. Halkın bir kısmı korkutulurken, bir kısmı aşağılanarak, bir kısmı da ikna edilerek köpeklerin imha edilmesi gerektiği fikrine alıştırılmıştı. İşin ilginç tarafıysa sağlıklı ama sırf sokakta yaşadığı için hayvanları öldürmeyi bir tür himaye sayan anlayışın giderek kuvvetlenmesiydi. Neticede 1920'lerle birlikte kademeli imhadan doğrudan imhaya geçilmesinde artık büyük bir engel kalmamıştı. Köpeklerden alalecele kurtulmak isteyenler zıvanadan çıkmış gibi davranıyordu. *İkdam* gazetesinin 16 Haziran 1922 tarihli haberine göre, o vakte dek 5-6 bin sokak köpeği öldürülmüştü fakat şehrin içinde ve dışında daha pek çok köpek vardı. Ancak aynı gazetenin bir gün sonraki nüshasında İstanbul'daki köpeklerin çoğunun öldürüldüğü, sokaklarda tek tük kaldıkları haber ediliyordu. İki haber arasındaki tutarsızlık bir kenara bırakılırsa, yine de söz konusu haberler 1922 yılında bilhassa kuduz gerekçesiyle İstanbul'da binlerce köpeğin sokaklarda zehirlenerek öldürüldüğünü gösteriyordu.⁵⁵ 1923 yılının başında ise dönemin belediye başkanı Ziya Bey, 14.639 köpeğin öldürüldüğünü söylemişti.⁵⁶

54 Refik Halid, "Köpeklere Dair", *Aydede*, sayı 18, 2 Mart 1922, s. 3.

55 *İkdam*, 16 Haziran 1922, s. 3; *İkdam*, 17 Haziran 1922, s. 3.

56 Kemalettin Kuzucu, *a.g.e.*, s. 410.

Bu yıllarda belediyenin öncelikli işlerinden birinin sokaklarda takım takım dolaşan köpekleri toplatıp doğrudan itlaf etmek olduğunu düşünenler vardı.⁵⁷ Sokak köpekleri meselesini çözme safhasında, yani katliamı uygulamada, İstanbul Belediyesi'nin önemli yardımcısı, bazen de asıl "çıbanbaşı" Hayvanları Himaye Cemiyeti idi. 1925 yılında kendi arabasını bu işe tahsis eden cemiyet dört günde 200 köpek yakalamıştı.⁵⁸

Meseleyi kökten çözmenin yolunu onları yok etmek olarak saptayan bu kurumlar, köpekleri zehir, havagazı ve bazen de silahla öldürüyordu. Belediye köpekleri daha çok sokaklarda ve genellikle zehirle öldürüyor ya da canlı olarak topluyor ve gözlerden ırakta öldürmesi için cemiyete ulaştırıyordu. 1920'lerin ikinci yarısında köpekler zaman zaman havagazıyla katledilmişlerdi. Buna uygun yerler teçhizat bakımından yeterli olan belediye daireleri ile Himaye-i Hayvanat Cemiyeti'nde vardı.

Belediye, havagazıyla öldürme yöntemini cemiyetin hayvanların sokaklarda zehirlenmesini eleştirmesi yüzünden az da olsa kullanıyordu. Misal, 1927 yılında sokak köpeklerinin sayısı artınca ve şikâyetler yükselince belediye Kadıköy ve Üsküdar civarında toplayacağı köpekleri, cemiyetin tavsiyesine uyarak "fenni" bir surette öldüreceğini duyurmuştu:

Havagazı olan daire-i belediyelerde muntazam sandıklar yapılmıştır. Köpekler bunların içine sokularak havagazı ile tedricen öldürülmektedir. Beyoğlu, Üsküdar, Kadıköy dairelerinde bu usuller tatbik edilmektedir. Bunun diğer dairelere de teşmili münasip görülmüştür.⁵⁹

57 *Son Saat*, 29 Nisan 1925, s. 2.

58 *Son Saat*, 14 Haziran 1925, s. 5.

59 *Cumhuriyet*, 15 Mayıs 1927, s. 1.

Ahmet Rasim ise köpekleri sandıklar içerisinde havagazıyla acısız olarak öldürdüklerini dile getirenlere şiddetle çatıyordu. Belediye Başkanı Cemil Efendi'nin göreve gelmesinden sonra bu hayvanların bitmez tükenmez eziyetlere maruz kaldığını söyleyerek hayvanların sandık içerisinde boğularak öldürülmelerinden duyduğu rahatsızlığı dile getiriyordu: "Kıskaca gel, arabaya tıkil, mavnaya bin, Hayırsız Ada'ya çık, şimdi de sandığa gir." Rasim, bu yazısında sokak köpeklerinin acısız öldürüldüğü söylemini de cemiyetin kendisini de diline dolamıştı. Ona göre asırlar boyunca refah içerisinde yaşayan köpekleri öldürmek ne himaye etmekti ne de vicdaniydi. Hatta bu yaklaşımları "merhametin en asri, en son palavrası"ydı.⁶⁰

Rasim çok haklıydı, zira yöntem acılı, öldürdükleri mekânlarsa pek sevimsizdi. Cemiyetin, çimento döşemesi bir metre yükseklikte kaldırılmış büyük bir sandığı vardı ve sandığa tavandan ulaşan irice bir havagazı borusu iniyordu. İçi çinko kaplı olan bu sandık ortalama 40 köpek kapasiteliydi. Sandığın bir de küçük penceresi vardı ki bu pencere, onların ölüp ölmediklerinin kontrolü içindi. Köpekler sandıklara doldurulur, kapı sıkı sıkıya kapatılarak havagazının musluğu açılırdı ve yaklaşık bir buçuk dakikada ölüm gerçekleşirdi. 1933 yılında cemiyetin veterineri Santur, hayvanların sokaklarda zehirlenmesini acılı ama havagazıyla öldürülmelerini acısız ölüm olarak tarif ediyordu,⁶¹ oysa çok değil 1937 yılına gelindiğinde yine bu cemiyetin bir başka veterineri, havagazının marifetlerini şöyle anlatıyordu(!):

Bundan evvel, işe yaramıyan, sahipsiz, malûl kedi ve köpekleri havagazıyla öldürüyorduk. Fakat, havagazıyla telef ettiğimiz hayvanlar, on beş, yirmi dakika kapalı sandıklar-

60 Ahmet Rasim, "Köpekler, Kediler", *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1927, s. 3.

61 Reşat Enis, "İstanbul'da Köpeklerden Kurtulmak Kabil Olmuyor", *Vakit*, 27 Eylül 1933, s. 1, 6.

da kaldıkları için, boğuluncaya kadar epeyce zahmet çekiyorlardı. Bizim ise, esas gayemiz, onları, acı duyurmadan, “insani şekilde” öldürmektir.⁶²

Dönemin kerliferli yazarlarından Naci Sadullah, cemiye-tin dillendirdiği güya “insani ölüm” fikrine gitgide ısınanlardandı. İnancı oydu ki hayvanları, iğneyle acısız öldürmekle onlara, insanların bile bulamayacağı bir merhamet bahşediliyordu:

Sefaletle yuvarlanan insanlar arasında, bu insani şekilde öldürülmeye gıpta edecekler az değildir zannındayım. Hem de bu gidişle dünyanın dertleriyle uğraşan yüksek başlar işsizliğe ve sefaletle, işsizleri ve sefilleri köpekler gibi insani şekilde öldürmekten başka çare bulacağa benzemiyorlar.⁶³

Bundan kötüsü ise, uzun yıllar boyunca kullanılan, köpeklere büyük acılar yaşatan et ya da ekmeğe bulanmış zehir yedirerek öldürme usulüydü. Doğrusu Osmanlı'dan itibaren bu yöntemle başvuruluyordu. Hatırlanacağı gibi II. Mahmud döneminde de köpekler zehirlenerek öldürülmüştü. 1885 yılında İstanbul'da bulunan Amerikalı diplomatın öğrendiğimiz kadarıyla, bazı insanlar eğer sessizlik istiyorlarsa köpekleri, küçük ekmek parçalarına sıkıştırdıkları zehirlerle öldürüyorlardı.⁶⁴ Belediye 1910 yılındaki büyük sürgünden sonra sokak köpeklerini zehirlemeye devam etmişti. Ve bu nahoş manzaralar gitgide görünür kılındı. 1914 Martı'nda yediği zehirli lokmadan ötürü sokak ortasında can çekişen bir köpek vardı ki daha canını teslim etmeden, meraklı bakışların arasında iki temizlik işçisinin acımasız davranışlarına maruz kaldı. Biri elindeki kü-

62 Salâhattin Güngör, “Binlerce Kedi İnsani Şekilde Nasıl Öldürüldü?”, *Tan*, 28 Temmuz 1937, s. 7.

63 Naci Sadullah, “En Tatlı Ölüm Nedir?”, *Son Posta*, 27 Eylül 1933, s. 9.

64 Samuel Sullivan Cox, *a.g.e.*, s. 448, 449.

reğin keskin tarafını hayvanın boğazına bastırdı, diğeri de küreğini köpeğin karnının altından daldırarak kaldırıp götürmüştü.⁶⁵

Erken Cumhuriyet döneminde belediye alışkın olduğu bu yönteme, kendilerine kolay gelmesinin de etkisiyle çok sık başvuruyordu. Esasında belediye ile Hayvanları Hima-yecemiyeti arasındaki en temel çatışma tam olarak bu konuda yaşanıyordu. Zira cemiyet, hayvanların sokak ortasında zehirle öldürülmesine, hayvanlara acı çektirdiği düşüncesiyle karşı çıkarak belediyeyi zaman zaman protesto ediyordu.

Bu beyhude bir çabaydı, zira bir kısım halk ile aydınlar bir kenara, karar alıcılar ile dönemin hatırı sayılır yazar-çizeri için temel dert ne köpekler ne de çektikleri acılardı. Belediye zehirlemenin eziyet verici olduğunu bile bildiğini okumuştı. Bazılarıysa bundan yine mizah çıkarma uğraşındaydı. 1924 yılında *Zümrüdü Anka*'da, kuduz salgınından dolayı belediyenin köpekleri zehirleme kararı aldığı, hangi zehrin kullanılacağıнын tartışması yapılırken de polis müdüriyetinin bir belediyeye dilekçe gönderdiği yazılmıştı. Bu dilekçede, köpeklerin kokainle zehirlendiği takdirde onların keyif içerisinde ölecekleri, ayrıca sevap da kazanılacağı söylenerek güya mizah yapıyorlardı.⁶⁶ Okuyucuyu eğlendirmeyi amaçlayan bu pasaj amacına ulaştı mı bilmem ama sonuçta zehir, köpeklere tarifsiz acılar yaşatan bir yöntemdi. Gerçi zehirlemenin köpeklere acı vermesinden ötürü bir belediye müfettişi, onların özel bir aletle başlarının kesilmesini, yani bir nevi giyotine gönderilmelerini istemişse de bu fikre köpeklerin kolay ele geçirilemiyor olmasından dolayı soğuk bakılmıştı.⁶⁷

65 Tahir'ül Mevlevî, "Sahipsiz Köpekler", *Sebilürreşad*, 20 Mart 1330, s. 69, 70.

66 *Zümrüdü Anka*, 21 Ağustos 1340, s. 2.

67 *Akşam*, 7 Mart 1935, s. 3.

1930 yılında ölümden kaçmaya çalışan köpeği kuyruğundan yakalayan görevli
(*Milliyet*, 25 Mayıs 1930, s. 3).

Zehirleme usulü eğer vicdanı sızlatmıyorsa zaten başka da bir zahmet ve yük gerektirmiyordu. Görevliler, çoğunlukla sokaklara attıkları zehirli etlerle köpekleri öldürüyorlardı. Gerçi bir zaman sonra içgüdülerini dinleyen bazı köpekler, zehirli yemekleri yememeye, mahallelere de gündüzleri girmemeye başlayınca acılı ve basit bir başka yöntemle tevessül ediliyor, bu sefer de onları çiftle öldürüyorlardı.⁶⁸ Zehirden kaçan, çiftlerle öldürülmelerinin mahzurlu olduğu caddelerin sakinleri köpekler ise fotoğrafta olduğu gibi yakalanıp toplanıyordu.⁶⁹

1920'lerden 1930'lu yıllara kadar aynı manzaralar yaşanmaya devam etti. Belediye görevlileri o kadar çok köpeği öl-

68 *Akşam*, 29 Teşrinievvel 1929, s. 3. 1937 yılında yer alan bir habere göre belediye, Almanya'da uygulanan bir usulün kullanılmasına karar vermişti. Buna göre köpekler özel tabancalarla bayıltılacak ve sonra da baygınken öldürüleceklerdi. Bkz. *Akşam*, 17 Ağustos 1937, s. 3.

69 *Milliyet*, 25 Mayıs 1930, s. 3.

dürmüştü ki sağ kalanlar, büyük bir tedirginlik içerisinde zehirli yiyeceklerden kaçmaya çalışıyorlardı. Fakat yine de onlara merhamet edilmiyordu, zira köpekler yok edilmesi gereken “düşman”lardı: “Ve tıpkı harplerde yapıldığı gibi, karşı tarafça meçhul bulunan bir usulle apansız saldırılarak, düşmanın yok edilmesine çalışılacak.”⁷⁰

Köpeklerle yönelik savaşın asli yöntemi olan zehirleme usulü her dönemde uygulandı. Ekmek ve et yanında zehirli haplar da kullanılıyordu. Köpek öldürmekle görevlendirilen memurlar, makbuz karşılığında aldıkları bu hapları ya da zehirli köfteleri belirlenen sokaklara bırakıp gidiyordu.⁷¹ Ancak yöntemin, hayvanlara çektiirdiği acılar dışında başka mahsurları da vardı ki en önde geleni, sahipli köpeklerden tutun da sokaklarda oynayan çocuklara kadar olumsuz etki etmesiydi.⁷²

Bir İstanbul Musevisi olan Eskenazi’nin Jazz isimli kurt köpeğinin başına gelen de son derece korkunçtu. Büyüdükçe evin kapısından çıkıp dışarıyı keşfetmeye başlayan Jazz, bir gün sokağa çıkmanın bedelini canıyla ödedi:

... bir sabah, alışılan biçimde yüzümüzü yalamak üzere yatak odamıza gelmedi. Ne olduğunu görmek için odadan çıktığımızda onu mutfağın yanındaki minderinde şiddetle solurken bulduk. Acı çekiyor ve yalvaran gözlerle bize bakıyordu. Ama nasıl yardım edeceğimizi bilmiyorduk. Büyük bir olasılıkla sokaklarda dolaşan köpek sayısını azaltmak için belediyenin sokaklara attıkları o zehirli köftelerden birini yemişti. Jazz boğuk boğuk nefes alıyor ve duyulur duyulmaz bir sesle inliyordu. Çok uzun sürmedi; göğsünün inip kalkması kesildi. Ölmüştü.⁷³

70 Kurun, 14 İkinciteşrin 1937, s. 3.

71 Akşam, 1 Teşrinievvel 1933, s. 3.

72 Son Saat, 5 Haziran 1925, s. 2.

73 Victor Eskenazi, *Yolculuk İçin Teşekkürler-Bir İstanbul Musevisinin Anıları* 1906-1987, çev. Tunç Tayanç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2012, s. 23.

İster sokaklarda zehirle, ister sandıklarda havagazıyla, isterse de binalarda öldürsünler, sonuçta öldürenlerin istedikleri yine de olmadı. Ne var ki öldürmekle sadece bir kırsırdön-
günün içerisinde kaldıklarını bir türlü anlayamadılar. Tuhaf-
lık bu ya, buna rağmen 1933 yılına gelene kadar, yani on yılda
on binlercesi öldürülmesine karşın Himaye Cemiyeti'nin ve-
terineri M. Santur'a göre başarısızlığın asıl sebebi öldürme ey-
leminin süreklilik kazanmamış olmasıydı. Ona kalırsa İstan-
bul, köpeklerden ancak sürekli takip ve imhayla kurtulabilir-
di. Gelgelelim kendi düşüncesindeki çelişkiyi gösteren aslın-
da öldürülen köpeklerle ilgili istatistiklerdi. Onun 1933 yılın-
da paylaştığı bir veriye bakılırsa 15 yıllık istatistikler ışığında,
kendisinin öldürdüğü köpek sayısı 150 bindi.⁷⁴ Bir başkası ise
yazısında 1924-1934 yılları arasında ortalama bir hesapla 40
bin köpeğin öldürüldüğünü söylemişti.⁷⁵

3 Aralık 1935 tarihli *Ulus* gazetesinde İstanbul'da son bir
yıl süresince 40 bin küsur köpek öldürüldüğü bilgisi payla-
şılmıştı.⁷⁶ 1937 yılında belediyenin Temizlik İşleri Müdür-
lüğü'ne giden bir gazeteci, oradaki bir memurdan o zamana
dek 95 bin köpeğin öldürüldüğünü öğrenmişti. Bu denli çok
köpeğin ne kadarlık süre zarfında katledildikleri tam olarak
belirtilmemiş olsa da istatistikler bu sürenin çok fazla olma-
dığını işaret ediyor.⁷⁷

1940'lı yıllar ise aslında öldürme eyleminin sürekli olarak
devam ettiğini gösteriyordu. Hatta bir gazete Ankara Cade-
si'ndeki üç-beş köpeğin fotoğrafıyla paylaştığı haberde, eğer
doğruysa haklı bir biçimde köpeklerin rastgele saldırdıkların-
dan bahisle şikâyet ediyordu. Ne var ki aynı fotoğrafın altında
onların öldürülmeleri normalleştirilirken öte yandan isteme-

74 Reşat Enis, a.g.m., s. 1, 6.

75 N.A., a.g.m., s. 4.

76 *Ulus*, 3 İlkanun 1935, s. 3.

77 N.S., "Serseri Köpeklerle Mücadele Belediye Pahalıya Mal Oluyor", *Son Pos-
ta*, 8 İkincikanun 1937, s. 11.

Vatan, 12 Birincikanun 1940, s. 2.

yerek de olsa öldürmenin nihai çözüm olmadığı açık ediliyordu: “Belediye son günlerde sokakta gezen sahipsiz kedi ve köpekleri öldürtmeye başlamıştır. Bu suretle sokak köpeklerinin azalması icap ederken çoğaldıklarını hayretle görüyoruz.”⁷⁸

Üstelik sonraki yıllara ait veriler de bunu doğruluyordu. Misal 1947’de İstanbul’daki Temizlik Müdürlüğü, burada her gün öldürülen köpek sayısının 160’tan aşağı düşmediğini söylüyordu.⁷⁹ 1948 yılında İstanbul Belediyesi’ne bağlı Temizlik Müdürlüğü, yılbaşından Kasım ayının ortalarına kadar 35.000 köpeğin öldürüldüğünü açıkladı.⁸⁰

⁷⁸ *Vatan*, 12 Birincikanun 1940, s. 2.

⁷⁹ *Akşam*, 9 Ağustos 1947, s. 3. 1938 yılında, Ocak’tan Temmuz ayı sonuna kadar 11.220 köpek katledilmişti. Bkz. *Akşam*, 30 Ağustos 1938, s. 3. 1940 yılında, bir kısmı zehirli ekmekler yedirilmek suretiyle toplam 13.380 köpek öldürülmüştü. *Akşam*, 31 Kanunusani 1941, s. 3. 1943 yılında belediye tarafından öldürülenlerin sayısı 12.125; cemiyet tarafından öldürülenlerin sayısıysa 3.716’ydı. Bkz. *Akşam*, 16 Kanunusani 1944, s. 3.

⁸⁰ *Akşam*, 17 Kasım 1948, s. 3. Bu arada katliamların İstanbul’la sınırlı olmadığını hatırlatmalıyım. Mesela Eskişehir’de, köpek başına ücret veren belediye,

Örnek olması adına bir kısmını aktardığım bu rakamlar, ortada kesintisiz bir katliam dizisinin olduğunu gösteriyor. Bu kısırdöngüye karşılık, nedense hiç kimse bu kasvetli ortamdaki rollerine ve başarısızlıklarına dair bir hesaplama içerisine girmiyor, bilakis her yeni dönemde biraz daha acımasızca hareket ediyorlardı. Ortaya attıkları gerekçelerle vahşeti meşrulaştıracak ikna edici bir söylem inşa etmeye çalışanlar, ikna olmayanlarıysa tıpkı köpeklerle yaptıkları gibi dışlayarak damgalıyordu: Kendileri ilerici/medeni; köpekleri koruyanlar ise cahil ya da iyi ihtimalle zayıf kalpliydi.

Medeni[leş]mekle gelen yıkım: “Ne şayan-ı hayret bir himaye-i hayvanat”

Köpekleri öldürmenin gerekçeleri genellikle birbirine yakındı ve yerine göre dönüşümlü olarak artan dozlarda kullanılmaktaydı. Bu gerekçelerin çatısını medeniyet, gelişmişlik ve ilerici oluşturunca ince işçiliğini; saldırganlıkları,⁸¹ gürültü çıkarmaları, iyilikleri için öldürülmeleri gerektiği, çirkin görüntüleri ve/veya kuduza yol açmaları oluşturuyordu. Mekânı asrileştirmek isteyenler için sokak köpeklerinin varlığı buna büyük bir engeldi. C. Gündoğdu’nun belirttiği gibi kamusal alandaki rollerinin hedef alınması bundan-

Ocak 1933 tarihli bir habere göre yedi ay içerisinde 10.050 köpek öldürmüştü. Bkz. *Vakit*, 9 Kanunusani 1933, s. 9. 1948, bütün Türkiye’de köpek katliamlarının devam ettiği bir yıldır. Yılın başından 15 Mayıs’a kadar Ankara’da 3.479 olmak üzere toplamda 34.716 köpek katledilmişti. Bkz. *Ulus*, 15 Mayıs 1948, s. 2.

- 81 1935 yılında bir yazar, sokak köpeklerinin saldırganlıklarından şöyle şikâyet ediyordu: “Böyle herkesi, her şeyi kendisine düşman zannederek her gördüğü gölgenin üzerine kudurmuşçasına saldıran bu galat duyulu cinsi bozuk hayvanlar yüzünden belediye sınırları içinde ve şehrin burnunun dibindeki İstanbul kırları rahat rahat geçilemez, gezilemez bir hale gelmiştir. Bu köpoğlu köpeklerin artık zaptürapt almalı! Neredeyiz yahu, dağ başında mıyız?” Bkz. Gezgini Haberci, “Köpek Korkusu”, *Haber*, 29 Mayıs 1935, s. 10.

dı. Sokak köpekleri hastalığın ve düzensizliğin kaynağı olarak görülüyordu.⁸²

Gücü ve kalemi elinde tutan çoğunluğa kalırsa köpeklerin medenileşme hedefi olan memlekette yeri yoktu. Böylece dört ayaklı olmaları, havlamaları, hırlamaları, nihayetinde insana göre akıldan noksan olmalarıyla zararlı gördükleri köpekleri kolayca ötekileştirebilmişlerdi. Bu safhada en fazla kullandıkları görünürdeki gerekçe kuduzdu. Osmanlı zamanında alınan bazı kararlarda, genellikle dinî kaygılarla sadece kuduz hayvanın itlaf edilmesiyle yetinilmesi gerektiğini belirtenler varken,⁸³ yeni düzende istisnasız hepsi, topyekûn katlediliyordu.

Vakıa kuduz gerçekten ciddiye alınması gerekli bir hastalıktı. Bu hastalığı kaplan pek sevimsiz acılar çekerti. Hele ki o dönem için çok korkutucu bir hastalıktı, zaten kuduzla ilgili pek çok haberin neşredilmesinin bir hikmeti de buydu. Tüm canlılar gibi insanların da yaşamak yönündeki güçlü güdüsü, kuduz illetiyle haddinden fazla tahkim edilmişti. Düşünsenize, kudurarak ölmek ne korkunç bir son olurdu? Dürüst olmak gerekirse bunu kimse istemezdi. Bundan ötürü toplumsal bir korku unsuru halini alması çok kolay oldu.

1922 yılında belediye, görülen kuduz vakalarından dolayı sokak köpeklerinin öldürüleceğini açıkladı. İş bununda da bırakmadı ve tasmalarının üzerinde adres yazmayan tüm köpekleri önce serseri ilan etti ve öldüreceğini duyur-

82 19. yüzyılda sokak köpekleri sorunuyla ilgili ayrıca bkz. Cihangir Gündoğdu, "The State and the Stray Dogs in Late Ottoman Istanbul: From Unruly Subjects to Servile Friends", *Middle Eastern Studies*, cilt 54, sayı 4, 2018, s. 555-574.

83 1871 yılında Rumelikavağı ve Sarıyer civarında kimi kuduz köpeğin birkaç kişiyi ısırması üzerine Büyükdere ahalisinden bazı şahıslar imzalı dilekçeleriyle sokak köpeklerinin itlafını talep ettiler. Fakat bu isteğe verilen yanıtta, köpeklerin tamamının öldürülmesinin caiz olamayacağı, tedbirin sadece zararlı olanlarına karşı alınması gerektiği ifade ediliyordu. Bkz. BOA, DH.MKT. 1316-98.

du.⁸⁴ 1937 yılında bir yazar, köpekleri himaye edenlere kuduzu hatırlatıyordu. O da köpeklerin zehirlenerek öldürülmesi gerektiğini, bir korku aracı olarak harladıkları kuduz ile meşrulaştırıyordu:

Şimdi bile köpeklerin zehirlenmesine acıyanlar var. İnsanı en feci ve tüyler ürpertici bir şekilde öldüren kuduzu unutarak sokak köpeklerini himaye etmek hiçbir zaman merhametle izah edilemez. Bu halin önüne geçmek için kanuni müeyyidesi olan bir nizamname yapmak ve sokaklarda köpek büyümesinin önüne geçmek lâzımdır.⁸⁵

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kimi istatistiklerin ve tanımların ifadeleriye ortada, en azından bahsedilen oranda büyük kitlesel bir paniğe neden olmadığını gösteriyor. 1887'de İstanbul'a gelmiş olan Rus seyyah Koptev, gerçi köpeklerin sayıca fazlalığı ve insanlarla yan yana olmalarından ötürü kuduz tehlikesi olması durumunda Pastör sisteminin İstanbul'da çaresiz kalacağını söylese de sıcak, havasızlık ve zayıflıkları, yarı açıklıklarına rağmen onlar arasında kuduza rastlanılmadığını aktarıyordu.⁸⁶ Aynı doğrultuda 19. yüzyılın sonlarına doğru, İstanbul'daki İngiliz hastanesinde yıllarca görev yapan Dr. John Patterson, kuduzun haddinden fazla abartıldığını, zira sahipsiz köpeklerin son derece yaygın olduğu İstanbul'da nadir görüldüğünü söylüyordu.⁸⁷

İkdam gazetesinin paylaştığı bir istatistiğe göre 1914-1922 yılları arasında Daülkelp/Kuduz Hastahanesi'ne 7.029 kişi müracaat etmişti ve içlerinden 17'si vefat etmişti.⁸⁸ 1906 yılın-

84 *İkdam*, 3 Haziran 1922, s. 4.

85 Niyazi Ahmed, "Sokak Köpekleri ile Mücadeleye Ne Vakit Başlandı?", *Kurun*, 13 Ağustos 1937, s. 3.

86 F. Ünal, M. Karakulak, M. Özkan, *a.g.e.*, s. 240.

87 Samuel Sullivan Cox, *a.g.e.*, s. 432.

88 *İkdam*, 3 Haziran 1922, s. 4.

da İstanbul'da doğan, 1922 yılında şehirden ayrılan Spataris, herhangi bir köpeğin çocuk ısırmadığını ve hiçbir kuduz vakası duymadıklarını söylemişti.⁸⁹ Bu ifadelerin çok da anlamsız olmadığını Kadıköy Belediyesi'nin veterineri Ali Rıza Bey de, 1932'de her tarafta kuduz söylentileri olmasına rağmen 7 seneden beri görevde olduğunu, sahipli-sahipsiz binlerce köpeği muayene ettiğini ve gerçek manada bir kuduz vakasına rastlamadığını söyleyerek ispatlıyordu.⁹⁰ Görünüşe göre kuduz, sokak köpekleriyle insanlar arasında biraz da bir tür bariyer olarak kullanıldı ve belki köpek katliamlarına gelebilecek daha büyük çaplı tepkileri engelleyen de bu bariyer oldu. Gerçi bariyeri aşır ses yükseltenler tek tük çıkıyordu ama onların payına düşen cahillik ve zayıflık yaftası oluyordu.

Kuduzun yanında çeşitli kereler sözü edildiği gibi sokak köpeklerine karşıtlık, kamusal alandaki varlıklarının medeni bulunmuyor oluşuyla tahkim edildi. Haliyle Batı'nın ardına düşen bu yakanın seçkincileri sokaktaki köpekleri tehlikeli oldukları oranda, çirkinlik olarak görmekle kabul etmiyorlardı. Tahtı sallanan iktidar mensupları ile seçkinciler, imparatorluk takatten düştükçe Avrupa karşısında gittikçe belirginleşen tuhaf bir kompleks sahibi olmuşlardı. Misal II. Wilhelm'in ikinci defa, 1898'de İstanbul'a gelişi bile büyük bir telaşa neden olmuştu. İyi bir intiba bırakabilmek için kamusal alan dizayn ediliyor, dilenciler kovuluyor, köpekler ise çöpçü arabalarıyla toplanıyordu.⁹¹

Ebüzziya Tefvik ise köpeklerin varlıklarının temel nede-nini şehrin sakinleri olarak gösteriyordu. Zira köpeklerin uzun yıllar boyunca İstanbul'dan atılamamalarını, halktan neşet eden ve garipsediği “merhamet” duygusuna dayandır-

89 Haris Spataris, *a.g.e.*, s. 63.

90 *Vakit*, 6 Haziran 1932, s. 7.

91 Sermet Muhtar Alus, *İstanbul Kazan Ben Keççe*, haz. Necdet Sakaoglu, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2019, s. 38, 39.

makla eleştiriyordu. Ona göre sokak köpeklerinin varlığının pek çok mahzuru vardı ki bunlardan biri imajla ilgiliydi: “İstanbul’a geldikten sonra memleketlerine avdet eden Avrupalıların bu köpek hamiliğimiz dolayısıyla hakkımızdaki neşriyatın binde birini okuyacak olan bir Osmanlı hicabından yerlere geçmek iktiza eder.”⁹² Görünüşe göre Avrupalıların kendilerine bakışını pek çok şeyin önüne koymuştu. İmparatorluktan ulusal devlete geçildiğinde anlaşılıyor ki bu zihniyet ve kompleks iyice kökleşmiş, aynı zamanda beraberinde pek çok paradoksa ve travmaya yol açmıştı. Bir yandan, hayvanlarının nasıl himaye edileceği Avrupa’dan örnek alınıyor, öte yandan da Avrupa’ya benzemek için himaye adı altında hayvanlar gelişigüzel, topyekûn katlediliyordu. Bu paradoks yenilir yutulur cinsten değildi. 1927’de köpekleri havagazıyla öldürme girişimi üzerine Ahmet Rasim tam da buna vurgu yaparak mevcut durumu sorguluyordu: “Bu nasıl himaye? Tıpkı Avrupalıların Asya, Afrika’da yerli akvama yutturdıkları himayeye benziyor!”⁹³

Medeni olabilmek için şehrin Avrupalılar indindeki imajını önceleyen bu yaklaşımı erken Cumhuriyet döneminin gazetelerinde ve pek çok isminde görmek mümkün. 1928 yılında bir gazete, gürültünün, tozun, kirin yanına köpek sürülerini ekleyerek şehrin sokaklarındaki bu görüntüleri “iğrenç manzara” olarak tanımlamakla İstanbul’a yakıştırmıyorken⁹⁴ bir yazar İstanbul’a gelen seyyahların, ara sokaklara girmemelerinden son derece hoşnuttu, çünkü özellikle geceleri, ara sokaklarda pek çok kedi bulunuyordu: “Yoksa, oralardaki kedi cümbüşünü görüp de dillerine bir kere dolasalardı, vay halimize olurdu.”⁹⁵ İstanbul’da sokak ortasında

92 Ebüzziya, “İstanbul Köpekleri”, *Tasvir-i Efkar*, 3 Mayıs 1910, s. 1.

93 Ahmet Rasim, a.g.m., s. 3.

94 *Son Saat*, 30 Kanunuevvel 1928, s. 1.

95 Ercüment Ekrem Talu, “Kediler Cenneti İstanbul”, *Cumhuriyet*, 11 Birincikanun 1935, s. 5.

kuş, kedi ve hatta köpeklere niyet çektirilmesi, medeni şehirlere değil, geri kalmış Doğu ülkelerine has görülüyor, dahası bu durumun yabancı kafilelerin gülüşmelerine yol açtığı vurgulanıyordu.⁹⁶ Refik Halid Karay ise sokaklarda zehirlenerek öldürülen köpeklerin acıklı manzarasından duyduğu rahatsızlık kadar, sokaklarda zehirlenmelerinin yabancılar üzerinde bırakabileceği kötü izlenimden de ürküyordu.⁹⁷ Doğrusu tüm bu çekinceler, yabancılar nazarındaki imajı ve şehrin kimliğini önceliyordu, ancak bir tek sokak hayvanlarının durumunu, yaşantılarını kapsamıyordu.

Artık asıl eğilim ve beklenti cins köpekler edinmekti ve onların evlerde olmak koşuluyla beslenmeleri idi. Mütareke döneminde şehre gelen Beyaz Rusların sayesinde cins köpeklere merak artmış ve Türkler bu köpekleri satın alarak çoğalmalarını sağlamışlardı.⁹⁸ Modernleşen insan çeşitli gerekçelerle cins köpekler besleme alışkanlığını giderek artırdı. Önde gelen nedeni modaydı ancak farklı gerekçeler de yok değildi. 1929 yılında, şehirde bozulan asayiş istenilen oranda sağlanamamış olmalı ki olası hırsızlıkları engelleyebilmek için cins köpeklere talep biraz daha artmıştı.⁹⁹ Küçük köpeklere ise daha çok kadınlar ilgi duyuyordu. Onların hayvan besleme zevki, kedilerden küçük olan finolara geçmişti.¹⁰⁰ 1948 tarihli bir bilgiye göre İstanbul'da süs köpeklerinin sayısı 350'yi aşmıştı ki bu sayı, 1948 Ağustosunda süs köpeklerinden vergi alınmasını düzenleyen kanunun yürürlüğe girmesiyle tespit edilmişti.¹⁰¹ERCÜMENT

96 *Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyeti*, İstanbul Halk Basımevi, İstanbul, 1950, s. 14.

97 Refik Halid Karay, "Hayırlı Cemiyetler", *Akşam*, 15 Ekim 1947, s. 1.

98 Murat Sertoğlu, "Hayvan Muhabbeti ve Merakı Bizde Azalmış!", *Haber*, 21 Şubat 1936, s. 9.

99 *Akşam*, 8 Teşrinisani 1929, s. 1.

100 Hikmet Feridun, "Bir Paşa'nın Kedisi İdam Edildi", *Akşam*, 5 Teşrinisani 1935, s. 6.

101 Cemaleddin Bildik, "Süs Köpekleri Sokaka Atılıyor!", *Akşam*, 7 Ekim 1948, s. 5.

Ekrem Talu da her apartmanın içerisinde köpeğe rast gelindiğini belirtiyordu.¹⁰²

Yine de ev köpeklerinin sayısı, sokak köpeklerine nazaran yeterli görülüyordu. 1936 yılına ait bir haberde Türkiye’de “sokak köpeği devrinden ev köpeği devrine” henüz geçilemediği ve bu yüzden Türklerin “köy veya sürü köpeği” devrinde olduğu söyleniyordu. Halbuki Avrupalı ülkeler öyle miydi? Değildi elbet. Bir kere oradaki ev köpekleri eğitiliydi. Ancak Türkler köpeklerini eğitemiyordu: İngiltere’dekiler eğitilmiş, İstanbul’dakilerse “ümmiydiler”.¹⁰³ Sokaktakiler soysuz/adi ve sahihsiz, evdekiler sahipli ve cinsti. Falih Rıfkı Atay, Londra’da ne ısırılmak ne de kudurmak tehlikesi olduğunu söylerken İstanbul köpeklerinin kusurlarından birini “soysuzluk”, diğeriniyse fakir bir şehir halkının eline düşmesi olarak öne sürüyordu.¹⁰⁴

Eskiden olduğu gibi bu köpekleri korumak isteyenlerse her şeye rağmen hayvanların insan ölçüsüzlüğüne, bencilliğine ve kolaycılığına kurban edilmesine karşı çıkıyordu. Sokak köpeklerini muzır ve fazlalık oldukları iddiasıyla damgalayanlar ise boş durmuyor, onları koruyanları eleştiriyorlardı. Bir gazete eğip bükmeden köpekleri koruyanları “cahil” olarak tanımlıyordu.¹⁰⁵ 1930 yılında Temizlik İşleri Müdürü Mehmet Ali, köpekleri korudukları için İstanbullulara sitem ediyor, öte yandan mücadele için onlardan yardım talep ediyordu.¹⁰⁶

Halk bu meselede sınırları keskin hatlarla çizilmiş iki ana kulvara ayrılmıştı. Daha azınlıkta kalan kısım sokak köpeklerini sevmiyor, korumuyor, bazıları doğrudan öldürüyor-

102 Ercüment Ekrem, “Kurt Köpeği Denilen Nesne”, *Cumhuriyet*, 15 Teşrinisani 1934, s. 3.

103 Falih Rıfkı Atay, “Ev Köpekleri Hakkında”, *Ulus*, 28 Mart 1936, s. 1.

104 Falih Rıfkı Atay, “Kedi Hikâyesi”, *Ulus*, 3 Ağustos 1937, s. 1.

105 *Akşam*, 29 Teşrinievvel 1929, s. 3.

106 *Vakit*, 21 Kanunusani 1930, s. 3.

du. Bazen birisi çıkıyor, tasmaladığı cins köpeğine yaklaşan sokak köpeğini tekme tokat kovuyordu.¹⁰⁷ Doğrusu geçmişinde hayvanlara merhameti önceleyen büyük kitleden az az olsa da parçalar kopmaya başlamıştı. Şevket Rado, 1941'deki yazısında artık Türklerin sokak köpeklerini pek fazla sevmediklerini, doğal olarak korumadıklarını söyledi.¹⁰⁸ Memurların şikâyetine neden olan, halkın köpekleri koruma refleksi, daha ziyade köpekleri kaçırmak ya da zehir verilmişse onları kusturmak şeklinde belirliyordu. Belediyenin Temizlik Müdürlüğü bu zorlukları görerek dolgun maaş ve ikramiye verse de koca bir şehirde, 1947 itibarıyla bu işle uğraşan ancak 45 kadar işçi vardı.¹⁰⁹ Köpekleri koruma yöntemleri arasında, içi köpek dolu arabaların kapılarını açıp onları serbest bırakmak da vardı.¹¹⁰

Asıl ilginç olansa sokakları köpeklerden arındırarak kamusal alanı ehlileştirmek isteyenlere karşı gelenlerin de çözüm olarak yine şiddete başvurmasıydı. Örneğin Beşiktaş'ta bir yerde, 17 köpeğin saklandığını haber alan Temizlik İşleri Müdürlüğü memurlarından Mehmet, köpekleri bulup öldürmek için o mahalleye gittiğinde hiç beklemediği bir mukavemetle karşılaştı. Mehmet, köpekleri almak konusunda ısrar edince, orada hazır bulunanlar tarafından dövüldü, üstüne üstlük bir eczacı tarafından dişi kırıldı. Bakırköy'de bir bahriye zabiti, köpekleri öldüren memuru döverken Yeniköy'de benzer durumlar görülmekteydi.¹¹¹ Köpeklere gösterilen şiddeti engellemek isteyenler dahi yine şiddetten medet umuyordu.

Toplumsal alanda derinleşen bu soruna neden olanlar, meselenin tam olarak merkezinde yer aldılar. Sokak köpek-

107 H.M., "Günün Akisleri", *Kurun*, 13 Nisan 1938, s. 8.

108 Şevket Rado, "Serseri Köpekler", *Akşam*, 4 Mart 1941, s. 5.

109 *Vakit*, 30 Haziran 1947, s. 5.

110 *Akşam*, 26 Temmuz 1949, s. 2.

111 *Vakit*, 21 Kanunusani 1930, s. 3.

lerinden kurtulabilmek adına halkı köpek avcılarını kılmaya çalışarak hem köpekleri koruyanları hem de para kazanmak isteyenleri yeterince kışkırtıyorlardı. Köpek ve köpek kuyruğu başına prim vermek, içerisinde pek çok sorun barındıran ölçüsüz bir kriz yaratmak demekti ki bundan en fazla etkilenenler, hayvan sevgisinin aşılması gereken kimi çocuklar olmuştu: Bazıları bu hayvanları toplayarak canlı canlı belediye teslim ediyorlardı, bazılarıysa köpekleri, kuyrukları için ellerine geçirdikleri taşlarla öldürüyordu.

Aşırılıklar: Bir kuyruk kaç kuruş?

Ne yalan söyleyeyim, bu çalışmayı hazırlarken karşılaştığım anormallikler karşısında bir sürenin sonunda İstanbul Belediyesi ve Himaye-i Hayvanat Cemiyeti ibaresini gördüğüm her an değişik bir ruh haliyle bilgiye odaklanıyordum, çünkü özellikle belediye acımasız işlere imza atıyordu. Bunlardan biri, değindiğim gibi halkı köpek katliamlarına dahil etme çabalarıydı. Böyle bir yaklaşım, bana kalırsa tarihin kaydettiği en büyük gaffetlerden biriydi. Bu son derece acımasız teşvik tarzı, büyük olasılıkla Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarından miras kalmıştı. 1914 yılında yazılan bir yazıda, yazar kulağına çalınan bir dedikoduyu paylaştı. Buna göre belediye “köpeği öldürüp de kuyruğunu vesika olarak gösterenlere beş kuruş ikramiye veriyor[du]”.¹¹² 1919 yılında belediye köpeklerin başına beş kuruş verme politikasını sürdürmekteydi. Hatta kimi açığöz ve açgözlüler kuyrukları ortadan bölerek kuyruğu iki kez gösteriyorlar ve alacakları parayı katlıyorlardı.¹¹³

Herkesin aklına kolay kolay gelemeyecek bu isteklendirme çabasını benimseyen Cumhuriyet rejimi, benzer şekilde

112 Tahirü'l Mevlevi, a.g.m., s. 70.

113 Kemalettin Kuzucu, a.g.e., s. 385.

bir miktar para karşılığında halkı ayartabileceğini düşündü. Belediye, öldürülen köpeklerin kuyruklarını getirenlere ücret dağıtıyordu. 1928 yılında İstanbul'da 6.508 köpek öldürülmüştü. Kaç köpeğin öldürüldüğünün tespiti ise köpeklerin kuyrukları kesilerek yapılıyordu.¹¹⁴

İstanbulullardan köpek avcısı devşirmeyi amaçlayan bu ürkütücü teşvik usulüyle medeni bir şehir oluşturabileceğini düşünabiliyorlarken köpekleri öldürüp de bıçaklarla kuyruğunu kesen bir toplumun bundan nasıl etkilenebileceğini hesaba katamıyorlardı, ki doğrudan ve sadece eylemin kendisine odaklanmışlardı. Belediyenin bu yöntemi pek çok kez uygulamaya sokması ise bundan geçici de olsa bir yarar görmüş olmasından kaynaklanıyor olmalıydı, aksi takdirde ekonomik sıkıntılara rağmen buna önemli bir bütçe ayırmazdı. Nitekim 1932 yılında tekrar, öldürdükleri köpeklerin kuyruklarını getirenlere 25 kuruş vereceğini açıklamıştı.¹¹⁵ Her ne olursa olsun arazlara yol açabilecek böylesine uçuk planlama o dönemin bazı isimlerini şaşırtmayı başarıyordu. Hikmet Feridun, "Köpeğin kuyruğunu kesecek, sonra belediyeye götürüp 25 kuruşu alacaksınız? Zannederim kübik bir tablo kadar tuhaf bir vaziyet," diyerek girişimi ne denli yadırgadığını gösteriyordu.¹¹⁶

Ahaliden birer savaş makinesi yaratmak isteyen belediyenin bu dejenere teşvik metodu, dönemin yazarlarının dilinde alay konusu oldu. Köpeklerin kuyruklarının kesilmesiyle hepsinin cins köpek olacağından, para için köşe başlarında eli makaslı tiplerin türeyeceğinden ve diğer şehirlerden kuy-

114 *Akşam*, 5 Nisan 1929, s. 2.

115 *Cumhuriyet*, 11 Teşrinievvel 1932, s. 2. 19 Mayıs 1932 tarihli bir habere göre Ocak ayından itibaren, İstanbul'da öldürülen köpek sayısı 4.400'dü. Bkz. *Son Posta*, 19 Mayıs 1932, s. 2. Cemiyete ait istatistiklerde, kurumlarında öldürülen köpek sayısı 1933'de 3.337; 1934 yılında ise 2.302 olarak kayıtlıydı. Bkz. *İstanbul Himayei Hayvanat Cemiyeti 1934 Senesi Raporu*, L. Murkides Matbaası, İstanbul, 1934, s. 10.

116 Hikmet Feridun, "Her Şey Acayipleşti!", *Akşam*, 8 Teşrinievvel 1933, s. 3.

ruk ithal edileceğinden bahsediliyor, sözümona eğleniyorlardı. Gerçi Vâlâ Nûreddin, nam-ı diğer Vâ-Nû bunu ciddi ve ilerici bir adım olarak görüp destekliyor, hatta planı biraz daha öteye taşımak istiyordu. Ona kalırsa kuyruk istemek yanlıştı çünkü kuyruk getirmek hayvanın öldürüldüğünü ispata yeterli değildi. Bu yüzden hayvanın öldürüldüğünü ispat edecek başka bir uzvun getirilmesinin gerektiğini söyledi. Bunun dışında köpeklerin halkın yardımıyla öldürülmelerini doğru buluyordu ama bunu bile alakasız, anlamsız, tutarsız örneklerle meşrulaştırmaya çalışıyordu. Halk sokağa tükürüyor, kapıdan çöplerini atıyor, çocukların duvarları çizmesine müsaade ediyor, ağaç dallarını koparıyor hatta çimlerde keçi otlatıyordu ancak temizlik konusunda herhangi bir bilinci olmadığını iddia ettiği şehirlilerin köpek katliamlarına katılımını sağlamayı, temiz sokaklar için bir başlangıç görüyordu. Köpekleri öldürdüklerinde, ağaç dallarını koparmayı bırakacaklarını zanneden inanılması güç bir yanılsama, saflık derecesinde bir beklenti içerisindeydi.¹¹⁷

Yine de hakkını yemeyelim, Vâ-Nû'nun öngörüsü gerçekleşmişti. Bazıları para kazanmak istiyor ama köpeklerin sadece kuyruklarını kesiyordu. Ancak hepsi böyle davranmıyor, kimisi kuyrukları için köpekleri işkenceyle öldürüyordu. 1932 yılının sonbaharında, biri şehir dışından gelmiş olan iki kişi arasında geçen şu konuşma tüyler ürperticiydi:

- Buyurun.
- Belediye köpek öldürenlere para veriyormuş.
- Öyle imiş.
- (...)
- Bendeniz şehir haricinde otururum. Bizim çocuklar taşla dört tane köpek öldürmüşler. Kuyruklarını kesmişler,

117 Vâ-Nû, "Kuyruk Meselesi ve Halkın Belediyecileştirilmesi", *Akşam*, 4 Teşrinievvel 1932, s. 3.

“baba git te bunların parası al!” dediler. Kuyruklarını kâğıda sardık getirdik. Fakat kime gideceğim kimden isteyeceğim bilmiyorum.¹¹⁸

Kuyruk on kuruş: Çok talihli adam, köpeği sekiz yavru doğurmuş! (Akşam, 5 Kanunuevvel 1935)

Yakılarak imha edilen bu kuyruklar için ciddi mesai harcayan belediyeler vardı. 1932 yılında, bir belediye çalışanı, sadece kendi belediyesinde 15 günde yakılmak için biriktirilen kuyrukların 700-800'ü bulduğu zamanlar olduğunu, şehrin tamamında her ay binlerce köpeğin öldürüldüğünü söylüyordu. İfadelerine bakılırsa 1932'de kö-

pekleri zehirlemekle görevli tüm belediyelerdeki memur sayısı ise 25'ti.¹¹⁹

1935 yılında da görevlendirdikleri her memura bir ayda getirmeleri gereken asgari kuyruk sayısı tespit etmişlerdi. Belirlenen rakamdan aşağı köpek kuyruğu getirenin işine son; şayet kuyruk sayısı belirlenenden fazla çıkarsa bu sefer de mükâfat verilecekti.¹²⁰

Para için, herkes eline bir silah alıp önüne gelen köpeği öldürmüyordu ama yine de kötü şeyler oluyordu. Kısa süre içerisinde İstanbul sokakları kuyruksuz köpeklerle doldu. Hatta bazı gazeteler bunun mizahını yaparak karikatürler neşretti. Kimin ne söylediğini umursamayan belediye, 1936 yılında bir teşkilat yapmış, öldürülen köpek kuyruğu başına

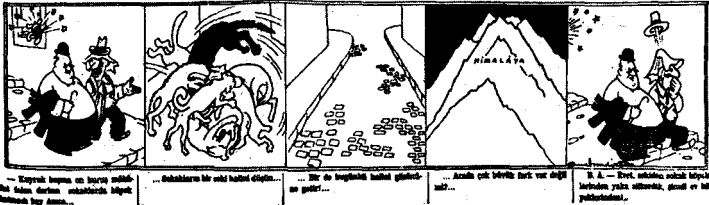
118 Cevat Fehmi, “Köpek Kuyruğu Ticareti”, *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1932, s. 2.

119 Cevat Fehmi, a.g.m., s. 2.

120 *Akşam*, 13 Teşrinisani 1935, s. 5.

para vermeye devam ettiğini açıklamıştı. Bu tedbir sayesinde bazen bir hafta içinde belediyenin temizlik şubesine 700-800 köpek kuyruğu teslim edilmeye başlandı. Değindiğim gibi paraya ihtiyacı olup da köpeklerle kıyamayanlar kuyrukları kesiyor ve paralarını alıyorlardı. Belediye bir süre sonra bunun farkına varınca artık köpeklerin diri olarak getirilmesini kararlaştırdı. Köpek başına 20-25 kuruş verilmesinin birçok kişinin tamah ve hevesini tahrik edeceğini düşünmeye devam ediyorlardı.¹²¹

Gelgelelim bu akıl almaz yöntemden mizah devşirildiği, yöntemin normalleştirildiği ve yeni düşmanlar tespit edildiği oluyordu. Aşağıda yer alan görselde bir bakıma kuyruk başına ücret verilmesinin doğru olduğu anlatılıyordu. Sokak köpekleriye birbirlerine saldırmış bir biçimde resmedilerek “kötü” bir imge olarak sunuluyordu. Sokaklar köpeklerden arındırılmıştı ancak bu sefer gürültüsünden rahatsız oldukları ev köpekleri hedefe konuyordu.¹²²

Akşam, 30 Temmuz 1936, s. 3.

Karikatürde sokaklar köpeksiz gösterilse de bir süre sonra her şey eski haline döndü. Üstelik kuyruk başına para verenler zamanla büyük mali yükü karşı karşıya kaldı. Çünkü bu uygulama basbayağı yeni bir ticaret sahası oluşturdu. Şehirde kuyruk tüccarları türedi ve sadece bu işten geçinenler, hatta bir de kuyruk kalpazanları vardı. Denilene göre bun-

121 Akşam, 13 Eylül 1936, s. 2.

122 Akşam, 30 Temmuz 1936, s. 3.

lar sahte kuyruk üreterek ciddi para kazanıyorlardı. Köpek kuyruğu satarak iyi para kazanan biri, iki katlı ev yaptırmış ve adını “kuyruk palas” koymuştu.¹²³

Harcanan paralara rağmen halk, istenilen ölçüde katliamın ortağı olmayınca bazıları buna çok şaşırıyordu. Aslına bakılırsa bunun basit bir nedeni vardı. İstanbulluların bir kısmı eskiden olduğu gibi erken Cumhuriyet döneminde de köpekleri sevmeye devam ediyordu. Hatta bir yazarın ifadelerine bakılırsa “Türkler Avrupa medeni milletinin çok sonraları kurduğu himaye-i hayvanat cemiyetlerini her millettten evvel kendi içtimai bünyesinde kökleştirmişti.” Yani paraya rağmen kılını kıpırdatmayanlara hayret etmek anlamsızdı. Hem bir de geçmiş hayvan sevgisiyle karakterize olmuş bir toplumdan para karşılığında hayvanları itlaf etmesinin istenmesine karşıydı.¹²⁴

Kuyruk ya da köpek başına para ödemek yeterince kâr etmeyince yanına yeni takviyeler yapıldı. 1937’de bizzat Temizlik Müdürlüğü tarafından sevk ve idare edilecek memurların, köpeklerin yavruladıkları zamanlarda şehrin çeşitli semtlerine dağılmaları ve ellerine geçen köpek yavrularını yakalamaları emri verildi. Kurulması planlanan bu teşkilatta gözüpek Çingeneleri dahil etmeyi kararlaştırdılar.¹²⁵ Öte yandan her mahalle bekçisi de kendi mahallesindeki “serseri köpekleri” toplamaya ya da öldürmeye mecbur tutulmuştu ki yapmayanların görevlerine son verilecekti.¹²⁶ 1940 yıllarda köpek başına prim verme yöntemi uygulanmaya devam etti.¹²⁷ Bu kısır döngü günümüze kadar süregeldi. Şehir bir süreliğine acımasızca hayvansızlaştırılıyordu belki ama taşradan kovulan, aç kalan köpekler sonunda eski köpeklerin

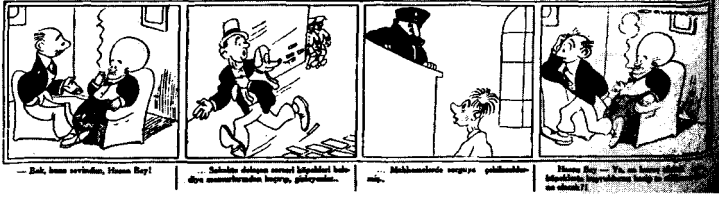
123 N.S., a.g.m., s. 11.

124 Niyazi Ahmet, “Hayvanları Himaye Meselesi”, *Vakit*, 27 Şubat 1940, s. 3, 4.

125 *Akşam*, 8 Kanunusani 1937, s. 3.

126 *Akşam*, 6 Ağustos 1937, s. 3.

127 *Ulus*, 16 İlkanun 1942, s. 1; *Ulus*, 12 Mart 1948, s. 2.

Son Pasta, 5 Birinci Kanun 1935, s. 2.

yerlerine geliyordu. Sadece bu da değil, modernleşmeye çalışan insanlar bir hevesle edindikleri dostlarını gösteriş nesnesi olarak gördükleri için sıkıldıklarında onları sokaklara bırakıyorlardı ki bu da kısa sürede tekrar sayılarının artmasına neden oluyordu. Sonra ne olduğunu tahmin ediyorsunuzdur: Makara başa sarıyor; suçlu, köpekler oluyor ve öldürülüyorlar. Aslında günümüzde de benzer sorunlar yaşanıyor. Sokaklarda giderek çoğalan ve alan tutan köpekler, doğaları gereği alanı sahiplenme güdüsüyle ne yazık ki insanlara zarar veriyorlar. Sokaklarda çoğalmalarına az ya da çok katkı sunan ya da kendini medeni sayanlarsa ne insanları ne de köpekleri yeterince umursuyorlar.

Bu coğrafyanın insanlarıyla köpekler arasındaki kadim ilişki, kabul etmeli ki modernleşme arzusu ve çabalarıyla gitgide karmaşıklaştı. Günün sonunda birkaç yüzyıllık bilanço köpeklerin, insanoğlunun elinde büyük acılar çektiğini gösteriyordu. Çünkü insanlar söz konusu menfaatleri olunca hayvanlara savaş açmaktan hoşlanıyorlar, onları yok etmek için kolaylıkla düşman belleyebiliyorlardı. Nitekim insanın gazabından nasibini alanlardan biri de kuşlar, özelde kargalar oldu. Bir yazarın ifadesiyle köpeklerden sonra “şimdi de karga belasına, karga düşmanlığına” uğramışlardı.¹²⁸ Her nasılsa kendilerini mazlum gören insanlar, köpekler dışında kargalar için de yeni bir cephe açma kararı almıştı.

128 Bedri Ziya, “Karga Düşmanlığı”, *Vakit*, 8 Mart 1928, s. 5.

KARGALARA İLAN-I HARP: “KARA DÜŞMANLAR”I NİÇİN ÖLDÜRMELİ?

Kargalar, yırtıcı ve akıllı olarak bilinmekle birlikte bazıları-
nın nazarında tamamen kötü şöhrete sahiplerdi ki “muzır”,
yani zararlı hayvanlar olarak nitelendiriliyorlardı. Bu yaygın
kanaate karşılık kargaların faydalı hayvanlar olduğunu söy-
leyenler de söz konusudur. Bu kuşların, pek çok ziyana yol
açtığı iddia edilen tarlafareleriyle, ayrıca mahsullere karşı
çeşitli haşeratları yemeleriyle yararlılıkları vurgulanıyordu.¹

Gerçekten de kargaların meyveleri, ekilmiş tohumları yi-
yerek zararlı olduklarını savunanlar varsa da buna koşut
olarak kimileri bazı tohumları yediklerini kabul ederler, fa-
kat daha ziyade zararlı böcekleri yediklerini söyleyerek ya-
rarlarının zararlarına galebe çaldığını da eklerler. Hatta böy-
lesine bir karmaşa 1927 yılında TBMM’de Ziraat Vekâle-
ti’nin bütçe görüşmelerinde de görülür. Süleyman Sırrı,
vekâletin kargaların imhasını düşünüp düşünmediklerini
sorunca Ziraat Vekili Sabri Bey, ellerinde vasıta olsa bile bu
konuda tereddüt içerisinde kaldıklarını, zira kargalarla ilgi-

1 Ali Nazîmâ, “Karga”, *Maarif*, 18 Mart 1891, s. 76, 77; Harun er-Reşid, “Kuşla-
rın Faideleri”, *Muallimler Mecmuası*, sayı 45, Teşrinisani 1926, s. 1886.

li bir araştırmaya göre mahsullere dadanan böcekleri yediklerinden ötürü yararının zararından fazla olduğunu anlaşıldığını söyler. Buna rağmen sonuçta kargaların ölmesi gerektiğini düşünen irade galip gelmiş olmalı ki Ziraat Vekili, “beyefendinin arzuları veçhiyle karga mücadelesine devam” ettiklerini belirtir.²

Kargaların bir canlı olmalarından ziyade faydalı yönleri bulunduğunu söyleyerek tartışmaya müdahil olanlar dahi bu kuşlara ilan-ı harp etmek isteyenleri ikna edememişlerdi. Sabri Bey’in görüşlerine muhalif olan Abidin Daver, onun kargaları yararlı hayvanlar olarak gören anlayışının “besle kargayı oysun gözünü” atasözüne ters düştüğünü söylemekteydi.³ Ancak bir an kargaların tarlalara dadandıklarını, tohumları yediklerini, kimi fidanlara zarar verdiklerini düşünsek bile bunlar, doğanın kendi döngüsü içerisinde az çok rolleri olan bu kuşların gelişigüzel, her köşe başında katledilmeleri için gerekçe olmamalıydı. Üstüne üstlük kargalar, yavuz hırsız ev sahibini bastırır misali insanların adeta günah keçileri olmuşlardı. Dönemin bazı isimleri aslında kargalara yaklaşımlarının ne denli tutarsız olduğunu biliyordu. Tüfekte vurulmuş ve ölmek üzere olan bir kargaya denk gelen birisi, bunu gazetesindeki köşesine taşıdı, belki de amacı ağırlıklı olarak mizah yapmaktı ancak ihtimal ki istemeden ölen karganın dilinden anlayan için gerçeğin kendisini insanın suratına çarpmıştı:

Ey medeni geçinen insan! Düşün ki ben nihayet bir kargayım! Ateş olsam cürmüm kadar yer yakarım. Halbuki, sizin eliniz erer, gücünüz her şeye yeter. Havada, karada, denizin altında çeşitli silahlarınız var. Ben yesem yesem bir dönüm tarlanın ekinini, altı ayda yerim. Sizse, bir harp halin-

2 TBMM Zabıt Ceridesi, cilt 31, i. 53, 14.4.1927, s. 156.

3 Cumhuriyet, 20 Kanunuevvel 1920, s. 3.

de, ayına varmadan hem cinsinizden birkaç bin kişinin başını yersiniz!⁴

Zaten tarlaya zarar verdiği iddiasıyla kargalar öldürülürken tarlaya yararlı olduğu bilinen küçük kuşlar da öldürülüyordu. Yani insanoğlu için değişen bir şey yok, öldürmek için her şey gerekçesi olabiliyordu.⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nda İstanbul'da, Edirne'de, Çorum'da, kısacası kargalar temelde ekinlere ve ağaçlara/meyvelere zarar verdikleri için çıkarılan talimatnamelerle öldürülmüşlerdi. Sayıları arttığında mücadeleye daha da önem veriyorlar, misal avcılara barut, karga öldürenlere ve yumurtalarını imha edenlere ise mükâfat olarak para veriyorlardı.⁶

Kargalar, 1920'lerden itibaren hayvan katliamlarının öznesi olmayı, hem de giderek artan bir dozda sürdürdü. Bu sistematik yok etme çabalarının asıl çerçevesini 1924 yılında çıkarılan Muzır Hayvanların İtlafı Hakkındaki 13 maddelik yasal düzenleme oluşturdu. İlk olarak zararlı hayvanlar, birinci maddeyle tespit edilmişti: "Muzır hayvanlardan murad, ayı, kaplan, sırtlan, kurt, tilki, çakal ve yaban domuzu ile İktisat Vekâleti'nce mazarratı tebeyyün edip isimleri tesbit olunacak diğer hayvanlardır."⁷ İkinci maddeyle süreklilikli avlarına katılacakların, yani o bölgedeki ahalinin yükümlü kılınması, doku-zuncu maddeyle de bu mücadeleye katılmayanlardan ya da katılıp da isteksiz olanlardan, görevlerini ifa etmekten sakınanlardan alınacak para cezasının bedeli tespit edilmekteydi.⁸

4 Son Posta, 15 Şubat 1933, s. 6.

5 Bazı arşiv belgelerinin konusu iskete, serçe ve benzeri küçük kuşların zararlı böcekleri yedikleri için ziraate faydalı oldukları, bu yüzden öldürülmelerinin yasaklanması üzerineydi. Hem zaten bu kuşların ne yenmesinde bir fayda vardı ne de gördükleri muamele insanlığa sığıyordu. Bkz. BOA, DH.MKT. 2606-112; BOA, DH.MKT. 2606-111; BOA, DH.MKT. 910-2.

6 BOA, DH.MKT. 2189-106. BOA, DH.I.UM.EK. 30-49; BOA DH.I.UM.EK. 47-143.

7 TBMM Zabıt Ceridesi, 26 cilt 4, i. 74, Kanunuevvel 1339, s. 476 vd.

8 Resmî Gazete, 10 Kanunusani 1340, s. 1, 2.

Maddelerin oylanması sırasında Tunalı Hilmi ile Yusuf Akçura arasında ufak bir anlaşmazlık baş göstermişti. Akçura, düzenlemenin dört ayaklıları kapsadığını, Tunalı Hilmi ise iki ayaklılardan da zararlı olanların olduğunu söyleyerek aralarına kargaların da eklenmesi gereğini öne sürdü. Gerçi arzusu oylamada kabul edilmedi ancak İktisat Vekâleti'nce, "itlafı lüzumu olan" denilerek böylece kargalar öldürülecekler listesine eklenmiş oldu. Meclisteki görüşmeler esnasında söz alan Tunalı Hilmi Bey, "Edirne taraflarına gidecek olursanız tarlayı süren çiftçinin arkasından gökteki kara bulutlara mukabil yerde de seyyar bir bulutun gitmekte olduğunu görürsünüz ki, onlar da kargalardır," diyerek kargaları hedefe koyuyordu.⁹

Böylece süreklilik avlarının asli unsurlarından birini kargalar oluşturdu. Bu arada 1924 yılında Çorum'da ilginç bir olay yaşanmıştı ki bu, otoritenin hayvanlara, özelde kargalara nasıl yaklaştığını gösteriyordu. Çorum'da kargaların sayısının giderek artması ve tohumlara zarar verdiği iddiasıyla karga itlafı gündeme gelince Vilayet Meclisi, müftünün mütalaa-sını almak istemişti. Ne var ki, "Kargaları itlaf edecek olursak birtakım silâhlar atılacak; bu silâhların atılması birtakım mahazir tevliid edebilir. Bir taraftan da Müftü Efendi bunların itlafı gayricaizdir diyor" şeklindeki gerekçelerle buna ayak diretilir. Ancak müftünün fetvasını milletvekillerinden kimileri yerinde ve mantıklı bulmaz. Bu kanaatte olan Şer'iye Vekili Mustafa Fevzi de müftüyü azleder.¹⁰

Diğer yabancı hayvanlarla birlikte kargaların da zararlı olduğuna yönelik bu algı, görüldüğü üzere doğrudan devlet mekanizması içerisinde yer alan önemli insanlar tarafından meşrulaştırıldı. Tıpkı asırlar öncesinde kimi sultanların yap-

9 TBMM Zabıt Ceridesi, cilt 4, i. 74, 26 Kanunuevel 1339, s. 476-481.

10 BCA, 30.10.0-6.33.19; TBMM Zabıt Ceridesi, cilt 4, i. 80, 7 Kanunusani 1340, s. 704 vd.

tığı gibi halk sürek avlarının mükellef bir parçası kılınarak, mümkün merteye daha çok hayvanı katletmek istemişlerdi. Dönemin Ziraat Vekili Hasan Fehmi Bey, mecliste “hayvanat-ı vahışeyenin” itlafı ile ilgili kanunun uygulandığını ve bundan fayda gördüklerini anlattı. Rakamlar ise korkunçtu. 1924’ten 1925 Ocak ayına, bir yıl gibi kısa bir süre içerisinde 362 ayı, 20 binden fazla tilki, 7.900’den fazla kaplumbağa, 5 bin civarında çakal, 3.975 sansar, 126 bin kusun tavşan, pek çok porsuk, köstebek, dağ keçisi, canavar (domuz), dağ sıçanı, atmaca, gelincik gibi türlü hayvan öldürülmüştü. Öldürülen kargaların sayısı da 199 bin gibi yüksek bir rakamdı. Bir şaşırtıcı bilgi de 25 binden fazla serçenin öldürülmüş olmasıydı. En az bu rakam kadar sarsıcı olansa bir vekilin öldürülen serçeler için, “Keyif için avlanan şeyler,” demesiydi. Çünkü ona göre aslolan domuzları öldürmekti. Yani yoksa “serçeyi çocuklar da öldürür[dü]”.¹¹

Gerçekten de öyle, serçeler kargalar gibi acımasızca öldürülüyordu ve neticede kuşlara reva görülen saldırılar, zararlı böcekleri yedikleri, yani faydalı oldukları anlatılıp dursa da sonlandırılmıyordu: Yuvaları bozulur, yumurtaları kırılır, kapanlarla yakalanır, sapanlarla vurulur hatta bazı yerlerde zehirli haplarla öldürülürlerdi.¹²

Kuşlara yönelen arasız şiddet, yararlı ya da yararsız olarak anlaşılabilir bile azalmadı. Bu durum kuvvetle muhtemel en çok çocukları olumsuz etkilemişti. Zira biri Osmanlı’da çocukların, Avrupa’da olduğu şekliyle kuşların doğal düşmanları olmadıklarını, aksine kuş yuvalarını özenle korudukla-

11 *TBMM Zabıt Ceridesi*, cilt 13/1, i. 50, 8 Şubat 1341, s. 215, 216. 1934 yılının birkaç ayı içerisinde, Şile’de benzer bir kıyım söz konusuydu. 18 ila 50 yaş arasında malüllüğü olmayan erkekler, zorunlu olarak katliamın ortakları yapılmış ve 1.603 kuş, 29 sansar, 28 porsuk, 138 tilki, 187 çakal, 35 kurt, 383 yabancı domuzu, 15 yabancı kedisi katledilmişti Bkz. *Hakimiyet-i Milliye*, 14 Mart 1934, s. 2.

12 *Lokman Hekim*, no. 12, Mayıs 1937, s. 187, 188.

rını söylemişti.¹³ Oysa bilhassa erken Cumhuriyet dönemine gelindiğinde çocukların en fazla zarar verdiği canlılardan biri kuşlardı. Bu, görmezden gelinemeyecek oranda yoğun olmalı ki *Gürbüz Türk Çocuğu* mecmuası, çocukların sapanlarla kuşları öldürmelerine, ağaçlara tırmanıp yuvalarını bozmalarına karşılık onlara, kuşların sevilmesi gerektiğini telkin ediyordu.¹⁴ Ediyordu ama anlatmak elbette yeterli değildi. Aslolan tutarlı olmak, uygulamada göstermek ve onları en başından bilinçlendirmektir. Ne var ki karga öldürmeyi mecburi tutan, üstelik bunu para karşılığında teşvik eden bir düzende diğer kuşlara merhamet gösterileceğini beklemek pek de akıl kârı değildi. Nitekim 1931 yılında yazılana bakılırsa ne cemiyetin faaliyetleri ne de kimilerinin söylemleri bir işe yarıyordu. Bir ticaret olarak görülen kuş avcılığından insanlar ciddi paralar kazanıyordu. Her gün binlerce ökse, yüzlerce ağ ile kuş tutanlar şehrin etrafına dağılıyordu.¹⁵

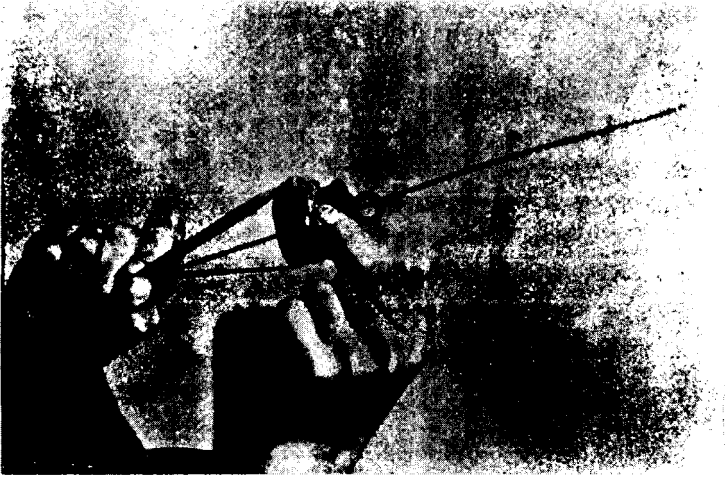
Çocuklardan bazıları, ellerindeki sopaların ucuna küçük tarla kuşlarını takıyorlardı. Asıl ürkütücü detaylar bu kuşlara yakından bakıldığında ortaya çıkıyordu. Kuşların gözleri, bu çocuklar tarafından iğnelerle muntazaman dikiliyordu. 14 yaşındaki bir çocuk, bu sayede kuşların kaçamadığını ve tehdit anında ses çıkaramadığını söylüyordu. Muhtemelen bunu büyüklerinden öğrenmişlerdi, çünkü bu, maharet gerektiren bir işti. Çocuklar gözleri dikilmiş bu kuşlar sayesinde önce atmaca yakalıyorlardı, atmacayla da keklik avlıyorlardı.¹⁶

13 Juan Goytisolo, *Osmanlı'nın İstanbulu*, çev. Neyyire Gül Işık, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, s. 76.

14 K. N., "Kuşları Seviniz", *Gürbüz Türk Çocuğu*, sayı 20, Mayıs 1928, s. 24, 25.

15 *İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti, Mesai, Gaye ve Talepleri*, Ekspres Matbaası, İstanbul, 1931, s. 15.

16 I.H., "Kuşların Gözlerini Kõr Eden Çocuklar Türedi", *Son Posta*, 23 Eylül 1935, s. 3. Cemiyetin 1939 tarihli raporundan anlaşıldığına göre çıgırtkanlar kuşları acımasızca avlamaya devam ediyordu. Bkz. *Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyeti 1939 Senesi Raporu*, Murkides Basımevi, İstanbul, 1940, s. 4.

“Çocuklar kuş vurmak için kullanırlar. Lakin bu nevi sivri demir aletler yalnız kuş, kedi, köpek gibi hayvanatı öldürmekle kalmayıp küçük çocukları da öldürebilir. Belediyemizce men edilmiştir.” (*Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyeti 1939 Senesi Raporu*, Murkides Basımevi, İstanbul, 1940, s. 15).

20 Nisan 1927 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde, 1926 yılından o zamana dek 114 bin karganın öldürüldüğü ifade edilmekteydi.¹⁷ Bu sefer de 1934 tarihli bir gazetenin zirai faaliyetlerle ilgili paylaştığı verilerde, bir yıl içerisinde 238.501 adet “muzır” kuşun itlaf edildiği bilgisi yer alıyordu.¹⁸ Rakamlarda daha fazla boğulmadan sadede geldiğimizde aslında erken Cumhuriyet döneminde hayvanlara yaklaşımın inanılmaz derecede pragmatist, kolaycı, aynı zamanda çok sert olduğunu anlarız.

Bu dönemde köpeklerin varlıklarını boşa çıkarmak için özenle inşa edilen her söylem gibi kargalar için de benzer bir tavır sergilenir. İlkel, vahşi ve muzır olarak damgalanan kargaların hedef tahtasına konulmaları, yeri gelir ekinlere zarar verdikleri iddiasını da aşar. Gürültü ettikleri ve etra-

17 *Cumhuriyet*, 20 Nisan 1927, s. 3.

18 *Hakimiyet-i Milliye*, 29 Birinciteşrin 1934, s. 6.

fı pislettikleri gerekçeleriyle kolaylıkla damgalanarak öteki-
leştirilirler.

Bir yazar, Düyûn-u Umûmiye bahçesindeki kargaların gür-
rültülerinden, sokakları kirletmelerinden ve neden olduk-
ları kokudan yakınarak öldürölmelerini isterken¹⁹ Büyük-
ada'da yaşayan biri, kargaların köşklerinin damları üzerine
tünemelerinden, saçakları ve su oluklarını pisletmelerinden
şikâyet ediyordu.²⁰ Bir başkası, bu sefer Babîâli Yokuşu ci-
varındaki ağaçların kargalarla dolduğunu, gürültü ettikleri-
ni, etrafı kirlettiklerini gerekçe göstererek ağaçların dalları-
nın budanmasını öneriyordu.²¹ Kargalar Babîâli Caddesi ve
civarını gerçekten sevmişti. Çünkü 1946 yılında da oradaki
kargalardan şikâyet ediyorlardı ve yine orada barınmamala-
rı için ağaçların budanmasını istiyorlardı. Bunu köşesine ta-
şıyan Ercüment Ekrem Talu bu kargaları, “sabahtan akşa-
ma kadar gıklayan sevimsiz kuşlar” olarak nitelendiriyor-
du.²² 1960'larda Çankaya Köşkü bahçesindeki kargalar, yine
gürültü ettikleri gerekçesiyle mimlendi. Dönemin bir sena-
törü, cumhurbaşkanını rahatsız etmekle “küstahlık” sergile-
dikleri gerekçesiyle suçladığı kargaları gündeme getirdi. Pes
dedirten türden bu davranışı hemen karşılık buldu ve “çifte-
li imha ekipleri” oluşturularak kargaların peşine düşöldü.²³

Halbuki naraları, bağışmaları, türlü eğlence ve tören adı
altında tertip edilen gösterileri, icat ettiğı araçların sesleri ve
daha nice güröltüler dururken kargaların sesinden bu dere-
ce etkilenenlere bilmem ne demeli. Hele bir de insanın kar-
gayı pislikle suçlamasıysa kulağı son derece ironik geliyor
olmalı. Zira hepimiz biliyoruz ki bu konuda insanoğluyla

19 *Cumhuriyet*, 20 Kanunuevvel 1927, s. 3.

20 *Akşam*, 28 Teşrinievvel 1930, s. 8.

21 *Vakit*, 26 Kanunusani 1931, s. 5.

22 Ercüment Ekrem Talu, “Bizim Caddeye Üşen Kargalar”, *Son Posta*, 22 Ocak 1946, s. 1.

23 *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1969, s. 7.

yarışabilecek pek canlı yoktu. Büyükada'da oturan Koray'ın tanıklığı bunu tekraren hatırlatıyor. Anlattığına göre buraya pikniğe gidenler, uygun bir yer bularak otururlar, yerler ve içerler. Bir süre sonra pikniklerini tamamlayıp giderler. Hepimizin aşına olduğu gibi arkalarında mide bulandırıcı bir pislik deryası, yürek acıtıcı çöp yığınları bırakırlar. Bu kö-tü görüntüyü ise aslında kargalar ortadan kaldırır. Sürüler halinde uçarak insanların bıraktığı artıkları temizlemek için hemen çalışmaya koyulurlar,²⁴ ancak sonunda pis oldukları gerekçesiyle katledilenler kargalar olur.

Daha öncesinde olduğu gibi 1930'larda da iktidar mensupları kargaları yaşamaya layık bulmuyordu. 1924 yılında kabul edilen yasal düzenlemenin ardından 1937 yılında resmileşen Kara Avcılığı Kanunu'yla birlikte, gerçekleştirilecek katliamların çerçevesi bir kere daha belirlendi. Gerçi karga katliamlarına öyle pek ses çıkaranlar yoktu ama kargalarla mücadelenin anormallikleri vardı.

Bahsi geçen kara avcılığı düzenlemesine göre av hayvanları üçe ayrılıyordu. Bir sınırlama olmaksızın her zaman avlanabilecekleri şöyle tespit etmişlerdi:

- A) Memelilerden (vaşak, kurt, çakal, yaban domuzu, pars, sırtlan, kaplan),
- B) Kuşlardan (kargalar),
- C) Yerde sürünenlerden (yılanlar, kaplumbağalar).²⁵

Süreç içerisinde köpek katliamlarını meşrulaştırmak adına yapılanlar kargalar için de neredeyse harfiyen uygulan-
dı. Kargaların öldürülmeleri için cebri usullere de müracaat edildi. Zira halk ile kargalar arasında, köpeklerde olduğu gibi bir bağ yoktu. Bundan dolayı kargaların öldürülmesi için

24 *Akşam*, 20 Ocak 1948, s. 3.

25 *TBMM Zabıt Ceridesi*, cilt 18, i. 55, 5 Mayıs 1937, s. 14 vd; *Resmî Gazete*, 13 Mayıs 1937, s. 1.

halk mükellef kılınırken köpek konusunda halk sadece parayla teşvik edilmiş, öldürüp öldürmemeleri kendi iradelelerine bırakılmıştı.

Kargaları öldürmek mecburi tutulmuştu ama ilginçtir ki bunu yeterli bulmayan mebuslar bile vardı. Oysa bu kuşlar için yaşamak zaten yeterince zor ve riskliydi. Zaten kapasitelerinden fazlasını da tüketmiyorlardı, aksi durumda muhtemeldir ki yapacakları son şey insanlara bulaşmak olurdu. Yine de siyasilerden bazıları kargalara açıkça kinliydi. Ziya Gevher Etili, evine her yaz 4-5 bin karganın hücum ettiğini ve 10 yıldan beri yetiştirdiği kirazları yediklerini söylüyordu. Kirazlarından olan vekilin buna koştur önerisi ise, bahçe sahiplerine kargaları öldürme hakkının verilmesiydi:

Sula, büyüt, kızart, buyurunuz kargalar yeyiniz de.

Bu nasıl olur?

Bu kanunla, bu kuşları bahçe sahiblerinin,

Hükümetin tayin edeceği zamanlarda, öldürebilmesi hakkını bahçe sahiblerine vermelidir.

Kiraz yiyemediği için kargaları öldürmek isteyen bu mebusan gözlerimizi ayırıp bir diğerine, Sırrı İçöz'e doğrulttugumuzda onun da kargalardan benzer şekilde şikâyet ettiğini görüyoruz. Kargalar, İçöz'ün dutlarını yemektedirler, bu yüzden onlara silahla ateş etmek için tezkere aranmamasını diler.²⁶

Onlara karşı başlatılan mücadelelerin söylemsel inşasıysa nedense çok sertti. Mesela onlar öldürülecekse bu, savaş ilanı olarak ifade ediliyordu. Her ne kadar savaş/harp benzetmeleri lalettayin bir söylem gibi dursa da bence işin aslı öyle değildi. Tüm parçalarıyla birlikte düşünüldüğünde kargaların düşman, şehrin içerisindeki ağaçlara tünemeleri istila ve işgal, onlara karşı mücadelenin ise savaş ve harp olarak ta-

26 TBMM Zabıt Ceridesi, cilt 17, i. 52, 28 Nisan 1937, s. 140, 141.

nımlanması somut bir nefreti gösterirken, onlara acınmaması gerektiğine dönük bir güdülemeyi hedefliyordu.

Sözgelimi Hasan Kumçayı'nın yazısının başlığı doğrudan "karga harbi"ydi ve onlara karşı ilan-ı harp ederlerken durumu etraflıca düşünmek gerektiğini söylüyordu.²⁷ Bedri Ziya'nın başlığı ise "karga düşmanlığı"ydi ve bu yazının temel konusu, kargalara insanlar mı düşman yoksa kargalar mı insanlara düşmandı, şeklinde bir soru etrafında şekillenmişti. Ona kalırsa kargalar insanlara düşmandı ve hemen ardından bunun nedenini gülünç bir argümana dayandırıyordu. Kargalar hem insanların topraklarında yaşıyorlardı hem de ürünlerine zarar veriyorlardı; üstelik kalubeladan beri. Bu kadar da değil, yazıda kargalara beslenen nefret, "adi", "yezid", "ziyankâr", "kâfir", "şeytan" gibi tanımlamalarla anlatılıyordu.²⁸

Bir başkasıysa oburluğundan ve pislüğinden şikâyet ettiği kargaların tüfeklerle vurulmasını faydalı ama eksik görüyordu. Tarlalara ekilecek zehirli hububatlarla da öldürülmeleri fikrini paylaşıırken kargaların hayat düşmanı olduklarını söylüyordu.²⁹ Aydın Halkevi'nin 1939 yılında hazırladığı broşürde karga, saksağan ve serçelerin nasıl imha edilmesi gerektiği de yer alır. Buna göre bakla, mısır tohumları ve olgun meyveleri yiyen kargaların öldürülmesi gerekiyordu ve önlemi şöyle alınabilirdi: "İstiriknin denilen (karga büken) zehir ile kaynatılmış mısır tanelerini tohum ekildikten sonra kargaların olduğu tarlaların üstüne serpmek, gündüzleri ise silahla vurmak."³⁰

27 Hasan Kumçayı, "Karga Harbi", *Kurun*, 9 Mart 1937, s. 2.

28 Bedri Ziya, "Karga Düşmanlığı", *Vakit*, 22 Şubat 1928, s. 5.

29 S.Ç., "Haşarata Karşı da Seferberlik Lazım!..", *Cumhuriyet*, 10 Mart 1942, s. 4.

30 H. Ünsal, *Zararlı Kuşlardan Karga, Saksağan ve Serçe ile Eşek Arılarının Mücadelesi İçin Öğütlerimiz*, CHP Basımevi, Aydın, 1939, s. 2, 3.

NORMALİN ÖTESİ: LÜFER DE VAR, KARGA DA

Medeni olma iddiası taşıyan bir devletin temel görevlerinden biri, hayvanlara dönük işkenceleri de engellemektir. Ne var ki Osmanlı/Türk modernleşme sürecinin büyük açmazlarından birisi kanımca tam da bu hususta belirir. Zira modernleşme iddiası güçlendiği oranda otoriteler, tekeline aldığı şiddeti dönüşümlü olarak sokak hayvanlarını yok etme amacıyla sergilediler. Zorlandıkları anlarda ortak düşmana, yani sokak hayvanlarına karşı şiddet gösterme ayrıcalığını halkla da paylaşmışlardı. Bunu bazen mecbur tutarak bazen de teşvik ederek yapıyorlardı.

Herkesin karga tutmaya mecbur edildiği, aksi takdirde para cezasına çarptırıldığı bu yöntem 1920'lerden itibaren kararlılıkla uygulandı. Zaten görünür olan şiddeti bir nebze daha artıran bu usulü herkese dayatmak, kimilerinin zihinsel ve ruhsal sorunlar yaşayabilme ihtimalini göz ardı etmek; bir sürenin sonunda toplumsal sıhhati bozmak demektir. Yani sıra denileni yap(a)mayanlara para cezası vermek ise bazıları sahtekârlıklara, yalan ve dolana alıştıırıyordu.

Nitekim 1927'de gazetenin biri, karga yakalamayanlara ke-

silecek para cezasını karikatürize eder. Bu karikatür istemeden de olsa, bir yönüyle kendisine dikte edileni yap(a)mayan vatandaşın, devletini kandırmaya yeltendiğini resmeder. Kişinin arkadaşıyla arasında şöyle bir konuşma geçer:

– Elindeki tavuk- *Vakit*, 20 Kanunuevvel 1927, s. 1.
la nereye gidiyorsun?

– Karga tutamadım. Üç lira vereceğime yüz yirmi kuruşa bir piliç aldım, götürüyorum.¹

Karikatür aslında şiddetin aleladeliliğinin yanında sahtekârlığın da sıradan ve meşru hale getirildiğini göstermesi bakımından dikkate değer. Elbette sadece bir karikatür üzerinden böylesine sonuçlara ulaşmak yanıltıcı olabilir. Ancak daha farklı veriler hem bahsettiğim görüşü pekiştirir, hem de karga mücadelesinin tam bir çılgınlık seviyesine ulaştığını gösterir. Bir iddiaya göre 1928 yılında kargalar karaborsaya düşmüştür ama Bedri Ziya isimli yazar bunu dahi yeterli görmez. Ona kalırsa çıkarılan kanunun kapsamı genişletilmelidir ve tüm Türkiye'ye sınırlandırma olmaksızın tatbik edilmelidir.²

Başta İstanbul'da olmak üzere sağda solda garip manzarlalar belirir. Sözgelimi Cemal Refik, bir gün Üsküdar'daki bir ahababını ziyarete gittiğinde, dostunun bahçeye bakan penceresinin önünde diz çöküp oturduğunu, sipere girmiş asker edasıyla tüfeğini camdan dışarıya doğrulttuğunu görür. Bir

1 *Vakit*, 20 Kanunuevvel 1927, s. 1.

2 Bedri Ziya, "Karga Düşmanlığı", *Vakit*, 8 Mart 1928, s. 5.

süre sessiz bekleyişin ardından tetiği çeker, gü-rültüye kınılan camların şangırtısı katılır. Büyük bir başarı elde etmişce-sine “melunu” vurduğunu söyler ancak aslında çalılarının arasından vur-duğu karga değil, siyah koca bir tavuktur. Yu-murtlayan tavuğu vur-muş, camları kırmış, üs-telik karga öldürme yü-kümlülüğünden kurtu-lamamıştır.³

Kimileri karga başına avcılara para ya da gıda ürünleri teklif eder, ki-mileri ise öldürdükleri

kargaları tezgâhlardan satışa çıkarırdı. Bazı avcılar para ka-zanmak için karga avcılığına başlamak istemişti. Türkiye’nin farklı şehirlerinde insanlar çarşılarından kargalar satın alarak mükellefiyetlerini ödemek durumunda bırakılmışlardı.⁴

Ağlanır gülünecek hale misali, iş öyle bir noktaya varmış-tır ki düpedüz hareketli bir ticari saha oluşmasına imkân ve-ren mevzu, kimilerini de eğlendiren bir aktivite olur. Her-kesin bir karga öldürmesi zorunlu tutulunca, 1928 yılına ait bir gazete bunun, Bakırköylüler için çok eğlenceli olduğunu söyler. Balıkçılar avladıkları kargaların kafalarını balık se-petine koyarak çarşıda satmaya başlarlar. Pazarlarda tezgâh

«لوفر» ده «قارغه» ده

باقیر کوینده بانهیلر قارغه باشلارخی بالی

سپترینه قویارق صاعقه درلر

Lüfer de var karga da... (Cumhuriyet, 22 Şubat 1928, s. 1)

3 Cemal Refik, “Bir Karga Avı”, *Akşam*, 19 Şubat 1940, s. 3.

4 Hikmet Feridun, “Yeni Bir Ticaret”, *Akşam*, 21 Mayıs 1935, s. 3; *Akşam*, 29 Kanunusani 1933, s. 9; *Akşam*, 13 Şubat 1940, s. 3.

açan kimi balıkçılar “lüfer de var, karga da var” şeklinde bağırarak müşteri kovalar.⁵

1929 yılına gelindiğinde bir asker emeklisi, 3 lira ceza ödemek için üç gün boyunca dolaşır ancak hiçbir karga öldüremez. Gerçi cezasını ödeyecektir, bundan da şikâyet etmemektedir ama bir fikrini paylaşmak istemiştir. Ayasofya Meydanı, Sirkeci İstasyonu ve Çarşıkapı etrafındaki ağaçlarda binlerce karga yaşamaktadır. Acaba der, bu zararlı hayvanlar geceleri ağaçlarda tünerken, halka haber vermek şartıyla belediye memurları bu kargaları çiftelerle öldüremezler mi?⁶

Herkesin eğildiği ve sanki bir ölüm-kalım mücadelesi olarak gördüğü kargalara savaş, propagandalarla aralıksız sürdürüldü. 1932 yılında Eminönü Kaymakamlığı, kargaların itlafı için uygun zamanlarda silah atılabileceğini duyururken⁷ 1935 yılı Mart ayında, bu sefer Tekirdağ’da kargalara savaş başlatıldığı ilan edilmiş, nasıl yürütüleceği detaylandırılmıştı. Kargalarla savaş, tüfek ile öldürerek, yumurtaları kırılarak ve yuvaları devamlı surette bozularak yapılacaktı. 18 ila 50 yaş arasındaki herkes bu savaşın mecburi askerleri kılınmıştı. Yükümlüler, vurdukları kargaların başlarını veya beşer yumurtasıyla karga yavrusunu getirmek suretiyle mükellefiyetini ödeyeceklerdi. Savaşa yanaşmayanlar ya da savaşı eksik yapanlara yasal muamele yapılacaktı.⁸ Belirli yaş grubundaki herkesi, üstelik adına savaş dedikleri bir alana çeken, onlara öldürmeyi, yıkmayı ve bozmayı aşıl原因, son aşamada ise kafalarını kesip getirmelerini arzulayan bir zihniyeti ve buna maruz kalan fertleri nasıl değerlendirmeli?

Kanaatim odur ki bu normalleştirilecek bir mücadele biçimi değildi. Bir kere pek çok kişide giderek depreşen kontrol-

5 Cumhuriyet, 22 Şubat 1928, s. 1.

6 Vakit, 11 Mayıs 1929, s. 4.

7 Vakit, 6 Nisan 1932, s. 3.

8 Akşam, 6 Mart 1935, s. 6.

süz bir karga öldürme dürtüsü oluşmuşa benziyordu. Çok büyük zararlar vermedikleri sürece kuşlara bu kadar hınç ve nefret beslemek hiç de anlaşılır değil. 1933 yılına ait bir gazette haberi kargaların ne denli değersiz kılındığını, “İstanbul’da kendi kendine reissiz, kâtipsiz ve merkezi umumisiz bir cemiyet peyda oldu: Karga düşmanları cemiyeti... Memlekette ne kadar eli silah tutan, kesesi mangır tutmayan adam varsa, hepsi bu cemiyetin azası...” cümleleriyle ifade ediyordu.

Bu durum başından sonuna söylemler, dayatılan zorunluluklar, sloganlar ve görsel kodlarla oluşturuldu. İstedikleri de oldu; kargalar bir kesimin nazarında ne önemseniyor ne de yaşamları ciddiye alınıyordu. Yoksa bunun mizahını yapamazlar, bir nefret dili kullanmazlardı. Atmosfer uygun olunca biri, ölmek üzere olan, can çekişen bir kuş üzerinden eğlenebilecek motivasyonu bulabilmişti. Sarayburnu’na giden yolda dolaşırken önce bir silah sesi duymuş, sonra yere düşen üç karganın yanına giderek içlerinden birini ayağıyla dürtmüştü. Karga ölmek üzereydi ki hemen ardından şunları söylüyordu:

Hayretinden bir kat daha açılmış gibi görünen gözlerinde derin bir hüzün vardı.

Sanki hal dili ile:

– Ey zalim avcı.. Ne günahım vardı ki, bana kıydın? Diye tazallüm ediyordu.

(...) Ve karga lisanıyla bana dert yanıyor:

– Ne yapalım ki hilkat, beni karga, sizi de insan yaratmış. Ben karga, siz insan oldukça, bende bu zaaf, sizde bu kuvvet bulundukça, her zaman siz haklısınız, ben haksız. Pekala amma, karga yaratılmamak benim elimde mi idi? Karga yaratıldıktan sonra da zararlı bir mahluk olmamak mümkün mü idi?⁹

9 Son Posta, 15 Şubat 1933, s. 6.

Karga M¼cadelesi

**Torık Necmi — Nasıl Maşhedî, çok karga vurdun mu?
Maşhedî Cafer — Yoh, heç vurmamışem.. ille hemmisini
gorkutmuşem !**

Karga m¼cadelesi (*Vakit*, 12 Nisan 1932, s. 1).

Toplumun ¼st tabakasını temsil edenlerin d¼ş¼nce d¼nyaları böyle olunca bu atmosferde yetişen çocuklardan kuşlara saygıyla yaklaşmaları beklenemez. T¼m bu kaos ise doğal olarak sadece kargaları değil, ister istemez diğer kuşların da değersizleştirilmesine etki ediyordu. Kargaya yönelen şiddet ertesi g¼n serçeye, ardından güvercine bulaşıcı bir hastalık gibi sirayet ediyordu. Hayvanlara karşı anonimleşen bu şiddet sarmalının içerisinde büyüyen çocuklar neyin tam olarak “iyi” neyin “köt¼” olduğunun ayırdında olamıyorlardı. Hatta bazıları şiddet göstermekten keyif almaya başlayan bir ruh haline bürünm¼şt¼.

Sözgelimi 1937 yılında küç¼c¼k bir çocuk, elinde lastikten yapılmış bir sapanın arasına yerleştirdiği koca koca taş

parçalarıyla etraftaki kuşları vurmaya çalışıyordu ancak ne yaptığının farkında olmadığı çok açıktı:

Serçe, kumru, saka kuşu ne isterseniz hepsini vururum. Sonra da eve götürüp güzel kebab yaparım. Demin bir kumruya taşı yapıştırdım. Evvelâ sersemledi. Yanına koşuncaya kadar hızını tekrar aldı, kaçtı. Şimdi fena halde canım sıkılıyor. Amma yeni bir av peşindeyim. Birazdan nasıl olsa istediğim olacak. Bizim iş mükemmel şeydir.¹⁰

Daha önce de ifade ettiğim gibi bu yıllarda bazı çocuklar ellerindeki sapan ve oklarla durmaksızın kuşları vuruyorlardı.¹¹ Hatta Rumeli'de kargacı çocuklar, karga yavrularını yakalıyorlar, sonra dillerinin ucunu keserek onların papağanlar gibi lakırdı etmelerini bekliyorlardı.¹²

Zaman diğer hayvanlar için olduğu gibi kuşlar için de iyi şeyler getirmemişti. Hele İstanbul, her türden kuşun avlandığı açık bir av sahası haline sokulmuştu. Sokaklarında gelişigüzel zehirlenen, vurulan ve toplanarak katledilen köpeklerin yanına; ötede beride ağaçlara ve çalılıklara tüfeklerle ateş edilerek vurulan binlerce karga dahil edilmiş, yer ve gök sözümona medenileşen insanın çirkin ve zorba yüzünü bir kez daha görmüştü. Maalesef insanın ölüm çetelesine evlerin, sokakların, dam ve bahçelerin kedileri de eklenmişti.

10 Haberci, "Bazan Kuşları, Bazan da Komşuların Camlarını Avlarım!", *Haber*, 18 Eylül 1937, s. 3, 4.

11 Osman Cemal Kaygılı, "Avcı Bozuntuları ve Zavallı Kuşlar!", *Haber*, 20 Eylül 1937, s. 8.

12 Kâzım Nami Duru, "Hayvanlara Karşı Duyduğumuz Merhamet", *Son Posta*, 13 Temmuz 1948, s. 5.

YAŞASIN KEDİLERİ!

Kökenine dair görüşler bir kenara bırakılırsa kedi dendiğinde akla ilk gelen yer Antik Mısır'dır. Kedi başlı tanrıça Bastet tarafından kedilerin kutsandığı inancı, sayısız kedi mumyası ve heykelleri onlara verilen önemi ve değeri gösterir ki İslâm dünyası, kedilere olan sevgi ve bağını Mısır'dan almış gibidir.¹ Belki Antik Mısır'da olduğu oranda kutsallık atfedilmemişti ama Osmanlı İmparatorluğu'nda da refah içerisinde yaşamışlardı. Ne var ki kedilerin buradaki imtiyazlı hali Avrupa'da tam tersi bir manzaraya sahipti. Kedilere şiddet, erken modern Avrupası'nda bir gelenek olarak asırlar boyu sürdürülmüştü. Kedilere yönelik vahşetin tüm dünyada, buradaki gibi bir örneği olmadı. Bunun nedenini Avrupa'nın geçmişinde, biraz da toplumsal geleneğinde aramak gerekebilir. Zira kedilere işkence, Ortaçağ'dan itibaren Avrupa'da yaygın bir eğlence tarzıydı. Örneğin kedilerin öldürülmesiyle ilgili anlatı ve söylemler 17. yüzyıl İspanyası'ndan 19. yüzyıl Fransı'nın kimi edebi ürünlerine girmişti. Hayvanlara işkence etmek o kadar yaygındı ki "tırnakları sökülen

1 Annemarie Schimmel, *a.g.e.*, s. 8, 9.

bir kedi kadar sabırlı” veya “patileri kızartılan bir kedi kadar sabırlı” gibi korkunç deyimler oluşmuştu. Söz konusu acımasızlıkta bahsedilen toplumlardan geri kalmayanlardan biri de İngilizlerdi. Londra’da Reformasyon devrinde mesele, Protestan bir grup bir kediyi rahip gibi tıraş edip giydirdikten sonra darağacında sallandırmıştı.² Hayvanlara yönelik şiddet vakaları Avrupa’nın pek çok bölgesinde görülürken özel olarak kedilere yapılanlar, bugünün okuyucularını bir kez daha sarsacak türden olmalı. Kediler düzenlenen pek çok festivalde insan şiddetinin kurbanları olmuş, bazı yerlerde cadılık ve şeytanla ilintilendirilmişlerdi. 18. yüzyıla kadar Paris’te Aziz Yuhanna Yortusu’nun arifesinde şenlik ateşinde bir çuval dolusu kedi yakılıyordu. Belçika’da 1814 yılına dek kediler belediye binasının çan kulesinden aşağı atılıyordu. Yine Londra’da kediler buna benzer şok edici şiddetin muhatabı olmuşlardı.³

Kedilere kara çalma ve ardından yönelen şiddet, dönem Avrupası’nın karakteristiği idi. Herhalde kedi katliamı denildiğinde Paris’te, Saint-Severin Sokağı’ndaki olayları da hatırlamak gerekir. Matbaa işçisi Nicolas Contat 1730’ların sonlarında buradaki çiraklık günlerini anlatırken bir kedi katliamından bahsediyordu. Ne kadar doğru bilinmese de olay, şüphesiz tüyler ürperticiydi. İşçilerin ustalarının Gri isimli bir kedisi vardı ve aslına bakılırsa bu kedi işçilerden daha değerli görülmekteydi. İşçiler kedilerin bile yemeyeceği yemekleri yerken Gri ve burjuvaların kedileri kızarmış tavuklarla besleniyorlardı. Yani kendilerini kedilerden daha değerli görüyor olmalıydı. Buna bir de sokaklarda uluyan kediler yüzünden uyku uyuyamamaları eklenince, günün sonunda bir plan yaptılar. Böylece Contat, ustasının evinin

2 Robert Darnton, *Büyük Kedi Katliamı*, çev. Mustafa Yilmazer, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 101, 102.

3 Julius R., *a.g.e.*, s. 207, 208.

yakınına çıkarak uluma taklidi yaptı. Ses, bir sürenin sonunda rahatsız edici boyuta ulaşınca usta, Gri'yi korkutmadan bu kedilerden kurtulmalarını emretti. Bu fırsatı kollayanlar, tüm hınçlarını kedilerden çıkardı. Elllerine aldıkları demir çubuklarla nefret ettikleri Gri'den başlayarak bir kedi kıyımı gerçekleştirdiler. Bazılarını canlı yakalayarak çuvallara yerleştirip avluda kurdukları sözde mahkemeye çıkararak yargıladılar. Sonra da onları idama mahkûm ettiler ve bundan nedense çok eğlendiler.⁴

Peki Osmanlı'da durum nasıldı? Buna verilebilecek en kestirme yanıt, kedilerin Osmanlı'da önemsendiği ve sevildiği olmalı. Avrupalıların aksine kediler, Osmanlıların Müslüman ahalisi için temiz hayvanlar olarak nam salmışlardı. Ayrıca boyutunun köpeklerle nazaran küçük olması, yüksek avcılık güdüleriyle yılan ve farelerle mücadelesi, onların sokaklar dışında evlerde, bahçe ve damlarda beslenmesine imkân tanımıştı.

Asıl önemli etken ise Hz. Muhammed'in kedileri sevmeydi. Bu yüzden Müslümanlar kedilere daha düşkün oldular. Zaten Şark dünyasının neredeyse genelinde kedinin başka bir yeri olmuştu. İranlı tasavvuf ehli Ferîdüddîn Attâr, *İlâhînâme*'sinde Şeyh Gorgânî ile bir kedinin hikâyesini aktarır. Şeyhin dergâhında yaşayan ve elleri, ayakları deriden bir kılıfla kaplı olan ki böylece dışarı çıktığında kirlenmesi önlenen kediye yüksek bir güven duyulurdu. Ancak kedi bir gün tavadan et aşırınca dergâhın hizmetkârlarından biri kediyi cezayla terbiye etmeye çalıştı. Kedi de bir daha şeyhin yanına uğramadı. Hikâyeye göre bir süre sonra şeyh, kediyi çağırdı ve ona bu davranışın nedenini sordu:

Meğer o sırada kedi hamileymiş
Sonra da üç yavrusu olmuş

4 Robert Darnton, *a.g.e.*, s. 87-91.

Yavrularını getirdi, şeyhin önüne koydu
O derdinin arasında bir ağaç gördü
Hizmetkâra öfkesinden gitti ağaca çıktı
Açtı gözlerini, bir daha miyavlamaz oldu
Şeyh görünce kedinin hizmetkara öfkesini
Hayretler içinde kaldı; kendi kendine dedi
Kedi bu durumda mazurdur
Kendi yiyeceğini yememiştir
Bu yüzden edebi terketti
İhtiyaç yüzünden bunu tercih etti

Bu şekilde devam eden hikâyede bir taraftan kedinin temiz oluşu, öte taraftan da yavrusu ile olan bağının güçlü-lüğü vurgulanmaktaydı.⁵ 16. yüzyılda yaşamış olan Osmanlı divan şairlerinden Me'âlî de kedileri çok seviyordu ve hatta kedisinin ölümü üzerine 21 bendden oluşan bir şiir yazmıştı:⁶

*Çıkdın elden n'edelüm ansızun eyvâh pisi
Yandun ölüm odına derd ile nâ-gâh pisi
Hasretâ şîr-i ecel buldı sana râh pisi
N'edelüm âh pisi n'eyleyelüm âh pisi*

Uzun lafın kısası Osmanlılar kedileri seviyorlar ve temiz olduklarına inandıkları için tereddüt etmeden evlerine alıyorlardı. Nitekim bu durumu müşahade eden dönemin tanıkları, Türklerin kediye köpeklerden daha çok sevdiklerini söylüyorlardı.⁷

Istanbul'un büyük duvarlarla çevrili muhteşem bahçelerinde vakit geçiren birçok kedi, kendilerini doyuran insan-

5 Feridüddin Attâr, *İlahinâme*, çev. Mehmet Kanar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 59, 60.

6 Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek: Türk Edebiyatında Mersiye*, Akçağ Yayınları, İstanbul, 1994, s. 138.

7 Reinhold Lubenau, a.g.e., s. 335; *Du Loir Seyahatnamesi*, s. 148; Domenico Hierosolimitano, a.g.e., s. 100, 101.

ları buralarda bekliyordu. 16. yüzyılın sonlarında İstanbul'u görme fırsatı bulan biri, şehrin bahçe duvarlarında adeta sürüler halinde toplanan bu kedilerin sabahları erkenden kahvaltı ettiklerini ve akşamları da tekrar aynı yerlerde kısımetlerini beklemekte olduklarını söylüyordu. Yaşlı Türk hanımları ise bu kedileri bazı dualar mırıldanarak akciğer ve işkembelerle besliyordu.⁸ Kediler, sayıları oldukça fazla olan köpeklerin sokaklardaki varlığından dolayı alçak yapıların damları üzerinde, oralara atılan et parçalarıyla karınlarını doyururlardı.⁹ Köpeklerde olduğu gibi Osmanlıların kedilere düşkünlüğünü yadırgayanlar da çıkıyordu. Thévenot, Türklerin sadık olan köpekleri sevmediğini ama "gaddar" olarak tanımladığı ve pek az iyi huyu olduğunu öne sürdüğü kedileri sevdiğini söylüyordu.¹⁰

Türkler, kedileri sadece temiz oldukları için değil, ayrıca Tanrı'nın dileğini yerine getirmek için koruyorlardı. Ramazan ayında her zamankinden daha sık ibadet etmeleri bir tarafa kutsal saydıkları bu günlerde kedileri besleme alışkanlığını daha da yoğunlaştırıyorlardı.¹¹ Bu iş maksadıyla oluşturulan pek çok aşevinden, hayırseverlerin satın aldığı yiyeceklerin kedilere dağıtılması aynı kaygının sonucuydu.¹²

16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na gelen Alman vaiz Salomon Schweigger, burada kedilere ve köpeklere sadaka dağıtıldığından söz ederek Şehzade Mehmed Camii'nin önünde her gün ikinci zamanı toplanan onlarca aç kediye et ve kızarmış ciğer parçalarının atıldığını belirtiyordu.¹³ Bir başkası ise hayvanların nispeten bu rahat yaşamına ve onla-

8 Baron W. Wratislaw, *a.g.e.*, s. 65, 66.

9 Hans Jacob Breüning, *a.g.e.*, s. 165.

10 Jean Thévenot, *a.g.e.*, s. 100.

11 Crailsheimli Adam Werner, *a.g.e.*, s. 66, 67.

12 Reinhold Lubenau, *a.g.e.*, s. 334, 335.

13 Salomon Schweigger, *a.g.e.*, s. 192, 193.

rın karınlarını doyurabilmeleri adına yapılanlara, misal onları beslemek için vasiyetnamelerle vakıflar kurulmasına inanmakta güçlük çekmişti.¹⁴ Hatta belirttiğim gibi Du Loir kedilere düşkünlüğü komik buluyordu, hem ona kalırsa Osmanlı şehirlerinde kediler için barınaklar inşa edilmesini, onların bakımı ve beslenmeleri için görevliler tutulmasını kim gülmeden okuyabilirdi?¹⁵ Yine de kabul etmeli ki bazı kediler, özellikle saraya alınanlar diğerlerinden çok daha şanslıydı. Sarayda özellikle Van ve Ankara kedilerinin meraklıları vardı. Zaman zaman talep doğrultusunda Van ve Ankara'dan kediler seçilerek saraya gönderiliyordu.¹⁶

Kedi beslemek Osmanlılar için oldukça kökleşmiş bir meraktı ve kedilerin, ailenin birer unsuru olarak saraylarda, konak ve evlerde beslenmesi iyi-kötü birtakım geleneklerin oluşmasına olanak sağladı. Kimileri kediler yavruyken kulağını delip kırmızı ufak bir püskülün ucunda çok küçük bir çingirak takıyordu. Ayrıca her birinin karakter ve fiziki özelliğine uygun isimleri olur, “pamuk”, “sarman”, “ceylan”, “kaplan”, “beyaz oğlan”, “hanım” gibi adlarla çağrılırlardı. Aynı zamanda evin kedisi doğurdukça yavrular sokağa atılmaz, kedisi olmayanlara dağıtılırdı.¹⁷ Zaten evden sokağa kedi atmak uğursuzluk sayılırdı.¹⁸ Bu gibi güzel alışkanlıkların yanında cahilliğin neden olduğu nahoş âdetler de yok değildi. Sözgelimi yok olmasında isabet olan âdetlerden biri, kısırlaştırdığı düşüncesiyle şubat ayında dişi kediye zorla bir kaşık rakı ya da şaplı su içirilmesi idi.¹⁹ Bundan daha kötüler de vardı. Söylenene göre eskiden insanlar evlerine kedi alacaksa yavru ve erkek olmasına dikkat ederdi,

14 Joseph de Tournefort, *a.g.e.*, s. 63, 64.

15 Du Loir *Seyahatnamesi*, s. 147.

16 BOA, Y. PRK. UM, 8-27; BOA, Y. PRK. BŞK. 15-6.

17 Abdülaziz Bey, *a.g.e.*, s. 159.

18 Abdülaziz Bey, *a.g.e.*, s. 363.

19 *Akşam*, 1 Haziran 1944, s. 3.

üstelik bazı halayıklar bu kedileri doğrudan ciğerciye götürerek hadım ettirirdi.²⁰

Kediler genellikle seviliyordu ama sevmeyen için değişen bir şey yoktu. Şayet doğruysa Sultan Abdülmecid kuşları, özellikle sevdiği bülbülleri yakalayan kedilerden hoşlanmazdı. Bu yüzden tutulan her kedi için beş kuruş verirdi. Kedilerin parasını vermeye Serafinoviç isminde bir bahçıvanı memur etmişti ve yakalananlar Riva'ya gönderilirdi.²¹ Yine ne derecede doğru olduğunu bilmediğim bir anlatıya göre Tepedelenli Ali Paşa, Lion isimli sapsarı kedisini, Hurşid Paşa'nın üstüne atlayıp onu tırmalayınca idam ettirmişti.²² Bu arada 1904 yılına ait bir soruşturmada bir paşa ve kâtibinin kedileri ve köpekleri işkenceyle öldürdüğü anlaşıyordu. Hatta bu kedilerden bazıları sahip oldukları köpeklerle boğdurtulmuştu. Başağalardan Dilaver, kendisine yöneltilen, "Paşa hazretlerinin kendi köpeklerine bir hayvan boğdurduğunu gördünüz mü? Veya kurşunla köpek kedi bir şey itlaf ettirdi mi?" sorusuna kâtibin bahçedeki üç kediye öldürdüğünü, paşanın bahçeden izlediğini, bir sokak köpeğini de kendi köpeklerine öldürtürken eğlendiğini söylüyordu. Başbahçıvan Süleyman Ağa başağanın emriyle rıhtım üzerinde öldürülmüş olan kedileri denize attıklarını belirtiyordu.²³

Osmanlı İmparatorluğu devrinde daha ziyade merhametle kullanan sokak kedilerinin kaderi bilhassa Cumhuriyet'le birlikte baştan aşağı değişti. Doğrusu onları sokaklardan arındırma arzusu, bir sürenin sonunda çeşitli gerekçeler ekseninde sistematik ve kesintisiz kıyımlara yol açtı.

20 Ekmel Sükûti, "Şu Nankör Kedileri Evlerde Neden Besleriz", *İkdam*, 26 İkincikanun 1941, s. 5.

21 Süleyman Kani, "Abdülmecit Sineklere Tahammül Edemez, Kedileri Toplatıp Rivaya Yollardı", *Akşam*, 9 Şubat 1933, s. 10.

22 Hikmet Feridun, "Bir Paşa'nın Kedisi İdam Edildi", *Akşam*, 5 Teşrinisani 1935, s. 6.

23 BOA, Y..PRK.BŞK.72-44.

PİS SOKAKLARIN TEMİZ KEDİLERİ OLMAZ: KİR, PAS, NEFRET

Medenileşmek iddiasıyla pek çok şeyin dizayn edildiği, aynı zamanda şehirleşmenin yoğunlaştığı yeni düzende kedilerin de itibarsızlaştırılmasında mikrop ve gürültünün kaynağı oldukları iddiası önemli bir yer tuttu. Diğer bir ifadeyle, bazılarının nazarında onların sokaklarda olması pisliğin, hastalıkların ve tantananın artması demektir. Haliyle durduk yerde, hele bir de kediler yüzünden en ufak bir riske girmeyi çok saçma buluyorlardı. Öyle ya, hayvanlardan beklenen şeyler gitgide değişmiş, varlıklarına sadece insanoğlunun menfaatlerine koşut olarak tahammül edilir olmuştu. Bir doktor olan Hafız Cemal kedilerden neden usandığını nahos bir üslupla şöyle söylüyordu:

Çevik, iyi cins erkek kedilerin sıçan tutmak hususundaki atikliklerine hiçbir diyecek yok. Fakat her sene damlarda vuku bulan o bitmez tükenmez kavgaları, bağrıışları, birbirlerini kandırmak için yaptıkları curcunalardan usandık! Hele her sene dişi kedilerin evlerimizde bol bol yetiştirdikleri piçlerden el aman!¹

1 Dr. Hafız Cemal, "İstanbul'u Tehdid Eden Büyük Tehlike: Kuduz", *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1936, s. 7.

Benzer düşüncede olanlara göre kediler çöp yığınlarını eşleyerek mikropları kapıyor, ardından evlere taşıyor, sonunda da insanlara bulaştırıyorlardı.² Bir veteriner, kedileri tifonun müsebbibi olarak görüyordu: Kediler çöpleri sağlar, çöpler sineklerin sayısını artırır, sineklerse tifoyu yayar. Bu döngüde her şey vardır var olmasına ama nedense hikâyenin asıl kahramanı olan insan yoktur.³ Bu algıya karşı gelenlerin sesleri ne yazık ki gür değildir ama hiç yok da değildir. Sözgelimi profesör Akil Muhtar bu gibi gerekçelerin bahane edilerek kedilerin öldürülmesini yadırgar çünkü bunda hiçbir yarar olmadığı kanaatindedir. Ona kalırsa ne tifonun ne de pisliğin önüne böyle geçilemezdi çünkü İstanbul'un temizliğiyle kedinin bir alakası olmadığını farkındaydı.⁴ Kediler, temizliğine düşkün hayvanlardandı, kedi sevmeyenlerle anlaşılamayan, evinde onlarca kedi besleyen Nurullah Ataç da kedilerin temizliğine değiniyordu: "Hele temizlenmesine bayılırım. Hani ön ayaklarından birini şöyle yana sarkıtıp da göğsünü yalaması vardır, baktıkça içim açılır. Sonra iğrenmiş gibi, titizlenmiş gibi gözleri bir tuhaf bakarak dilini bir de sırtına vurur."⁵

Peki ya insanlar? Eğri oturup doğru konuşalım, şehirlere, mahallelere mikrop yayanlar, doğaya, yaşama asıl zararı dokunanlar kediler midir? Gerçek şu ki kirin, pasın ve mikrobun baş müsebbipleri kediler olamaz. Zira insanlar, temizlik konusunda üzerlerine düşeni yapmadıkları gibi, dünyayı da en çok kirleten canlılar. Üstelik Osmanlı İmparatorluğu'nun payitahtı İstanbul, hiçbir zaman temiz bir şehir değildi. Tahnıkların ifadelerine bakılırsa Osmanlı'nın ilk zamanlarından

2 Akşam, 14 Temmuz 1937, s. 3.

3 Sadullah, "Himayeî Hayvanat Cemiyetinde Bir Saat", *Son Posta*, 28 Ağustos 1937, s. 9, 12.

4 Haber, 24 Temmuz 1937, s. 6.

5 Nurullah Ataç, "Kedi", *Cumhuriyet*, 18 Eylül 1942, s. 2; Ataç, *Günlerin Getirdiği*, Can Yayınları, İstanbul, 1989, s. 28-33.

erken Cumhuriyet yıllarına şehrin manzarası hiç hoş değildi ve bunu tamamen sakinlerine borçluydu.

1580'li yıllarda İstanbul'da olan Heberer, şehrin sokaklarının son derece kötü koktuğunu söylemekle birlikte İstanbul'un pisliğinden adeta ağzı açık kalmıştı ki belirttiğine göre çok defa sokaklarda at, köpek ve kedi leşlerine rastlamıştı.⁶ Bu şehrin, insandan kaynaklı pisliği öyle popülerleşmişti ki uzun yıllar boyunca çözülmeyi bekleyen bir sorun oldu. İşgal dönemi İstanbul'u anlatan Hemingway, İstanbul'un pisliğine değinmeden geç(e)meyenlerdendi ve sokaklarda farelerin olduğunu, zayıf köpeklerin çöp kutularını karıştırdığını belirterek uzaktan büyüleyici gözükken Şark dünyasının en önemli şehrinin ta kendisine şahit olmuştu: "Ve İstanbul'un kara yüzlü, çarpık, pis pis kokan sokaklarında sabahın ilk saatlerinde göreceğiniz şeyler, sihirli Doğu'nun tam anlamıyla gerçek yüzüdür."⁷ Halkın bu konuda yeterli bilincinin olduğunu söylemek çok zor. Zira bazıları, hem de her tür çöpü sağa sola, boş arsalar, duvar diplerine atmaktan gocunmuyordu. Anlaşılan göre bundan rahatsız olanların sayısı da çok fazla değildi.⁸ İnsanların pisliğinden en çok çekenlerden birisi sokaklarsa bir diğeri Marmara Denizi idi. Dili olsa bize kim bilir neler anlatırdı ama bizzat bu denizi kirletenlerin anlattıkları bile yeterince tüyler ürperticiydi. Osmanlı'dan itibaren her nevi çöp özenle bu denize atılırdı. Gerçi haksızlık da etmemeli, örneğin 1917 tarihli bir belgeye bakılırsa denize kedi gibi küçük hayvanların cansız bedenleri atılıyordu ama eşek gibi büyükleri ya sokaklarda bırakılıyor ya da şehrin dışına götürülüyordu. 1930'lar ve sonrasında da değişen bir şey yoktu, kedi ölüleri denize atılıyor-

6 Michael Heberer von Bretten, *Osmanlı'da Bir Köle, Brettenli Michael Heberer'in Anıları 1585-1588*, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 253.

7 Ernest Hemingway, *İşgal İstanbul'u ve İki Dünya Savaşı*, çev. M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970, s. 20.

8 Sâmiha Ayverdi, *İstanbul Geceleri*, Baha Matbaası, İstanbul, 1971, s. 111.

du.⁹ Hayvanları ve süprüntüleri denize dökerek yok ettiğini ve sokakları temizlediklerini zannedenler kendilerini becerikli ve temiz, diğer canlıları kirli ve pasaklı saymasalardı bu davranışları belki de tuhaf ve trajik gelmeyebilir, hatta biraz zorlamayla da olsa anlaşılabilirdi.

Güya temizliğe oldukça önem veren İstanbul Belediyesi, 1937'de Eminönü, Bakırköy, Fatih ve Eyüp ilçelerinin çöplerini denize döküyordu.¹⁰ 1948'de bile Marmara Denizi'ne, yazık ki çöplük rolü yüklenmişti. Kedilerin öldürülmemesini, onların arabalar dolusu çöpleri silip süpürdükleri gerekçesiyle isteyen biri, "Süprüntülerimiz bile onların sıkı kontrolünden geçmedikten sonra denize dökülmez," diyordu.¹¹

Koca bir denize yıllar yılı çöp kutusu işlevi yükleyerek pislik deryası haline getirenlerden sokakları temiz tutmaları beklenebilir miydi? Şüphesiz ki hayır. Nitekim pisliğin asıl kaynağının insandan kaynaklı olduğunu teslim edenler vardı. Burhan Felek için şehrin pisliğinin sorumlusu; yerlere tükürmeyi âdet haline getiren, sokaklara kabuklarını atan, çöplerini saçan, geceleri bulduğu her kuytu yere idrarını yapan insanlardı.¹²

Buna rağmen pisliği yaydıkları gerekçesiyle kediler öldürülüyordu. Hatta belediye öldürdüğü kedilerin günahını, "evvela temiz, sonra ucuz, daha sonra mamur bir şehir" yapmak kararına bağlıyordu.¹³ Fakat belediyenin kedileri öldürmekle şehri temizleyeceği öngörüsü safsatadan ibaretti. Çünkü sorumlular düpedüz insanlar ve bizzat belediyeydi. Bir vatandaş 1937'de belediyeye gönderdiği mektupta şunla-

9 BOA, DH. UMVM. 104-31; *Son Posta*, 23 Temmuz 1937, s. 8.

10 *Tan*, 27 Temmuz 1937, s. 2.

11 Ertogrol Dolnay, "İstanbul Notları", *Vakit - Yeni Gazete*, 23 Eylül 1948, s. 3.

12 Burhan Felek, "Temizlik Bahsi", *Tan*, 20 Temmuz 1937, s. 3.

13 *Tan*, 24 Temmuz 1937, s. 2.

rı söylüyordu: “Şu halde kediler pis değil, sokaklar ve arsalar pistir. Belediye bunu itiraf ettikten sonra bu zavallıların ne kabahati vardır? Pis sokakların temiz kedileri olmaz ya!”¹⁴ Dönemin yazarlarından ve “kedi sevenler cemiyeti” kurulmasını isteyecek kadar kedilere sempati besleyen Mehmed Selim’e göre asıl suçlu kediler değil, bilakis sokaklara ve arsalara çöplerini boca edenlerdi.¹⁵

1938’de ise bir yazar, şehirdeki fare sayısının artmasını evlerdeki tuvaletlerin kötülüğüne ve kanalizasyon ağının yetersizliğine bağlar ve der ki bu toplumda temizlik imandandır lafı söylenip duruluyor ancak insanlara doğru dürüst bir tuvalet yaptırmak bile öğretilmiyordu. Ona kalırsa İstanbul’daki tuvaletlerin neredeyse tamamı “pis” ve “iğrenç”ti.¹⁶ Tüm anlatılar gösteriyor ki denizinden sokaklarına şehir

Sıcaklardan bunaldıkları için, sokaklarının pisliğine rağmen kapılarının önünde hava alan birkaç bayan (*Haber*, 25 Temmuz 1937, s. 3).

14 *Haber*, 25 Temmuz 1937, s. 1, 4.

15 Mehmed Selim, “Kedi Meselesi Karşısında Bir Teklif”, *Kurun*, 28 Temmuz 1937, s. 1, 3.

16 Ensari Bülend, “İstanbul Şehrini Farelerden Kurtarmak İçin...”, *Haber*, 30 Haziran 1938, s. 5.

1939 yılında ilaf edilen köpek ve kedi miktarı	
Köpek (adedi)	13014
Kedi (adedi)	4068
Yekûn (adedi)	17082

İstanbul Belediye Mecmuası,
Ağustos-Eylül 1939, s. 144.

çok pisti. Sorun kediler değildi ve mücadele edilmesi gerekenler insanlardı.

Bu gerçeğe rağmen belediyenin yayın organının, temizlik işlerinde yürüttüğü faaliyetleri paylaşıırken imha edilen çöplerin yanına kedi ve köpekleri adeta bir gurur tablosu olarak yerleştirmesi son derece ironik duruyordu. Rastgele öldürülmelerinin vahimliği bir tarafa bu hayvanlar, yemiş kabukları, bis-

küvi ambalajları, yani çerçöp ile aynı kefeye konuluyordu.¹⁷ 1960'larda bile sokaklarda karpuz, kavun kabukları, mısır koçanları yahut türlü kâğıt atıklarından ve bunların arasında dolaşmak zorunda bırakılan yüzlerce kediden geçilmiyordu.¹⁸ Ancak tuhaf bir biçimde tüm bu mikropları sanki kediler yaratmış gibi göze batan onlar oluyordu.

Bundan başka kediler, sadece belediyeyle ve giderek kalabalıklaşan, kabalaşan acımasız insanlarla mücadele etmiyor, onların türlü türlü makineleriyle de sınıyorlardı. Sokaklar yeterince sağlıksızken bir yandan arabaların, tramvayların ezdiği pek çok kedi vardı, öte yandan birçoğu işkencele-
re maruz kalıyordu:

Bilmem hele Şişhane yokuşundan doğru akşamları şöyle el ayak çekildikten sonra bir geçtiniz mi? Boyunlarındaki tüyler dökülmüş, kulakları yırtılmış, gözlerinde tırnak yaraları görülen tekir, kirli beyaz, siyah alaca kedilerin birer iase üzerine çökmüş kurtlar gibi hem muntazam bir dizi üzere

17 *İstanbul Belediye Mecmuası*, sayı 183-184, Ağustos-Eylül 1939, s. 144.

18 Hughette Eyüboğlu, *Kanadalı Bir Gelinin Türkiye Anıları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016, s. 119.

kapı önlerine bırakılmış çöp tenekelerinde eşindikleri gözünüze çarptı mı?¹⁹

Kediler, insanoğlunun tutkuyla inşa ettiği soğuk ve çirkin şehirlerin sokakları arasında çırpınıp duruyor, hayatta kalmaya çalışıyorlardı. Eskiden bahçelerin, bahçe duvarlarının müdavimleri olan kediler, apartmanların giderek çoğalmasıyla yerlerini yurtlarını kaybetmeye başlamışlardı. Bazı ilçelerde, misal Fatih'te şekilsiz apartmanlar yükselince kediler iç mahallelere çekilmek durumunda kalmışlardı.²⁰ Nurullah Ataç tam da bu yüzden kedi beslenmeyen apartmanlardan, bahçesiz evlerden hoşlanmıyordu.²¹ Sadece yaşadıkları yerler değil isimleri de değişiyordu. Pamuk, elvan, samur, mestan, tekir, zertop, fındık, altın gibi isimlerin yerini tarzan, marinella, williy, miki, mine, minyon, bijou, amor gibi popüler isimler alıyordu.²²

Ancak asıl tehlike dönüp dolaşıyor, yine sokak kedilerine yöneliyordu. Onların payına yeni isimler değil, kendilerini değersizleştiren damgalar düşüyordu: Adi, serseri, nan-kör, başıboş olarak anılıyorlardı. Sözgelimi Hikmet Feridun, sadece karnını doyurmaya çalıştığı için eziyet edilen, kuyruğu kesilmiş, sırtında bıçak izi olan kör bir kedinin bakışlarını “hain”likle tanımlıyor, kendisinden ise “sabıkalı” olarak bahsediyordu. Görünüşe göre onun için de sokak kedilerinin pek bir kıymeti yoktu, zira aksi takdirde bir canlıya “yüzünde o kadar meymenet yok” da diyemezdik.²³

Dönemin medeniyetçi seçkinleri, tahayyül ettikleri mede-

19 H.M., “Dokuz Canlı Kedilerin Şehir İçindeki Hayatı!”, *Haber*, 3 Haziran 1935, s. 6.

20 Hikmet Feridun, “İstanbulun Ayaspaşası: Fatih”, *Akşam*, 10 Eylül 1932, s. 6.

21 Nurullah Ataç, a.g.m., s. 2; Ataç, a.g.e., s. 29.

22 H.F., “Eski Sarmanlar Tarzan Oldu”, *Akşam*, 23 Temmuz 1937, s. 3; S. Muhtar Alus, “Kediye Dair”, *Akşam*, 27 Ocak 1946, s. 6.

23 Hikmet Feridun, “İnsanlarla Hayvanlar Arasında..”, *Akşam*, 1 Kanunusani 1930, s. 3.

ni şehirlere yakıştıramadıkları kedilerin acıları yerine varlıklarını tartışarak bedenlerini marjinalleştiriyorlardı. Haliyle sokaktaki tüm kediler ve yavruları sağlıklı olsalar bile birdi ve ölmelilerdi. Üstelik bir gazete haberi kedileri katledenlere sınırları hatırlatıyordu, yazık ki yine de sokaktakileri ötekileştirerek:

Haydi sokaklarda aç, susuz başları uyuz, kulakları yırtık, burunlarının üstü tırmık içinde, kuyruktan kesik ve kir pas, mundarlık içinde dolaşanlarınıza karşı tatbik edilecek bu eziyetsiz ölüm cezası neyse amma, sizin gibi krizantem başlı, altın, kehribar, zümrüt gözlü karnı tok, sırtı pek, tertemiz ve güzeller güzeli kedilere yazık değil mi?²⁴

Ev kedilerinin, sırf kendilerine bakan bir kişi var diye yaşamaya; sokak kedilerinin ise görünürde sahipsiz olmasından dolayı ölmeye layık görüldüğü yeni bir kara düzen söz konusuydu. Bu alginın sahipleri için sokaklar acı, eziyet ve işkence demekti, kedilerin ölmeleriye hem kendileri hem de insanlar için iyilikti:

İstanbul'un hemen hiçbir semti kalmadı ki yer yer kedi yavrularının sabahlara kadar inliye inliye bin zahmet içinde ölüşlerine şahit olunmasın. Hemen binlerce kedi yavruları sokaklarda terkedilmiş bir halde, ciğerleri yırtacak feci manzaralar halinde can vermişlerdir. Cemiyet, toplayabildiği kedileri böyle canhıraş ölüm azaplarından kurtarmakla isabet etti. İstanbul'da son zamanda görülen bu kedi katliamı, göz göre göre çirkin manzaralarını her mevsimde maa-lesef tekrar edecektir.²⁵

Meseleyi öyle bir noktaya taşımışlardı ki sanki bir türün yok edilmesiyle ancak diğer türün yaşaması mümkün ola-

24 Gezgin Haberci, "Mınav Mınav Kediler, Bize Yazık Dediler!", *Haber*, 26 Son-teşrin 1935, s. 8.

25 İ.M., "İstanbul'a Hayvanat Bahçesi Lazımmış", *Son Posta*, 19 Eylül 1934, s. 1, 8.

caktı. Biri çıkıp, kedilere merhamet edenleri zayıf kalpler olarak tanımlıyordu çünkü neticede “onların hayatlarının fedası ile insanların hayatları muhafaza” ediliyordu.²⁶

Otoriteler ve yazarlar kediler bir nebze çoğaldığında deyim yerindeyse ortalığı velveleye veriyorlardı. Bir gazetede, 1948’de mevsimin yumuşak geçmesiyle kedi neslinin “kırılmadığı” ifade edilerek kedilere muhabbet besleseler de insanlık adına sokak kedileri belediyeye ispiyonlanıyordu. Gerekçe de hazırdu; kuduz: “Belediyeye kedileri jurnal etmek istemezdik, zira hayvanlara karşı muhabbetimiz vardır amma nihayet, insanları da kuduzdan korumak başlıca vazifedir.”²⁷

Benzer endişelerle Ercüment Ekrem Talu, İstanbullulara sokak kedilerini besledikleri için çatıyordu, zira o da sokak kedilerinin yaşama hakkını kuşkuyla karşılayanlardandı:

Bunlar ne yer, ne içerler? Hiç merak etmeyin! Yufka yürekli bir takım bunak namzedleri kaza ve bela define yarar itikadile arada bir yüz paralık ciğer alıp ta doğramasalar bile, Belediyenin çöp sandıkları ve arabalara intizaren kaldırım kenarına bırakılan çöp tenekeleri daha bir bu kadar kedi doyurmağa kafidir. (...) Hasılı, İstanbul, serseri kediler için bir Arzı mev’ud, bir cennet olmuştur. Kedilerinden kurtulmak isteyen memleketler onları buraya göndersinler. Dünya kadar sevaba girer dua kazanırlar!²⁸

Sadece Talu mu? Daha pek çok dönem aydını, benzer kanaatleri paylaşıyorlardı ama ortada bir tuhafılık vardı. Kimileri kedileri koruyanların merhamet duygusunu eleştiriyordu, kimileri de öldürölmelerini merhametle ilintilendiriyor-

26 *Son Posta*, 24 Temmuz, 1937, s. 4.

27 *Akşam*, 17 Nisan 1948, s. 1.

28 Ercüment Ekrem Talu, “Kediler Cenneti İstanbul”, *Cumhuriyet*, 11 Birincikanun 1935, s. 5.

du. Falih Rıfki Atay, İstanbul'daki kedilerin hazin durumundan bahsederek bazen öldürmenin merhamet eseri olduğunu söylüyordu. Hatta görüşlerine kanserli sevgilisini öldüren âşığının Fransız mahkemelerince affedilmelerini örnek veriyor, kedileri öldürenleri merhamet sahipleri olarak ilan ediyordu. Şaşırtıcı ama o, hayvanları koruyanları merhametsiz olarak ifade ediyor, şahit olarak da sokak hayvanlarını gösteriyordu: "Bir deri bir kemik, eğer salyalı sırtı yaralı kaldırıma sürten bu zavallı hayvanlar, İstanbul'un olsa olsa ancak merhametsizliğinin şahidleri idiler."²⁹

Sorunların nedenleriyle ilgilenmemek ve en kestirme, faydacı yolu tercih etmek şeklinde beliren aydınların temel açmazlarını, bu bahiste Şevket Rado da sergiler. Dediklerine bakılırsa kedilerin öldürülmeleri isabetli ve merhametli bir eylemdir çünkü kediler için bu dünya pek sevimsizdir: "Şu sırada sadece haklarını müdafaa eden insanlar merhametsizce öldürülürken, sokaklarda kalmış talihsiz kedi ve köpeklerin gözlerini tatlı bir uykuya dalar gibi kapayacak bu lezzetsiz dünyayı terk etmeleri ne saadet!"³⁰

Gel gör ki kediler için dünyanın sevimsiz olmasının önde gelen nedeni insanlardı. Merhamet gösterilecekse şayet bu da onları özensizce öldürmekten başka bir şey olmalıydı. Ne var ki ne Atay, Talu ve ne de Rado ya da Ulunay, kedilere İstanbul'u neyin dar ettiğini, şehri onlar için neyin cehenneme dönüştürdüğü üzerine düşünmemişlerdi ya da kim bilir bunu düşünmek işlerine gelmemiştir. Bu bahiste belki de en keskin olan kişi Refi' Cevad Ulunay'dı. Ona göre köpekler öldürüldüğü için mesutlardı ancak sokak kedileri, bundan yoksundu. Halbuki sözgelimi yeni doğmuş bir kedi öldürmek sevaptı ama buna kimse cesaret edemediğinden kediler giderek çoğalıyordu. Gerçi belirttiğine göre hayvanın acı

29 Falih Rıfki Atay, "Merhamet", *Ulus*, 8 Ağustos 1937, s. 1.

30 Şevket Rado, "Hayvanlara Yapılan İyilikler", *Akşam*, 7 Haziran 1940, s. 5.

çekmesine dayanamıyordu, hatta merhamet edip iki sokak kedisini sahiplenmişse de kökleşmiş hüznüleri olduğundan mutlu değillerdi. Bundan ötürü arabaların altında çiğnenmelerinin faydalı olacağını düşünüyordu:

Fakat talihsizliğe bakınız ki şöförler de çok defa bir kediyi çiğnemekten kaçınıyorlar. Bir (volan) darbesi hayvanı gene çilekeşliğe mahkûm ediyor (...) Bu itibarla ben ezilmiş bir kedi gördüğüm zaman –ne dersiniz deyiniz– acımıyorum, isabet olmuş, kurtulmuş! Diyorum.³¹

Görünüşe göre köpeklerde olduğu gibi sokak kedilerinin öldürülmeleri de benzer gerekçelerle isteniyordu ki kafalarına nasıl eserse dönüşümlü olarak onu kullanıyorlardı. İnsanlar kediler adına düşünüyorlar; onları gözlemliyorlar, suçluyorlar, fişliyorlar, yetmiyor kendileri yargılayıp kendileri karar veriyorlardı: Ne hikmetse kapılar hep ölüme çıkıyordu.

31 Refi' Cevad Ulunay, "Serseri Kedilere Dair", *Yeni Sabah*, 15 Ağustos 1941, s. 2.

İSTANBUL'DA KEDİ ENGİZİSYONLARI

John H. Arnold, “Kedi öldürmenin bir tarihi vardır,” der ve bunun sıradan bir rutin olduğunu yazar: Yazık ki kedi öldürmek, yemek yemek, tuvalete gitmek, öpüşmek, evlenmek, boşanmak gibi hep gerçekleşmiş olan bir “etkinlikti” ki bu hususta basbayağı incelenip anlatılabilecek geniş malzeme söz konusudur.¹ Bu malzemenin çoğunluğu, asırlar boyunca kedileri katleden geçmişin Avrupası’ndaydı.

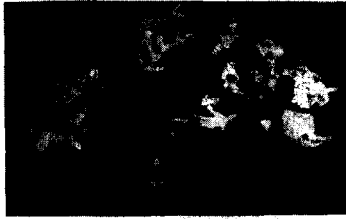
Oysa Osmanlı dünyasının kedileri, kadim zamanlardan beri aileden sayılmışlardı. Eskiden sokaklarda yaşasalar bile Tanrı’nın himayesinde olduğuna inanılan, onun emaneti sayılan kedilerin, köpeklerden de nispeten rahat oldukları ayrıcalıklı durumları, erken Cumhuriyet döneminde ortadan kalktı. Yeri geldikçe söylediğim gibi onlar artık sahipsizdi ve ölüme müstahaklardı. Bu yüzden yeni dönemde onlara dönük şiddet, daha da nitelikli ve planlı uygulandı. Himaye-i Hayvanat Cemiyeti, kedilerin sokaklara atılmasındansa en azından acısız öldürebilmek adına kendilerine getirilmesini isterken,²

1 John H. Arnold, *a.g.e.*, s. 124.

2 *Son Saat*, 7 Teşrinisani 1928, s. 1, 2.

Dört gün içinde 2000 sahipsiz kedi öldürüldü

Mücadele devam ediyor, dün toplanan kediler 348'i
buldu, belediyeye her onbeş günde bir rapor verilecek

Dün öldürülen kedilerden bir kupa

Son Posta, 24 Temmuz 1937, s. 4.

Himaye-i hayvanat cemiyetinde bir saat Bir ay içinde 6430 tane kedi öldürüldü

Kedilerini öldürdüğü için cemiyeti
mahkemeye veren meraklılar da var

Son Posta, 28 Ağustos 1937, s. 9.

belediye, kötülüğü kamusal alanda her yıl istikrarlı bir şekilde gösterdi. Onları pasaklı, gürültücü, hastalıklı ve eni sonu serseri ilan eden dönemin pek çok gazetesi de belediyenin kedi katliamlarını alkışladı. 1920'lerden beri on binlerce kedi ya silahla vuruldu ya da zehirlendi. Bir gazetede yazılana bakılırsa 1937 yılında İstanbul'da öldürülen kedilerin sayısı 25 bindi.³ Çok fazla kedinin öldürüldüğü yıllardan biri olan 1948'de İstanbul Belediyesi, yılbaşından Kasım ayına kadar 30 bin kediye katletmişti.⁴

Belediye sokaklardaki kedileri öldürürken Himaye-i Hayvanat Cemiyeti de boş durmuyor, kendisine getirilen yavru ve yetişkin kedileri öldürüyordu. 1931 yılına ait faaliyet raporunda, 1.544 kedi yavrusunun öldürüldüğü bilgisi yer alıyordu.⁵ Cemiyetin tuttuğu hastahane cetvelinde 1933 yılında, sadece 2-3 günlük olan 3.583; 1934 yılındaysa 7.043 kedinin katledildiği yazılıydı.⁶ Bu hercümerç içerisinde, cemi-

3 *Son Posta*, 3 Temmuz 1938, s. 11.

4 *Akşam*, 17 Kasım 1948, s. 3.

5 *Vakit*, 6 Temmuz 1932, s. 3.

6 *İstanbul Himaye-i Hayvanat Cemiyeti 1934 Senesi Raporu*, L. Murkides Matbaası, İstanbul, 1934, s. 10.

yetin veterineri olan M. Santur 1933 yılının sadece iki ayında 4.000 yavru kediyi tek başına öldürdüğünü söylüyordu.⁷ Eskiden kedisiz ailelere dağıtılan, bir kısmı sokağa bırakılan yavru kediler artık sahiplerince ölüme götürülüyordu. Cemiyetin idarecilerinden biri yavrulayan kedilerden bazılarının sokağa bırakılmasını “garip” ama öldürülmeleri için kendilerine getirilmelerini doğru bularak kendisinden güçsüz ya da sahipsiz bir canlı için ölümü idealize ediyordu: “... Bunun yerine sokağa atılacak kedileri bize getiriyorlar, biz de onları insanî bir şekilde acımasız, ızdıraplı imha ediyoruz.”⁸ Cemiyet sokakta yaşamalarını doğru bulmadığı kedileri, yetişkin ya da yavru fark etmeksizin öldürmekle meşgul oldu. 1942 yılında 2.238’i belediyeden, 2.322’si ise sahipleri tarafından kendilerine getirilen 4.560 kediyi öldürmüştü.⁹

Sırf onların rahatı için binlerce liraya kıyarak yeterli miktar zehir zerk etmeleriyle övünen cemiyet, bir gramla 2.000 değil 500-600 kedi öldürüyordu.¹⁰ Cemiyet, belediyeye göre daha insaflıydı ama hedefi kedilerin ölmesini engellemek değildi, tek amacı mümkünse işkencelerle öldürülmelerinin önüne geçmekti. Haliyle bu sorunlu tavırları pek çok kişinin dikkatini çekiyordu. Öyle ya, hayvanları korumak iddiasında olan bir kuruluş nasıl olur da on binlerce kediyi sırf sahipsizler diye güya merhameten öldürebilirdi? Bir gazete –gerçi mizah yapmayı amaçlasa da– aslında cemiyetin ete kemiğe bürünmüş bu çelişkili halini, öldürülen kediler üzerinden açık ediyordu: “...Kediler, cemiyete, bütün kedilerin imzası ile şu kısa ve acıklı mektubu gönderdiler: ‘Bizi hima-

7 Naci Sadullah, “En Tatlı Ölüm Nedir?”, *Son Posta*, 26 Eylül 1933, s. 8.

8 *Akşam*, 1 Ekim 1940, s. 5.

9 *Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyeti 1942 Senesi Raporu*, Murkides Basımevi, İstanbul, 1943.

10 Naci Sadullah, “Himayei Hayvanat Cemiyetinde Bir Saat”, *Son Posta*, 28 Ağustos 1937, s. 9, 12.

ye etmekten vazgeçmenizi hararetle rica ederiz efendim, biz kendi kendimize de ölebiliriz.”¹¹

Bu kurumun politikaları, uygulamaları ve kimi mensuplarının sapkın görüşleriyle biçimlenen tutarsızlığı, haliyle yerleşik ve derin bir güven krizine yol açmıştı. 1938 yılında sokakta yaralı bir güvercin gören birinin işyerindeki arkadaşlarıyla konuşması cemiyetin algılanış biçimini gösteriyordu:

– Onu, dedi, Himaye-i Hayvanat’a göndermekten başka çare yok.

Bir diğer arkadaşı ilave etti:

– Himaye-i Hayvanat ne yapacak?

– Himaye edecek, yani tedavi.

Öbürü güldü:

– Hangi himaye birader, hiçbir yarası olmayan güzelim kedileri öldürmeyi bir vazife sayan Cemiyet, güvercini tedavi ile mi uğraşır?¹²

Sokak kedilerini büyük sorun olarak görenlerin, nihai çözümlü katledilmelerinde buldukları bu dâhiyane fikir(!) kabul edelim ki ahlâktan ve izandan yoksundu. Sonuçta ortada güçlünün güçsüz olana sergilediği bir şiddet, yaşamlarına aşağılayıcı bir saygısızlık vardı. Bunun uzun vadede, insana ve türlü hayvanlara zararının dokunmayacağına garanti verilemezdi. Bunun bilincinde olanlar bu patolojik duruma itiraz ediyordu. Hatta bu muhalif duruş zaman zaman çatışmaları beraberinde getiriyordu. Ancak sesi gür çıkanlar, kedileri istemeyenlerdi, nitekim güç ve imkânlar onların ellerindeydi. Dönem aydınlarının, basın organlarının kısmı azamı, Himaye-i Hayvanat Cemiyeti mensupları ve belediye yetkilileri sokak kedilerinin ortadan kaldırılmalarından ya-

11 *Akşam*, 16 Temmuz 1934, s. 6.

12 Niyazi Ahmed, “Himaye-i Hayvanat ve Yaralı Bir Güvercin”, *Kurun*, 28 Haziran 1938, s. 7.

naydı. Muhalifler ise sınırlı enstrümanlarla ya mektup yazıyor, kedileri evlerde saklıyor, gazetelerde tek tük makale yayımlıyor ya da 1935 yılında, Beyoğlu'ndaki 180 kadının yaptığı gibi imzalı dilekçeler veriyorlardı.¹³

1940 yılında, bir tanığın aktardıklarına bakılırsa kimileri mahallenin emektar kedisini ve yavrularını çuvala koyup denize atmak ya da onları cemiyete vermek istese de çoğunluk buna muhalefet ederek bu girişimleri engellemişti.¹⁴ Ancak paylaştığım rakamları hesaba katarak resme yeniden bakılırsa kazananın kedileri koruyanlar değil, katliamdan taraf olanların olduğu bir kere daha anlaşılır.

Her şeyden önce kedileri umursamadan katledenler, ellerindeki geniş olanakların yardımıyla avantajlı ve daha motiveydiler. Üstelik hızlarını alamayarak sahipli dükkân ve ev kedilerini bile toplamaya başladılar ki haliyle bu bir süre sonra önemli bir sorun olmuştu. Belediyenin emrinden sonra ellerine geçen her kediyi ayırım yapmaksızın öldüren bu cemiyeti mahkemeye verenler vardı. Cemiyetin veterineri ise kendilerinin sadece verilen emri uyguladıklarını, zaten “o ana baba gününde” sahipli-sahipsiz kedi ayırımı yapmanın mümkün olmadığını söylüyordu.¹⁵

Bir yazar bunun önüne geçilebilmesi için kedilere tasma takılmasını önermişti.¹⁶ Sokağa çıkan ev kedileri de katledilince kedilerinin boynuna köpeklerde olduğu gibi belediyece tescil edilen tasma ve numaralar takılması gündeme geldi.¹⁷

Kedileri toplamakla görevlendirilen bazı çöpçüler öyle acımasızlardı ki yetişip kedisini isteyenlere zulmediyorlar, onla-

13 Hikmet Feridun, “Bir Paşa'nın Kedisi İdam Edildi”, *Akşam*, 5 Teşrinisani 1935, s. 6.

14 Muazzez Tahsin Berkand, “Sokak Kedisi”, *Yarım Ay*, no. 114, Şubat 1940, s. 8.

15 Naci Sadullah, “Himayei Hayvanat Cemiyetinde Bir Saat”, *Son Posta*, 28 Ağustos 1937, s. 9.

16 Hasan Kumçayı, “Sahibli Kediler”, *Kurun*, 29 Temmuz 1937, s. 2.

17 *Haber*, 28 Temmuz 1937, s. 3.

*Kedi avcılarının hımmah
bir faaliyet içinde!*

Son Posta, 23 Temmuz Cuma, 1937, s. 1.

Son Posta, 23 Temmuz Cuma, 1937, s. 1.

rı tersliyorlar ya da kediyi dönüştürüp bırakacağız diyerek açıkça yalan söylüyorlardı. Bir dükkân sahibinin kedisini aldıklarında esnaf, “Yahu, benim kelimdir; ben bakıyorum!” demesi bile boşunaydı çünkü hemen şu karşılık veriliyordu: “Karşı geliyorsun, ha? Dırlanma!”¹⁸ Haklı olarak kedi sahipleri sokak kedisi zannedilmesinler diye kedilerinin boyunlarına boncuk, kurdele takmaya başladı.¹⁹ Gelgele-

lim bu yöntem bile inanılmaz derecede motive olmuş kimi işgüzar memurları durduramıyordu. Kendilerini bu işe epey kaptırmışlardı, nitekim binbir naz ve niyazla bakılan, büyütülen, boyunları kurdeleli kedileri bile toplayıp ölüme götürüyorlardı.²⁰

Gerçek şudur ki bu motivasyonu sağlayan hatta memurları baskılayan bizzat otoriteydi. Sahipli-sahipsiz tüm kedileri toplamalarının nedeni, yetkililerin, “Git bak nerede kedi görürsen sektirme, çalyaka et; verirdim, vermezdim kulak asma! Adamakıllı dön dolaş, boş dönme ha!” lakırdılarının ku-

18 Mehmed Selim, “Kedi Meselesinde Sükunetle İfade Bulan Temenniler?!..”, *Kurum*, 30 Haziran 1938, s. 6.

19 *Akşam*, 25 Ağustos 1938, s. 4.

20 *Akşam*, 13 Ağustos 1940, s. 3.

laklarındaki çınlamalarıyla ilgiliydi. Nitekim eli boş dönerse işinden olacağını bilen temizlik görevlisi, eline hangi kedi geçerse geçsin alıp götürüyordu.²¹ Hatta Eminönü Kaymakamlığı gibi bazı kurumlar ileri giderek çöpçülere günlük yirmi kedi getirme talimatı vermişti. Bu zorunluluk mevcut çirkinliği biraz daha artırdı. 1939 yılında işi gücü bırakıp çöp arabasıyla semt semt kedi avına çıkan iki çöpçü, burada kasap Ömer'in dükkânının önündeki kediyi almak istemişti. Bunu gören Ömer, kedinin sahipli olduğunu anlatsa da çöpçülere dinletemedi. Ardından aralarında bir kavga yaşandı ve olay mahkemeye aksetti. Buna göre çöpçülerin ellerinde sadece on dokuz kedi vardı ve etrafta Ömer'in kedisinden başka kedi yoktu. Oysa temizlik görevlilerine günlük yirmi kedi getirme emri verilmişti, bütün ısrarlarının nedeni de buydu.²²

Kediler, köpeklere yapıldığı gibi çoğunlukla sokaklara yapılan baskınlarla katledildiler. Kedilere yönelik ölçüsüzlüğün had safhada yaşandığı 1937 yılında pek çok kedi zehirlenmişti. Bazı kediler sağda solda zehirli etlerle öldürülürken bazıları da çöp arabalarına, çuvallara doldurulmuş, havasızlıktan henüz yolda ölmüştü. Sürekli katledilmeleriyle birlikte bir süre sonra sokaklar kedisiz kalmıştı, hatta ev kedilerinin önemli bir kısmı da toplanmıştı.²³ Katliamları daha ölçsüz kılan ise kargalar ve köpeklere yaptıkları gibi kedilerin peşine de halkı takmaktı. Şiddet yine teşvik edilerek bir kediye beş kuruş biçilmişti.²⁴ Artık derdinin kediler değil de insanlar olduğunu bildiğimiz cemiyetin başkanı bile “serseri” olarak tanımladığı kedilere beş kuruş biçilmesi kararını yerinde bulmuştu.²⁵

21 Mehmed Selim, “Kedi Meselesinde Sükûnetle İfade Bulan Temenniler?!”., *Kurun*, 30 Haziran 1938, s. 6, 11.

22 *Cumhuriyet*, 10 Haziran 1939, s. 4.

23 Mehmed Selim, “Kedi Meselesinde Sükûnetle İfade Bulan Temenniler?!”., *Kurun*, 30 Haziran 1938, s. 6.

24 *Akşam*, 23 Temmuz 1937, s. 3.

25 *Cumhuriyet*, 27 Temmuz 1937, s. 2.

Belediyeden tebliğ edilmiştir.

Şehirde pek fazla miktarda kedi ürediği görülmüştür.

Sokaklarda ve boş arsaların en pis yerlerinde ve çöp tenekelerinin içinde dolaşarak buralardan aldıkları hastalık tohumlarını evlerimizin en temiz köşelerine ve hatta kucaklarınıza kadar taşıyan ve zararları hizmet ve faydelerinin çok üstünde bulunan bu mahlûkları artık fazla üretmemek icap ettiğinden Belediye sokaklarda ve boş aralarda bulunacak kedileri imha etmeye karar vermiştir.

Binaenaleyh kedilerini seven ve onların ölümünü arzu etmeyen şahısların kedilerini evlerinde muhafaza ederek sokağa salıvermemeleri ilân olunur.

Belediyenin bu kararının tatbikine yardım etmek isteyen halkın zahmetine karşılık olmak üzere Belediye dairelerine teslim edilecek her kedi için beş kuruş verilecektir. "4455,

Para karşılığında çocuklar da dahil olmak üzere herkesi kendi amaçları için adeta bir milis kuvvet olarak sokaklara salmak istemişlerdi. Çok geçmeden istekleri bir kesimde karşılığını buldu, ancak sonuçları nereden bakılırsa bakılsın çok kötüydü. Kedi sevenlerle kedi avcıları şeklinde iki ayrı cephe bile oluştu.

Son Pasta, 22 Temmuz 1937, s. 4.

Şiddet şiddeti tetikledi. Bir hastane hademesi belediyenin mükâfatını alabilmek için sokaktan topladığı sekiz kediyi Fatih Belediyesi'ne götürürken yolunu Hüseyin isimli şahıs kesti. Kedileri topladığından dolayı ona kızdı ve bununla yetinmeyerek ona saldırdı.²⁶

Mahalle bekçilerinden işsiz güçsüz takımına ve çocuklara kadar bir sürü kişinin işi gücü kedi yakalamak oldu. İnsan, giderek şeytanlaştı. Bazıları kedileri iple boğarak öldürüyor, bazıları 50 kediyi bir çuvala koyduğundan henüz yolda ölmelelerine sebebiyet veriyordu.²⁷ Kimileri de ellerine geçirdikleri sopalarla kedilerin kafalarına vura vura öldürüp bedenlerini belediyeye getirmeye başlayınca birisinin önerisi parayı kedileri diri getirenlere vermek oldu. Ancak bunun pek çok mahzuru vardı çünkü kafeslere doldurulan kedilerden bazıları bu sefer de havasızlıktan yolda ölüyordu. Me-

²⁶ *Kurun*, 5 Ağustos 1937, s. 3.

²⁷ *Haber*, 25 Temmuz 1937, s. 4.

sela Sarıyer'den Şişli'ye kadar çöp arabası içinde getirilen 55 kediden dörtte biri yolda havasızlıktan ölmüştü.²⁸

Başka yaşamlara saygı duymanın öğretilmesi gereken çocuklardan azılı kedi avcıları yaratılmıştı. Bazı çocuklar beş kuruş için yüzlerce kediyi çuvallara doldurmaya başladı. Dedğim gibi üst üste çuvallara tıklan bu kediler acı çekiyor, kimisi havasızlıktan ölüyordu.²⁹ Hatta bir gün daha henüz 13 yaşında olan Hasan, bir çuvala irili ufaklı yirmi kadar kediyi doldurmuş, parayı almak için belediyeye giderken yorulunca çuvalı cadde ortasında bırakmıştı. Kedilerden bazıları çuvaldan can havliyle kaçışırken üç tanesi hayatını kaybetmişti.³⁰ Kısa bir süre sonra belediye çuvala kedi toplanmasını yasaklamış, kedilerin üstü tellerle kapatılmış tahta kutularla getirilmesi şartını getirmişti.³¹

Bir canlının yaşam hakkını sadece paranın kıymetine indirgeyen karar alıcılar, ne denli sorunlu bir düşünceyi uyguladıklarının tam olarak farkında değillerdi. Bir yazarın bu yöntemi “hesapsızca davet”, “fenalıklara teşvik” olarak nitelendirmesi çok yerindeydi: “Çocukların canlı bir mahlukata eza ve cefayı hata saymaması ve bunu çalmayı sevap sayması, insanlık duygusu ve ahlâk düsturu bakımlarından, –farik ve mümeyyiz olsun, olmasınlar– müstakbel inkişaflarını körpe çağda tehlikeye düşüren bir inhiraftır.”³²

Aşağıda yer alan karikatürde de görüleceği üzere köylüsü şehirlisi, genci-ihitiyanı bir kedinin peşine ihtirasla düşmüşlerdi ve bu durum şehir ahalisinin duygu ve karakterini bozuyordu. Gelgelelim kedilerin ekosistemdeki rolünü, ahaliyle olan tarihî geçmişini göz önüne alarak belediyenin teşvi-

28 Salâhattin Güngör, *a.g.e.*, s. 7.

29 *Cumhuriyet*, 27 Temmuz 1937, s. 2.

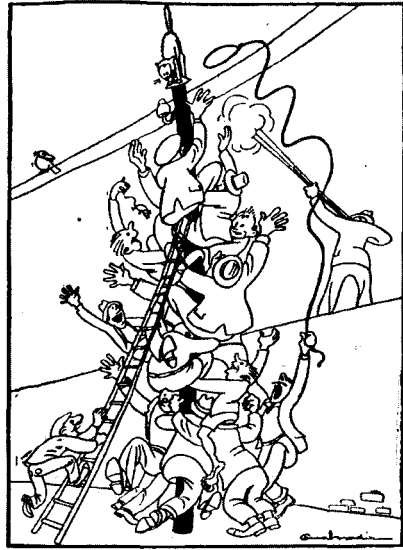
30 *Akşam*, 24 Temmuz 1937, s. 3.

31 *Son Posta*, 13 Ağustos 1937, s. 8.

32 Mehmed Selim, “Kedi Meselesinde Sükûnetle Ifade Bulan Temenniler?!..”, *Kurun*, 30 Haziran 1938, s. 6.

ğinin başarısız olacağını düşünene olsa da, yaklaşımı yine de dönemin hayvan himayeciliğindeki tutarsızlığı açık seçik gösteriyordu:

Kedi öldüren beş kuruş veriliyor-muş. Buna tamah edip de avcılığa çıkanların çok olacağı ancak bir karikatür mevzuudur. Kargayı vurmak, yılanın kafasını ez-mek, mazarratları kati surette müscel ve malûm olan diğer hayvanları gebertmek, neyse, anladık amma, kedilerin avcılığına hemşhirleri sevk etmek ne derece doğrudur?³³

Belediye bir kedi getirene beş kuruş veriyor!

Belediye bir kedi getirene beş kuruş veriyor!
(Akşam, 26 Temmuz 1937, s. 1)

Ancak bu yazıyı yazan yanılmıştı. Belediyenin, halkı kedi avlamak konusunda özendirerek düpedüz kıskırtması müt-hiş bir yozlaşmaya neden oldu. İnsanları parayla ayartma-ya çalışan otoritenin bir nevi istediği olmuş, kediler can de-ğil de para kaynağı olarak görülür olmuştu. Hatta belediye-nin kedilere “ilan-ı harp” ettiğini söyleyen Burhan Cevat, ga-zetede, “Bir kedi başı beş kuruşa gidiyor,” diyordu.³⁴ Kedi-ler artık “çeyrek”, “çeyreklik”, “kuyruklu çeyreklik”, “ban-ka” olarak anılmaya başlanmıştı. Gençlerden bazıları, kedi-leri insanların merhametine ihtiyacı olan dilsiz canlılar de-

33 Akşamcı, “Kediler Kalkınca Fareler Ne Olacak”, Akşam, 25 Temmuz 1937, s. 3.

34 Burhan Cevat, “Kedileri Toplarken”, Son Telgraf, 22 Temmuz 1937, s. 2.

ğil de dört ayaklı paralar olarak görmeye başlamıştı. Dönemin tanıkları, nitelim böylesine kötü diyaloglara şahit oluyordu:

İki arkadaş arkamda birbirlerine nasihat veriyorlardı:

– Yavaş yürü, çeyreği kaçıracaksın...

Arkadaşlardan biri hızla çeyreğin üstüne atıldı ise de fayda etmedi. Arkasından ge-

lenlerin niyetlerinin bozuk olduğunu anlayan “çeyrek” derhal bir ağaca tırmandı.... Arkadaşlardan biri kızmıştı:

– Tuuuu.... Allah cezasını versin, gitti çeyrek, yahu sen de hiç paranın kıymetini bilmezsin be...³⁵

– Kedi gibi bir kadın anlatı..
– Belediyeye haber verene!..

– Kedi gibi bir kadın azizim!..
– Belediyeye haber versene!.. (Akşam, 27 Temmuz 1937, s. 1)

Karikatürler dışında, ana teması yine para ve kedi katliamı olan küçük hikâyeler, öyküler bile neşrediliyordu.³⁶ Bu karar karşısında belediyenin farelerle anlaştığından, eldiven fabrikalarında güderinin azaldığından bahsederek kararı alaya alanlar vardı. Vakıa İstanbul, para kazanmak için kedilerin avlandığı, öldürülmeleri için bir sürü engizisyon mahkemesinin kurulduğu, giderek hüzne bulan karanlık bir şehre dönüşmüştü:

Sarmanlar, gümüşler, zirtoplar, pamuklar, tekirler, araplar çöpçü arabalarının süprüntü kokan bunaltıcı havası içinde çırpınıp duruyorlar, araba kapaklarının aralıklarından sarışın

35 H.F., “Kediler Toplanırken...”, Akşam, 28 Temmuz 1937, s. 3.

36 Orhan Rahmi Gökçe, “Kedi Katliamında”, Cumhuriyet, 3 Ağustos 1937, s. 4.

kuyruklar, köpük renkli başlar, masmavi ufukları içinde zeka ve güzellik çağılayan elifli bakışlar, üzerinde tel tel bıyıklar titreyen kıvrak ve sevimli dudaklar ve daha neler neler pırıldıyor. Köşe başlarında küme küme biriken çocuklar hep bu yeni ticaretle meşgul... İki yaramaz çocuk sıkıca bir tekir kedinin ön ve arka bacaklarından yapışmış çekiştirip duruyor.³⁷

Az bir miktar para uğruna kediler korkunç eziyetlere maruz kalıyordu. 1937 katliamının bir tanığı, sokağın birinden yürüdüğü esnada burnunun önünden geçen bir taşla aslında bir av sahasında olduğunu anlayabilmişti. Sokak, kedilerin avlandığı bir alana dönüşmüştü. Köşenin kritik yerlerine yerleşen delikanlılık çağındaki çocuklar elleri ve cepleri taşlarla dolu olduğu ve para hırsıyla tutuşmuş halde konuşuyorlardı:

- Ulan, şu ortadakine nişan alalım da hep birden atalım...
- Hadi be aptal. Ona dokunmayalım. Görmüyor musun gebe...
- Desene, kedi değil banka... Yani beş yavru yaparsa birer çeyrekten yirmi beşlik hazır demektir.³⁸

Delikanlıların arasında geçen bu konuşmanın son derece can sıkıcı olduğunu söylemeye gerek yok ama yazık ki daha kötüsünü eklemek gerekiyor. Zira, ancak bu sayede kedi katliamının ve ahlâki yozlaşmanın boyutu anlaşılabilir. Atılan taşlar, sarı bir kediye isabet eder, acıyla bağırarak etrafında dönen zavallı kedi yerde çırpınırken taşı atanlarsa sevinç naraları atarak kediyi kuyruğundan yakalarlar:

- Hey babam hey. Kuyruklu çeyrek buna derler işte...
- Yüz parası benimdir ha. İlk defa benim attığım taş vurdu.

37 M. Hulûsi Dosdoğru, "Beş Kuruşa Bir Kedi", *Servetifünun (Uyanış)*, no. 2136-451, 29 Temmuz 1937, s. 150.

38 C.R., "Kedi Değil, Banka!", *Akşam*, 27 Temmuz 1937, s. 3.

– Dur oğlum. Bir kere belediyeden çeyreği alalım da, sonra pay etmeyi düşünürüz...

Haliyle bu manzara ve yöntem, sokaklardan kedilerin toplatılmasını iyi gören, bu olayın tanığı tarafından bile “çirkince” bulunmuştu.³⁹ İstanbul’da yıllar yılı sürdürülen kedi kıyımı, insan sağlığını önceleyen bir başkasını da rahatsız etmişti: “Fakat müthiş bir kedi katliamı başlayınca gene de teessüre kapıldım.”⁴⁰

En kötü ihtimalle meşin bir topun peşinden koşması gereken küçük çocuklar, teşvik edilerek kedilerin ardına sürüldüler. Bu durumun tüm vebali, tam tersini yapmaları gerekirken çocuklardan azılı kedi avcılarını yetiştirmeye çalışan karar alıcılardı. Sevinçten kendinden geçmiş fakir bir çocuk, elleri tırmık içerisinde sadece kazandığı paraya odaklanmıştı. Yaptığının doğru olmadığını da az biraz farkında olmalı ki, “Allah, günahını onlardan sorsun... bize topla dediler, topladık!” diyordu. Para kazanmanın kolay yolu olarak gördüğü kedi avcılığından bazı günler dikkate değer para kazandığından arkadaşına öneriyor, arkadaşısıysa parasına lanet ederek kedinin ahının tutacağını söylüyordu. Bir Yahudi kadınsa topladığı üç yavru kedi için 15 kuruş istiyor, belediye görevlisi, yavru oldukları için daha azını teklif ediyordu. Tıpkı bu hadiseleri aktaran kişi gibi şehirdeki kedi katliamından son derece rahatsız olanlar vardı ki⁴¹ kimi yufka yürekli çocuklar da arabalara doldurulmuş kedileri görünce onları ürkütüp kaçırmaya çalışıyorlardı.⁴²

Insanoğlu her ne kadar hata yapmaya müsaitse de asıl önemli olan, hatalarından ders çıkarabilme kabiliyetidir. Ancak sokak hayvanları bahsinde hatalar, kar topu misali

39 C.R., a.g.m., s. 3.

40 Vâ-Nû, “Güvercinler ve Hamam Böcekleri”, *Akşam*, 25 Şubat 1941, s. 3

41 M. Hulûsi Dosdoğru, a.g.m., s. 150.

42 Hakkı Süha Gezgin, “Böyle giderse...”, *Kurun*, 30 Temmuz 1937, s. 3, 4.

hep biraz daha büyüyordu. Nitekim bir miktar para için yürek acıtıcı olaylara meydan verilmesine rağmen yöntem hep uygulandı. Sözgelimi belediye, 1948 yılında köpek getirenlere bir lira, kedi getirenlere ise 25 kuruş ücret verileceğini ve üstelik parayı anında teslim alacaklarını duyurdu.⁴³

Şimdi birkaç yüzyıl geriye, misal Paris'in Saint-Severin Sokağı'na gidelim. O zamanlarda yaşanan büyük kedi katliamını tekrar hatırlayalım. Bu durumda erken Cumhuriyet dönemi İstanbulu'nda yaşananların o günlerden bir farkı olmadığı, hatta buradaki kedi kıyımının bir o kadar dehşetengiz olduğunu anlarız. Dört bir yanı deyim yerindeyse kedi mezarlığına dönmüş bu şehrin kedileri yeri gelmiş görüldükleri yerlerde zehirlerle, yeri gelmiş çuvallarda havasızlıktan öldürülmüşlerdi. Yazık ki ön safları çocuklar almıştı. Erken Cumhuriyet döneminde katledilen kedilere karşı, her ne kadar merhameten ölümlerini engellemeye çalışanlar olsa da kedilerin yaşamasını dileyen bilhassa dönemin bir kısım seçkinleri ismi temelde bunu fayda hesabıyla istemişlerdi. Onlara göre kediler yaşamalıydı, çünkü fareleri avlıyorlardı.

43 Ulus, 6 Nisan 1948, s. 5.

KEDİLER FARELERE, İNSANLAR HERKESE KARŞI

Hiç kuşkusuz kediler dendiğinde akla ilk gelenlerden biri de farelerdir. Tarih boyunca insanlar tarafından beslenilmesinin önemli nedenlerinden biri ise malum olduğu üzere fareleri avlamak noktasındaki müstesna yetenekleridir. Asırlar boyunca edebi metinlerde farklı biçimlerde anlatılan kediler ile fareler arasındaki ölümcül mücadele, denilene göre ilk kez Mısır metinlerinde ortaya çıkmıştı.¹ İslâmi gelenekte bu mücadelenin en çok bilinen versiyonu ise 14. yüzyılda yaşamış İranlı hiciv üstadı Ubeyd-i Zakâni'nin hacimli olmayan bir destanıydı. Hatta bunun Hint versiyonu vardı ve burada kazanan, kedilerin aksine farelerdi.²

Kedilerle fareler arasındaki çekişme, pek çok yazarın, edebiyatçının dikkatini çekmişti. Sözelimi 16. yüzyıl divan şairi Lamii-zâde Abdullah Çelebi, *Latifeler*'inde bir kedi-fare hikâyesi anlatarak aralarındaki çatışmayı hicvetmişti. Buna göre bir kedi aç bir durumdayken yiyecek bulabilmek için ev içinde dolanmaktadır. Bu esnada duvarda asılı bir ciğere görür ve hemen ciğere uzanmaya çalışır. Sıçrayıp indiği es-

1 Annemarie Schimmel, *a.g.e.*, s. 9.

2 Annemarie Schimmel, *a.g.e.*, s. 53.

nada duvardaki asılı tespih boğazına geçer. Bir köşede tespihten kurtulmak için eli ayağıyla uğraşır, hırlar, sesler çıkarır. Bu esnada açlıktan gözleri kararmış bir fare kediyi görür ki korkusundan ne yapacağını şaşırır. Ancak kedi kendi derdine düşmüş, tespih boğazında, istiğfar dilinde ilahi cezbe içerisinde çırpınmaktadır. Şaşıran fare bir sevinç içerisinde arkadaşlarına kedinin durumunu anlatır:

Kediye Hak'dan hidayet ermiş, varıp bir bucağa girmiş.
Durmadan tespih çekip istiğfar eder. Ve bize çektiği korkulardan dolayı tövbe edip ağlar. Artık bulgur ve tarhana-ya akın zamanıdır. Belki bu yolda o da bize yardımcıdır der.

Fareler saklandıkları yerden çıkıp da kedinin haline bak-
karlar. Korkmadan yiyecek bulmak istemektedirler, ancak aralarından birinin söyledikleriye kedi-fare mücadelesinin ne kadar çetin olduğunu gösterir: “Hâşâ! Kedi sofı olmuş ve hidayet bulmuş. İnanmam. Belki düşüncesi bizi hile ile avla-
mak ve başıboş yakalamaktır.”³ Kediler ile fareler arasında-
ki bu köklü mücadele, 18. yüzyılın bir yeniçerisi olan Emir Mustafa'nın uzun bir şiirinde de detaylı olarak resmedilir:

(...)
Evimizde çoktur sıçan
Yüz elli bin dersem inan
Sıçanların düşmanıdır
Bir kedim var adı “Aslan”
Bir sıçan var adı “Maçar”
Kapalı sahanı açar
Aslan kedinin şerrinden
Delikten deliğe kaçır
(...)⁴

3 Lamii-zâde Abdullah Çelebi, *Lâtifeler*, haz. Yaşar Çalışkan, Tercüman Gazete-si Yayınları, İstanbul, 1978, s. 212, 213.

4 Emir Mustafa, a.g.e., s. 444-446.

Bu bilgiler, kediler ile farelerin tarih boyu mücadele içerisinde olduklarını gösterirken insanların kediye düşkünlüklerini de izah eder. Fakat kedilerin insan hayatındaki hayatı rolü, Cumhuriyet ile birlikte radikal bir biçimde sorgulanmaya başlandı. Sokak kedilerinin mimlendiği bu devir, eskieye nazaran kaygıların mahiyetini de dönüştürmüştü. Artık onların varlıklarının kıymeti, artan oranda yarar-zarar bağlamında sorunsallaştırılmıştı.

Erken Cumhuriyet döneminde kedilere tahammül gösterilecekse şayet, bu genellikle farelerle bağlantılı olarak açıklanıyordu, zira insanlar farelerin neden olabileceği veba salgınından son derece ürküyordu. Hayatı boyunca hayvanlara karşı son derece hoyrat olan insanoglunun farelere yaklaşımını herhalde konuşmaya gerek yok, onlar kedilerden daha pis ve zararlı olarak damgalandıklarından ister istemez, tartışmasız öldürüleceklerdi. Yani ya fareler ve kediler birlikte ölecek ya da kediler fareleri öldürecek. Yani değişmeyecek tek şey, en iyi ihtimalle sadece bir türün ölecek olmasıydı.

Gerçi bir taşla bilmem kaç kuş vurma sevdasına meyyal biri, tüm kedilerin yakalanarak Hayırsız Ada'ya sürülmesini öneriyordu. Sözde kusursuz planına göre güçlü bir kapan teşkilatı yapılacak, ne kadar fare varsa tutulacak ve onlar da adaya gönderilecekti. Bozuk yemekler ise fareler için adaya bırakılacaktı. Öneriyi getirenin hesabına bakılırsa fareler yemekleri yiyerek semirecek, semiren fareleri yiyen kediler açlıktan ölmeyecekti. Sonuçta İstanbul hem kedilerden hem de farelerden kurtulacaktı.⁵ Doğal olarak bu fantastik talebi uygulan(a)madı.

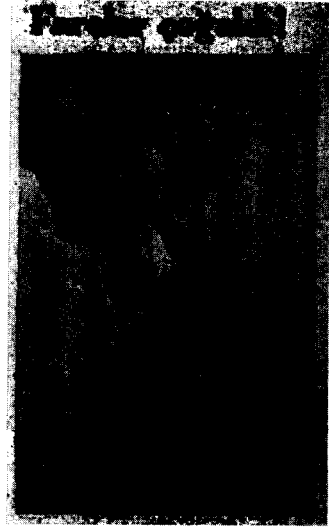
İmkânlar geliştikçe kedilerin fareler karşısındaki faydaları da tartışılmaya başlandı. Zira fareleri öldürmek için farklı yöntemler kullanılıyordu. Kedilerin dışında en bilinen di-

5 Topluğne, "Fıkra Muharrirlerine ve Kedilere Dair", *Haber*, 29 Ağustos 1937, s. 2.

آدمی فایز گداده جین سی بیچاره اولدی...

Akbaba, 13 Kanunuevvel 1339, s. 1.

Akşam, 27 Temmuz 1930, s. 7.

ğer iki yöntem; zehir ve kapanlar kullanmaktı. 1923 yılında vebaya karşı kedilerin dışında zehirden ve kapandan yararlanılmıştı.⁶ Yine 1930 yılında İstanbul'da fareler çoğalınca şehrin farklı yerlerine kapanlar kurulmuş ve yakalanan fareler öldürülmüştü.⁷

Kapan ve zehrin yararları dile getirilerek kedinin fare avcısı olarak tanımlanan mevcut resmî pozisyonu boşa çıkarılıyordu. Cumhuriyet döneminin kimi entelektüelleri kapan ve zehir varken kedilere gerek olmadığı kanaatindeydi. Zaten karar alıcılar da bu fikirde olduğu için Cumhuriyet'in ilanından sonra vakit kaybetmeden kedi katliamlarına başlamışlardı. Ancak geçmişinde kedilerle müstesna bir bağ geliştirmiş olan bir toplumun kaygılarını gidermek gerektiğini de düşünmüşlerdi. Bunu, daha önce belirttiğim nedenlerin yanında varlıklarını işlevsizleştirmekle yaptılar. Diğer bir anlatımla aha-

6 *Akbaba*, 13 Kanunuevvel 1339, s. 1.

7 *Akşam*, 27 Temmuz 1930, s. 7.

liyi ikna işi, vebanın önlenmesinde bir rollerinin kalmadığını ispat etmeye dönüştü. Mesela A. Macid, kedilerden medet umulmasını saçma buluyordu. Ona göre “kedi beslemeyelim de fareler burnumuzu mu yesin lafından da vazgeç[mek]” gerekiyordu. Hem ona kalırsa kapanlar kedilerden daha çalışkandı.⁸ Aynı fikirde olanlar arasında Ercüment Ekrem Talu bulunuyordu. Medeniyetin, farelerin hakkından gelme hususunda çeşit çeşit sağlıklı araçlar bulduğunu; farelere karşı kedi üretme işininse “Nuhunebi”den kalma bir yöntem olduğunu söylüyordu.⁹ Falih Rıfkı Atay ise kedilerin fare mücadelesi için öldürülmemesini isteyen düşünceleri “hazin” olarak ifade ediyordu, çünkü 1930’lu yıllarda sağlık hizmetlerinin en önemlisini kedilere bırakmayı doğru bulmuyordu. Yani modern usullere güvenilmesi gerektiği kanısındaydı.¹⁰

Görsel kodlarla muhtemel itirazlarının önü alınmaya çalışılıyordu. Mesajlar açıkça kedilerin yararlı olmadıklarına yönelikti. Aşağıdaki karikatürde, her ne kadar kedilerin yaşamasını, fareleri avladıkları ve böylece veba salgınını önlediklerini düşündüklerinden isteseler de itiraz ve endişelerin gereksiz olduğunu karikatürün kahramanı Bay Amca anlatıyordu: “Eğer umumi sağlık kedilerin eline kalsaydı, elbette vardı!”¹¹

Akşam, 27 Temmuz 1937, s. 3.

8 A. Macid, “Evlerimizde Kedi ve Köpek Besleyelim Mi?”, *Hıfzısıhha*, sayı 11, 2 Temmuz 1924, s. 126, 127.

9 Ercüment Ekrem Talu, “Kediler Cenneti İstanbul”, *Cumhuriyet*, 11 Birincikanun 1935, s. 5.

10 Falih Rıfkı Atay, “Kedi Hikâyesi”, *Ulus*, 3 Ağustos 1937, s. 1.

11 *Akşam*, 27 Temmuz 1937, s. 3.

Meselenin uygulamadaki durumuysa ne karar alıcıların ne de aydınların anlayışına uygundu çünkü farelerle mücadeleden kedilerden vazgeçmek öyle kolay değildi. Nitekim bildiğinden şaşmayanlar, eski usulde ilerleyenler pek çoktu. Bakkalı olan Hacı Şakir'in Tekir Kaplan isimli kedisi dükkânının adeta bekçiliğini yapıyordu, üstelik sadece fareler olsa iyi, diğer kedileri ve hırsızları da kaçırıyor, kuş uçurtmuyordu.¹² Aynı şekilde 1931 yılında Asmaaltı mıntıkasında farelerin çoğalması üzerine civardaki üstü açık lağımlar kapattırılmış ve dükkân sahiplerine fareleri öldürmek için zehir dağıtılmıştı. Ancak dükkân sahiplerinin çoğu çözümü yine kedilerde bulmuştu: “Cânım, efendim. Uzun uzadıya tedbir ittihazına ne hacet. Yaşasın kediler! Dükkâna bir kedi aldık mı, fareler bucak bucak kaçıyorlar. En esaslı tedbir bu!..”¹³

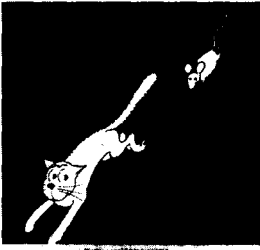
1937 yılında gerçekleşen kedi katliamıyla birlikte İstanbul'da kedi popülasyonu azalınca, dükkânlara fareler dadanmış ve malları kemirerek tüketmeye başlamışlardı. Farelerden kapanlar ya da zehirlerle kurtulacağını düşünenler ise yanılmıştı, zira eğer doğruysa bu araçlar, farelere karşı yeterli başarıyı sağlayamamıştı. Dükkân sahipleri belediyeye başvurarak kediye ihtiyaç duyduklarını söylemişlerdi.¹⁴

İstanbullular, kedilerden zararlı olduğunu düşündükleri farelerden daha fazla korkuyorlardı. Gelgelelim ortada bir tuhafılık da vardı. Kedilerin fareleri öldürme konusunda anlamlı bir yararı olmadığını düşünüp de ölmelerini isteyenlerle; kedilerin sadece fare avladığı için yaşamasını isteyenler arasında zihniyet açısından iyiye çalan bir fark yoktu. Bir gazetede kedilerin “pis”, “kokmuş”, “uğursuz”, “mikrop”

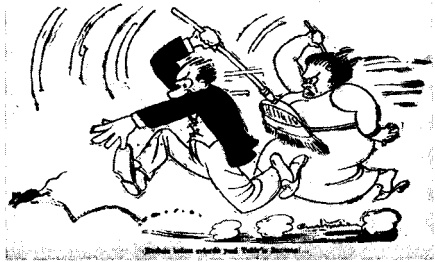
12 M.S., “Hayvan Meraklısı Tipler”, *Vakit*, 24 Kanunuevvel 1929, s. 9.

13 *Vakit*, 23 Nisan 1931, s. 3.

14 Mehmed Selim, “Kedi Meselesi Karşısında Bir Teklif”, *Kurun*, 28 Temmuz 1937, s. 1, 3.

Kediler azaldıktan sonra!
(Akşam, 2 Eylül 1937)

Kedisiz kalan evlerde yeni Tekir'le Sarman!
(Akşam, 28 Temmuz 1937)

yüklü fareleri öldürdüğünden yaşaması gerektiğini söylerken¹⁵ bir yazar dünyanın “en muzır, en terbiyesiz ve en küstah mahluku” olarak tanımladığı farelerle mücadelede hiçbir zaman farelerin tarafının tutulmaması gerektiğini söylüyordu.¹⁶ İçlerinde belki de en açık konuşanı Ensari Bü-lend’di, zira farelerden o da oldukça çekiniyordu:

... İstanbul baştan başa böyledir. Hani bu lakaydimiz bir parça daha devam ederse şehri sıçanlara karşı müdafaaya mecbur kalacağız. (...) maazallah hiç ummadık bir zamanda kuduruvereceğiz. Veremden, tifodan, tifüsten, kolera-dan çok daha berbad bir bela olan bu sıçan tehlikesi karşısında, sıhhat genel direktörlüğü ile İstanbul Belediyesi-nin ne gibi tedbirler almayı düşündüklerini öğrenmek istiyoruz.¹⁷

Farelerin çoğalması karşısında, bir süreliğine kedilerden medet ummak gerektiğini düşünüyor: “Farelerin imha edildiklerine inanabileceğimiz ana kadar kedilerle bir mütareke aktederiz. Farelere karşı açtığımız mücadele bitinceye

15 Seyyar Haberci, “Kedilere Yazıktır, Hepsine Kıymıyalım”, *Haber*, 5 Ağustos 1934, s. 8.

16 Ş.H.R., “Yeryüzünün En Süratle Çoğalan ve Yayılan ve En Muzır Mahlukları Farelerdir”, *Akşam*, 8 Temmuz 1938, s. 5.

17 Ensari Bü-lend, a.g.m., s. 5.

kadar hiçbir sebep ve bahaneyle kedileri toplayıp öldürmeyiz,” diyordu.¹⁸ Görünüşe göre insanlar için ortada iki azıllı düşman vardı ve kimilerinin kendi menfaatleri adına geliştirdikleri strateji, bir düşmanı tamamen yok edene kadar diğer düşmanlarının yaşamasına tahammül etmektir. Ne ikiyüzlülük ama!

Kuşkusuz bu kanaatte olmayan, onları sadece ve sadece kedi olduğu için sevenler de vardı. Nurullah Ataç bunlardan biriydi ve kritik sorusu şuydu: Kediden illa bir fayda mı gelmeli? Bu soruya kedisinin yaşamına büyük saygı duyduğunu gösterircesine bir cevap vermişti: “Ben ‘avcı’ olmasını da pek istemem; fare, sıçan peşine düşmekten eğleniyorsa keyfi bilir; ama ta yanibaşından geçen sıçana da aldırmasın, gene kızmam.”¹⁹

Gelgelelim Ataç gibilerin ne sayısı ne de etkisi yeterli oldu. Günün sonunda on binlerce kedi öldürüldü. Kedilerin ekosistem içerisindeki varlığını görmezden gelerek ölmelelerine meşruiyet arayanlar için evdeki hesap çarşıya uymamıştı. Bilgilere bakılırsa 1937 yılındaki katliamlarla birlikte farelerin sayıları artmıştı. Fareler sadece harap evlerde değil, yeni apartmanlarda bile epey çoğalmıştı: Bakkal, mezeci, lokanta mutfakları ve kilerler, özetle İstanbul baştanbaşa farelerle dolmuştu.²⁰ 1947’de Refik Halid Karay, Ankara Belediyesi’nin kedileri öldürme kararını, Ankara’nın yeni inşa edilen modern binalarla dolu olduğu gerekçesiyle mahzurlu bulmuyordu ama İstanbul kadim bir şehir olduğundan orada bolca kedi olmalıydı,²¹ diyerek karşılıyordu.

Kedi ve fareler arasındaki mücadeleye taraf olarak insan-
oğlu, hangi sonuca ulaştı, yaptıklarının ardında ellerinde

18 Ensari Bülend, a.g.m., s. 5.

19 Nurullah Ataç, a.g.m., s. 2.

20 Mehmed Selim, “İstanbul Fare İstilasına Uğradı, Kediye İhtiyaç Görülüyor!”, *Kurun*, 29 Haziran 1938, s. 8.

21 Refik Halid Karay, “Kedi-Fare Bahsi”, *Akşam*, 20 Temmuz 1947, s. 5.

ne kaldı dersiniz? Bilanço diğerlerinde olduğu gibi yine çok ağırdı: On binlerce kedi ölüsü ve bunun kanıksanması, kötü örneklerle büyüyen çocuklar ve her adımdan yarar devşirmeye çalışan, kendini yeniden üreten yozlaşmış bir zihniyet: Öyle ya, kediler yaşayarak bir işe yaramıyorlardı ama ölüleri ne güne duruyordu?

ETİNDEN, SÜTÜNDEN, DERİSİNDEN: KEDİLERİ NE YAPMALI?

İnsanların ne kadar ileri gidebileceğini anlamak için her zaman yeni krizlerin içerisinde olmamıza gerek yok. Tarih, insanoglunun istediğinde yapabileceği kötülüğe herhangi bir sınır çizilemeyeceğini gösteren örneklerle doludur. Buraya kadar anlatılanlar insanların arzu ettiklerinde sınırı kıyasıya aşındırabildiğini defalarca göstermiş olmalı. Üstelik söz konusu insansa ve ortada kendisini en ufak bir biçimde etkileyecek bir sorun varsa bu gerçekten de kötüye işaretli, zira bu durumda insanların yapabileceklerinin haddi hesabı yoktu. Açlıkla sınandıklarında her şeyi, kediler de dahil olmak üzere ellerine ne geçirdilerse yiyebildiklerini biliyoruz. Tarih kitapları, yoksulluk ve yoksunluk anlarında dehşet verici olaylara imza atan toplulukların hikâyeleriyle doludur. Ortaçağ'da yaşanan kıtlıklar insanlara, akıllara durgunluk veren, tüyler ürpertici şeyler yaptırmıştı. Irak ve Bağdat'ta yiyeceksiz kalanlar ölüleri ve hayvan leşlerini yemişlerdi. Asıl dehşetengiz olansa açlığın yakıcılığına koşut olarak Haşimî isimli kadının kaçırdığı bir çocuğu diri diri yakıp yemeye çalışmasıydı. Bu, onun boynunun vurulmasına neden olmuştu, ancak çocuk kaçırıp yemek ne ilk ne de son olaydı. 1200-

1201'de Mısır'daki kıtlıkta benzer manzaralar yaşandı. Açlıktan ölen çocuklarını yiyen aileler, eşlerini ya da yiyecek vaadiyle davet ederek kandırdıkları kişileri kesip yiyenler vardı.¹ Açlık, insanoğlunun kimyasını da dengesini de bozmaya devam eder. Bundan ilk ve en çok etkilenenlerse hayvanlar olur. 1694 yılında Beauvais kasabasında görevli bir Fransız, buradaki insanların açlık karşısında neler yaptıklarını aktarır. Kıtık, buradakilerin, haşlanarak gübre yığınları içerisinde bekletilmiş at etleri ve kedi gibi temiz olmayan etleri tüketmesine neden olmuştur.²

Osmanlı askerlerinin de mecbur kalınca kedi ve köpek eti yedikleri biliniyor. Misal Tımsıvar Kalesi'ne muhafız olarak yeniden tayin edilen biri, görevden affını, "Ben üç sene bu kal'ada kelb ve kedi eti yiyüp bu kadar zahmet çekdim," diyerek istiyordu.³ Benzer bir anlatı, Peçevi ile Selânikî Mustafa Efendi'nin notlarında da görülür. Peçevi'nin aktardığına göre 1579'da Tiflis Kalesi'ni savunan askerlerin çektiği gıda sıkıntısı, onları açlıkla imtihan edince askerler bir süre sonra mecburiyetten kedi ve köpek eti yemeye başladı, hatta bir köpek iki bin akçeye satılmaya başlanmıştı.⁴ Selânikî de böyle bir hadisenin Kars Kalesi'nde vuku bulduğunu, kalede benzer nedenlerden ötürü kedi ve köpek dahi kalmadığını anlatıyordu.⁵

Açlıktan ölmek üzere olanların diğer hayvanları yemesi anlaşılabilir olsa da bu aynı zamanda insanın bir canavara dönüşebildiğini gösterir. İnsanlar, yumuşak karnı olan aç-

1 Nevzat Keleş, *Ortaçağ İslâm Dünyasında Asayiş*, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya, 2022, s. 134-136.

2 Yuval Noah Harari, *Homo Deus - Yarının Kısa Bir Tarihi*, çev. Poyzan Nur Taneli, Kolektif Kitap, İstanbul, 2021, s. 15.

3 Anonim *Osmanlı Tarihi (1099-116/1688-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara, 2000, s. 123, 124.

4 Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi - II*, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s. 51.

5 Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî, I*, haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara, 1999, s. 123, 124.

lıkla sınanmadıkları zamanlarda haddi aşmaya son derece yatkın oluyor. Kötü haber, insanların zekâ kapasitesi arttıkça ve her şeyden fayda bekleyerek hareket ettikçe hayvanları öldürmek adına sözümona yepyeni ama anlamsız gerekçeler de icat etmesiydi. İnsanı giderek ürkütücü yapan da buydu.

Şimdiden söylemeliyim ki erken Cumhuriyet döneminde sokak kedilerini ne yapmalı sorusuna on yıllar boyunca mantıklı cevap veren birini bulmak çok zor; bir tutam abartıyla söyleyecek olursam neredeyse imkânsızdı. Konuya kedileri de düşünerek yaklaşanlar bir elin parmaklarını geçmiyordu. O dönem için makul önerilerden biri, bir Amerikalıdan gelmişti. Belediyenin kedileri öldürmesi üzerine gönderdiği mektupta kedilerin kısırlaştırılmasını, bu da olmazsa kedilerin şehir dışında bir yerde toplu bir halde bulundurulmasını istiyordu. Ne var ki bizden bir veteriner teklifi hiç beğenmemiş, hatta komik bulmuştu:

Avrupa ve Amerikada da kediler öldürülmektedir. Bu yalnız bizde değildir. Aradaki fark şudur: Amerika ve Avrupada kediler doğar doğmaz himaye-i hayvanat cemiyetleri ya belediyeler tarafından kloroform ile öldürülür ve bu suretle bunların büyüyüp yeni yavrular doğurmasına mani olurlar. Bu yüzden de oralarda kediler azdır. Bizde ise kediler doğurduktan sonra yavruları sokağa atılmakta ve kediler de bu suretle çoğalmaktadır. Erkek kediler hadım edilebilir. Fakat mevcut kedilerin sayısı bununla azalmaz. Sonra bütün erkek kedileri de yakalayıp hadım etmek maddeten kabil değildir. Bu tavsiye umumi değildir. Kedilerin toplanıp şehir dışında bir yerde toplu olarak bakılmaları da gülünç bir fikirdir. Bu, belediyeye bir kedi mandırası işletmesini tavsiyedir.⁶

Buna benzer makul önerilerden biri, kedi katliamının büyük muhaliflerinden Mehmed Selim'den gelir. Beyoğlu'nda

6 *Haber*, 22 Şontışrin Teşrin 1935, s. 1, 2.

bir kadının ev tutarak orada 40 sokak kedisini beslemesinden esinlenerek bu gibi önlemlerle kedileri kurtarmanın mümkün olduğunu düşünüyordu. Bu iş için şehrin zengini de çoktu ki bir de kedisever cemiyeti kurmak gerektiğini söylüyordu.⁷ Maliyetli ve zaman gerektiren bu gibi öneriler elbette kayda değer bulunmadı. Neticede insan dediğin oldukça yararlı bir türdü ve kedilerden kurtulurken yüksek oranda kazanç ve menfaat elde etmek istiyorlardı. Kediler öldürülecekler ancak asıl sorun onlara ne olacaktı? Belki derilerinden istifade edilebilirdi.

Aslında kedilerin derilerini kullanma pratiği çok eskiye dayanır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yabancı kedilerin kürkü kullanılıyordu. Hatta bir arşiv belgesinin konusu, yabancı bir mucidin kedi derisinden “fanile” icat etmesiyle ilgiliydi. Anlatılana göre kedi derisi romatizma sızılına, kaburga kemikleri arasındaki ağrılara, ama bilhassa kalça ağrılarına iyi geliyordu. Ne var ki kedi derisinin nasıl giyileceği, cilde nasıl temas edeceği muammaydı. Bu da kedi tüylerinden iplik yaparak ve yünle karıştırarak bir fanile imal etmek suretiyle çözülmüştü.⁸

Anlaşılan o ki hayvan derileri ve kürkleri, yer kürkenin tamamında insanların çeşitli gerekçelerle ve tutkuyla kullandığı birer metaydı. Hayvanların postları, kadim zamanlarda soğuktan korunmak adına kullanılırsalar da sonraki yıllarda sağlık, güzellik ve gösteriş gibi önceliklerle kuşanıldı. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e türlü türlü güzel hayvanlar, insanoglunun gereksiz gösteriş merakları ve maddi kazanç isteği yüzünden öldürüldü ki bir kısmının soyu tükendi. Bu durum Cumhuriyet döneminde çok daha kuşatıcı oldu ve yabancı hayvanların dışında köpek ve kedi derilerinden istifade etme düşüncesi çeşitli vesilelerle gündeme geldi.

7 Mehmed Selim, “Kedi Meselesi Karşısında Bir Teklif”, *Kurun*, 28 Temmuz 1937, s. 1, 3.

8 BOA, Y.PRK. AZJ-19-89.

1928 yılında ise hayvanları himaye eden cemiyetin, kedilerin derilerini yüzdükleri iddiası ortaya atılmıştı.⁹ Yetkililerce bu iddia hemen yalanlandıysa da biliyoruz ki bu cemiyet masum değildi. Dönemin atmosferi ve cemiyetin şaibeli zihniyeti bilinince kesinlikle yapmıyorlardır demek işin kolayı olurdu. Onlar kedilerin derilerini yüzmüşler miydi bilmiyorum ama tespit edebildiğim kadarıyla, bir süre sonra İstanbul'da tek tük de olsa kedi tüccarları ortaya çıkmıştı. 1934 yılında bir Japon firması, ticaret odasına başvurarak kedi ticareti yapanların kimlik bilgilerini talep etmişti. Ticaret odası da ilgililere duyuru yapınca İstanbul'dan üç müesese bu talebe olumlu cevap vermişti.¹⁰

Ormanda yaşayan büyük kediler ile sokaktaki küçük kediler tehdit altındaydı. Üstelik doğruysa Türkiye kedilerinin derileri, Avrupa pazarında rağbet görmekteydi. 1936'da İngiltere'ye 56 çift kedi derisi gönderilmişti. Yine İstanbul'da 5.983 stok kedi derisi bulunmaktaydı. Kürkçüler bu derileri, sansar derilerine benzerliğinden dolayı mantoların yaka ve kollarında kullanıyorlardı. Kürkçüler tarafından kullanılan kedi derileri Türkiye'nin doğusunda yetiştirilen kedilerdi. Gördüğü ilgiden dolayı kedi derilerinin fiyatı gittikçe artmıştı ama yine de aranılıyordu. Bir yabancı firmanın İstanbul'dan önemli miktarda kedi derisi talep etmesine olumlu cevap verilememişti zira hâlâ bu talebi karşılayacak oranda kedi derisi yoktu.¹¹ 1936 yılında İstanbul Ticaret Borsası'nda sansar derisinin çifti 2.142 kuruştan satılırken kedi derisi 200 kuruştan satılmıştı.¹² Muhtemelen Türkiye'deki kökleşmiş kültür böylesine bir ticaret sahasının daha fazla yaygınlaşmasına imkân vermiyordu. O yüzden kedi derisinin ticareti başta İstanbul'da olmak üzere cüzi bir hacme sahip oldu.

9 *Son Saat*, 10 Teşrinisani 1928, s. 2.

10 *Milliyet*, 31 Mayıs 1934, s. 3.

11 *Son Posta*, 22 Mart 1936, s. 4.

12 *Son Posta*, 21 Mart 1936, s. 4.

1951 yılında İstanbul Belediyesi günde 50-60 kedi, köpek yakalayınca şehirde görev yapan bir deri firması kedi ve köpeklerin kendilerine verilmesini istedi ve bu istekleri kabul edildi. Kazlıçeşme'deki fabrikalarına götürülen kedilerin derilerinden yararlanılarak ürünler imal ediliyordu. Bir iddia-ya göre burada deriler canlı canlı yüzülmekteydi ancak fabrikanın yetkilisi bunun doğru olmadığını belirtiyordu: Fabrikaya getirilen kediler önce striknin zehriyle öldürülüyor, sonra fabrikanın kasabı derilerini yüzüyor, makinede temizleniyor ve deriler tabaklanıyordu. Ancak buradaki kedi derileri iç pazarda kullanılmıyor, köpek derisinden eldiven, kedi postundan kürk manto yapılıyor ve ihraç ediliyordu.¹³

Duruma bakılırsa kedilerinin çilesi hiç bitmemişti, biteceğe de benzemiyordu. Derisinden mümkün mertebe faydalanmaya çalışmakla birlikte onların etlerinden de yarar dev-

Fabrikada köpek derisi temizleyen bir işçi

Köpek derisi temizleyen bir işçi (Akşam, 9 Mart 1951, s. 5).

13 Hıfzı Topuz, "Köpek ve Kedi Postundan Kadın Mantosu Yapılabilir mi?", Akşam, 9 Mart 1951, s. 5.

şirmek isteyenler çoktu. 1931 yılında ortaya atılan bir iddiaya göre Taksim Meydanı'nda faaliyette bulunan bir sirkteki vahşi hayvanlara kedi yediriliyordu. Bazı Çingeneler, sirk bileti mukabilinde topladıkları kedileri onlara teslim ediyordu.¹⁴ Bu iddianın da doğruluğunu teyit edemedim ancak bu düşünceyi uygulamak isteyenlerin olduğunu biliyorum.

Armut dibine düşer misali, en akıl almaz öneriler, hayvanları koruma iddiasındaki cemiyet mensuplarından geliyordu. Bazıları o kadar aşırıydı ki önerileri ilk bakışta kötü bir şaka olduğu izlenimini veriyordu. Yazık ki değildi, öneri sahibinin belki ruhsal sorunları vardı bilemiyorum ama sonuçta ciddi olduğu anlaşılıyordu. 1934 yılında bu cemiyetin bir üyesi, kedileri yırtıcı hayvanlara yem yapma fikrini paylaştı. Ona göre zaten şehrin en büyük eksikliği hayvanat bahçesiydi ve buradaki yırtıcılar kedilerle doyurulabilirdi.¹⁵

Bu anlamsız öneri, haliyle kısa süren bir polemik yaratmıştı. Ercüment Ekrem Talu, bu öneriyi, “Bayıldım çareye! Hayvanları himaye bu kadar olur doğrusu! Birisini ötekine yedirmek suretiyle hem şamdan temizlenmiş hem de pilav yağlanmış olacak” sözleriyle alaya alıyordu.¹⁶ Bu öneriyi diline dolayanlardan bir diğeri Hikmet Feridun'du. Kuzguncuk'ta açılması planlanan bir “canavarlı bahçe” vesilesiyle kaleme aldığı yazıda, şehirde bunca kedi mevcutken hayvanat bahçesinin masrafı da sifıra iner diyordu.¹⁷

Muhtemelen bu öneri, doğrudan insanları ilgilendirmedigi için öyle çok büyük bir tartışma zemini bulmadı. Kedilerin öldürülmesine giderek alıştırılmış bir toplumun fertleri için kedilerin yırtıcı hayvanlara gıda niyetine sunulma önerisi niye o kadar çok ilgi çeksin ki? Anlaşılan zaten çekme-

14 Milliyet, 18 Mayıs 1931, s. 1.

15 I.M., “İstanbul'a Hayvanat Bahçesi Lazımmış” *Son Posta*, 19 Eylül 1934, s. 1, 8.

16 Ercüment Ekrem Talu, “Kedi İstilası”, *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1934, s. 3.

17 Hikmet Feridun, “İstanbul'da Hayvanat Bahçesi”, *Akşam*, 22 Eylül 1934, s. 6.

mişti. Ancak bundan önce, 1929 yılında ortaya atılmış bir başka anormal öneriyse, insanı ilgilendirdiğinden çok su götürmüştü. Tuhaftır ki bu öneri de yine cemiyetin veterinerinden gelmişti; veteriner, insanlara kedi eti yemekyi tavsiye etmişti. Öyle ya, insanlar için karınlarını doyurmak dünyadaki tüm kaygıların önündeydi. Ve doğrudur, o dönemler ülke ekonomisi pek iyi durumda değildi, yoksulluk çok belirgindi lakin neredeyse her canlının yenilip yenilemeyeceğinin konuşulacağı bir ortam da yoktu, yani o kadar olmama-lıydı. Ama oldu, bu öneriden sonra pek çok farklı canlı, insanın midesinin konusu olabildi.

Aslına bakılırsa 1929 yılından önce, bu toprakların mut-fak kültüründe yeri olmayan domuz,¹⁸ eşek, at eti gibi farklı hayvanların, ekonomik kaygılardan ötürü gıda niyetine tüketilebilir olduğu konuşuluyordu. Gerçi birinin iddiasına göre zaten eskiden beri İstanbul'da eşek ve at eti yeniyordu, fakat bunu açık açık isteyense evvelinden değindiğim üzere yine cemiyetti. 1929 yılında, hayat pahalılığının etkisiyle yaşlı atların bir mezbahada kesildikten sonra kasaplara satılması tavsiye ediliyor, hatta sığır etinden daha lezzetli dediği bu hayvanlara özel bir beygir mezbahasının açılması isteniyordu: Yani binek hayvanlarının eziyet çekmemeleri için kesilip yenmelerini tavsiye eden şayan-ı hayret bir öneri.¹⁹

Asıl gündem olansa önceden tanıştığımız veteriner Mustafa Santur'un "kedi eti yiyin" telkiniydi. Kedileri bir tür sosyal tehdit olarak algılayanların referansı Avrupa'ydı. Bütün

18 Mesela 1926 yılında bir yazar, Avrupa'da eşek ve köpek kesiminin olduğunu söylemekle birlikte, domuzların az gıdayla yüksek randıman verdiğinden bahsediyordu. Bunun Türkiye'de olmamasını da iktisadi açıdan sorunlu buluyordu. Hem ona göre domuz öyle iddia edildiği gibi mikrop taşıyan bir hayvan değildi. Bu yüzden domuz yetiştirilmeliydi ki üstüne üstlük mevcut koşullarda dinin buna müsaade edeceği kanaatindeydi. Bkz. Ahmet Nevzat, "Mezbahalar-da Kesilen Hayvanat", *Şehremaneti Mecmuası*, Teşrinisani 1926, s. 143, 144.

19 M.F., "Yenir mi, Yenmez mi?", *Vakit*, 17 Kanunuevvel 1929, s. 7; *Vakit*, 12 Kanunuevvel 1929, s. 3.

doğruların adresi olarak bellense de yönünü her fırsatta oraya çevirenler, bunu biraz da ezbere yapıyorlardı. Hem referans aldıkları medeniyetin tarihî koşullarını, kültürünü, geleneklerini, deneyimlerini ve benzeri pek çok noktayı iskalarak hareket ediyorlardı. Tersten söyleyecek olursak; kendi gerçekliklerini, doğrudan içerisinde yaşadıkları toplumun dinamiklerini, bir tür körlükle sağlıklı bir şekilde muhakeme edemiyorlardı. Nitekim Santur, Avrupalıların kediyi yediklerini ve bu yüzden sokaklarında kedi olmadığını söylüyordu. Yani Avrupalılar hiçbir şeyi ziyan etmezdi. Üstelik kedi etini tavşan etine benzeterek tüketilmesinde sağlık açısından mahzur yoktur diyordu ama bitirmiyordu. Biraz ileri giderek işleri daha garip bir hale sokmuş, ihaleyi yoksullara kesmeye çalışmıştı. “Parası olmayan biçare kadınlar, az bir parayla kedi eti alıp çocuklarını beslese iyi olmaz mı?” diye soruyordu. Şüphesiz onun açısından bu son derece iyi bir gelişme olurdu, zaten ümidi yakın zamanda Türkiye’de kedi kasaplarının ortaya çıkmasıydı.²⁰ Fikrinin o kadar arkasındaydı ki lezzet, ekonomi ve sağlık gibi çeşitli alt başlıklarla paylaştığı fikirlerle kedi etini yemeyi meşrulaştırmaya çalışıyordu. Mesela koyunları milli servet kabilinden görerek bu serveti artırmak için kedi ve at yenilmesi gerektiğini söylüyordu.²¹

Bu görüşlerin hemen ardından kedi eti konusu ciddi bir mevzi kazandı. Hemen birkaç grup dahi oluştu; doktorlar, veterinerler, kasaplar, yazarlar, türlü türlü insanların dahil olduğu taraflarla mesele birkaç kulvara ayrıldı. Söz konusu bu kişiler, eteklerindeki taşları bir bir dökerek hangi hayvanları yedikleri üzerinden konuya müdahil oldular. Bir grup, kedi etinin yenmesi fikrine katılıyordu; diğer kesim buna şiddetle muhalefet ediyordu; üçüncü bir kesim ise kedi etiyle başka etleri mukayese ederek farklı önerilerde bu-

20 *Son Saat*, 19 Ağustos 1929, s. 11.

21 *Vakit*, 27 Ağustos 1929, s. 2.

lunuyordu. Sonuçta konu gerçekten de rahatsız edici bir boyuta ulaştı.

Bir sağlıkçı kedi etinin olduğu gibi kurbağa etinin de yenilebilir olduğunu, üstelik hastalarına büyük siyah kurbağaları önerdiklerini söylüyor ve Avrupa’da, gayet leziz olduğunu iddia ettiği kaplumbağa çorbasını pek çok kez tattıklarını ekliyordu. Bir de Musul’da insan eti yediğini itiraf ediyordu. Elbette insan eti yemeyi o tercih etmemişti ama yediği insan etini, hele ki bir gazetede “gayet lezizdi” şeklinde ifade etmesi, doğrusu pek tiksindirici.²² Kedi eti yenmesine taraftar olan veteriner okulu öğretmenlerinden Fazlı Bey de meşruluğu Avrupa’dan alanlardandı. Bozuk plak misali Avrupa’nın pek çok yerinde kedi eti yendiğini, zaten zararlı olsaydı onların yemeyeceğini söylüyordu. Taksim’deki hayvan hastanesi müdürü, aynı zamanda Hayvanları Himaye Cemiyeti’nin başveterineri Saranga’nın fikri, hakeza aynıydı.²³ Üstelik ona kalırsa köpek etinin yenmesinde de temiz olduğu müddetçe bir sorun yoktu: “Birçok yerlerde yiyorlar, mahzuru yoktur.”²⁴

Aynı yolun yolcusu, Şehremaneti Sağlık Müdürü Neşet Osman, sanki haftada birkaç akşam kedi eti yiyormuşçasına yenebilir fetvasını veriyordu. Diğerleri gibi kedi etinin sağlık açısından zararı olmadığını söylemekle birlikte ülkede yenecek çok et olduğu için şimdilik buna ihtiyacın olmadığını ekliyordu.²⁵ Giderek magazinselleştiği için gazeteler, güya ağız tadını bilenlere bile danışıyordu. Böyle birisi olarak tanımlanan Gayur, Avrupa’da yediği kedi etini çok sevmişti: “Kedi etine gelince, bunu birçok lokantalarda tavşan diye satarlar. Salçalısına ‘Civet de lâpin’ derler ki tadına doyamazsınız.

22 Cumhuriyet, 23 Ağustos 1929, s. 1, 2.

23 Son Saat, 21 Ağustos 1929, s. 2.

24 Akşam, 24 Kanunusani 1936, s. 5.

25 Milliyet, 20 ağustos, 1929, s: 3.

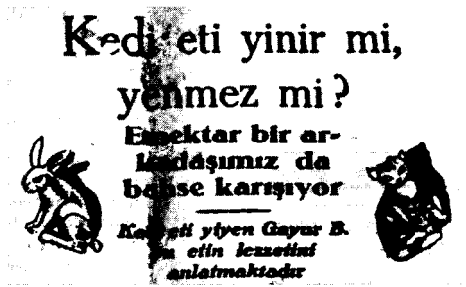
Lezzeti hâlâ damagımda, tavşana nazaran bir az daha ekşi ve serttir, ama onu herkes anlamaz; erbabı bilir.”²⁶

Veterinerlerin kedi etinin yenmesi fikrine olumlu

bakan yaklaşımı, kimi doktorlar açısından yerini şüpheye ve olumsuz bir tavra bırakıyordu. Fahrettin Kerim Gökay, yenilecek etlerin belirli olduğunu ve bunun içerisinde kedinin olmadığını söyleyerek kedi etinin ancak insanlar birbirlerini yeme raddesine gelirse yenilebileceğini belirtiyordu. Dr. Celal Rasim’in fikri benzerdi ve ona kalırsa kedi etini zaten mi-de kabul etmezdi.²⁷

Yine sağlık sektöründen Rasim Bey, kedi etini yeme düşüncesini gülünç bulanlardandı. İsteyen yesin diyordu fakat kendisi ağzına bir lokma bile koymayacaktı. Buna karşılık Dr. Celal Muhtar, kedi etinin lezzetini bilmiyordu ama ona kalırsa eşek eti kadar lezzetli olamazdı. Zira kedi her şeyi yer ancak eşek sadece ot yediğinden gayet temizdi. Eğer koyun, kuzu, balık yenmeyecekse eşek eti yenmesi gerektiğini söylüyordu.²⁸ Eşek eti önerisi olur da kurbağa eti aşağı kalır mı? Nureddin Münşi, Paris’teyken kurbağa etini yemiş ve bıldırcına benzettiği kurbağayı gayet lezzetli bulmuştu.²⁹

Kedileri ortadan kaldırabilmek için öldüren, yeterli gelmiyorsa yenilmesini isteyenler, çocuklar ve erkekleri parayla teşvik etmenin yanında kadınları da bir biçimde kat-

26 Vakit, 25 Ağustos 1929, s. 1.

27 Son Saat, 21 Ağustos 1929, s. 2.

28 Vakit, 2 Eylül 1929, s. 1, 2.

29 Akşam, 23 Ağustos 1929, s. 1

Bir Doktor, kedi eti yiyen Bayanların güzelleşeceğini söylemişti.

Foto Magazin, 1 Eylül 1938.

ğerle kandırarak kedileri yakalamaya yelteniyordu. Güzellik uğruna kedinin yenileceğine, yani şiddetin meşruluğuna dair bir güdüleme söz konusuydu. Buna bakıp eğlenen olmuş mudur bilmem ama görseldeki kadınların yüz ifadeleri bile insana dair çok şey anlatıyor.³⁰

Her türlü sorunu, insanların mutlak yararını gözeterek çözmek isteyen bir zihniyetin ürünü olan bu gibi önerilerin kulağa tuhaf geldiğini tartışmaya gerek yok, tıpkı öneri sahiplerinin ve destekçilerinin her canlının hayatının kutsal olduğunu bir türlü anlayamadıklarını söylemeye lüzum olmadığı gibi.

liamın parçası haline getirmek istemişlerdi. Bir derginin 1938 yılına ait sayısında yer alan bir karikatürdeki açıklamaya göre bir doktor, kedi eti yiyen kadınların güzelleşeceğini söyleyince, şiddet bu sefer de güzellik uğruna, kadınlar üzerinden yeniden üretilti. Görsele bakılırsa pencerelere, dam ve çatılara büyük bir iştahla çıkmış bir düzineden fazla kadın, tüfek, süpürge ve iple, kimisi de fare ya da ci-

30 Foto Magazin, no. 5, 1 Eylül 1938.

DÜZENDE SARSINTI

Dünyayı mevcut halinden biraz daha güzel kılan ne var diye sorsak eminim dikkate değer bir kesim buna hayvanlar diye cevap verirdi. Bu kısım insanlar, muhtemeldir ki evrenin tüm canlılarıyla birlikte güzel olduğunun farkında olanlardı. Ancak kabul edelim ki çoğunluk için hayvanların varlığını anlamlı kılan, insanın mutlak faydasıydı. Nitekim Salah Birsel'in tarihten referans alarak söylediği gibi "hayvan sevgisi insan yaşamında pek bir yer" tutmuyordu.¹ Bu yüzden gün geçtikçe her köşe başında hayvanlar daha da sömürülüyor ve himayeye muhtaç hale geliyor. Buna karşılık hayvanların çektiği acılara, uğradıkları katliamlara oranla bir karşılık inşa edilemiyor.

Sömürünün arka planıysa insanoglunun biraz pervasızlığı, açgözlülüğü, bencilliği, biraz da nesilden nesle aktararak tahkim edilen canlıların en üstünü olduğu, bu nedenle her şeyi yapabileceği düşüncesi. Oysa geçmişinde hayvanlara karşı hiçbir özen göstermeyen, onlara yönelik şiddetten bir an vazgeçmeyen Avrupa medeniyetine karşı Osman-

1 Salâh Birsel, *Şiir ve Cinayet*, Yazko Yayınları, İstanbul, 1982, s. 23.

lı dünyasında sokak hayvanlarına merhamet ediliyordu ki çağdaşlarına göre bu toprakların hayvanları çok daha konforlu bir yaşam sürmüştü. Osmanlı'nın Müslüman ahalisi, büyük oranda dinî kaygılarla onları himaye ediyorken Avrupa'da hayvanlar insanın ihtirasına, korkusuna, açgözlülüğüne kurban ediliyordu. Fakat iki taraf için işlerin değişmeye başlaması ise 19. yüzyıla oldu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme süreci, hayvanlar için acı ve yıkım getirdi. Bu dramatik sürecin kritik hatalarından biri, iyinin de kötünün de Avrupa'dan ezbere referanslarla alınmasıydı. Avrupadakiler kedi eti yiyorsa Türkler de yiyebilirdi; sokaklarında kedi ve köpekler yoktu, Türklerin de olmamalıydı; Avrupalılar köpeklerden vergi alıyordu, Türkler de almalıydı. Neredeyse II. Mahmud'un iktidar yıllarından itibaren hayvanlara yönelik bu tutum ivmelenerek pek çok hususla birlikte tam olarak böyle eğri büğrü, düşünmeksizin Avrupa'dan kopya edilmeye çalışıldı.

Milleti temsil eden mebuslardan tutun da dönemin seçkincilerine kadar Avrupa tam anlamıyla bir tür takıntı haline getirilmişti. Sözgelimi bir tarihte Meclis-i Mebusan'da bütçe meselesi konuşulurken laf arasında Avrupa'da köpeklerden vergi alındığına dokundurulmuş, muhtemelen biraz da şakayla karışık İstanbul köpeklerine göz kırpılmıştı. Ancak Halil Menteşe buna, "Çok para eder ama, İstanbul'daki köpekler sahipsizdir," sözleriyle karşılık vermişti. Ne derece ciddi oldukları kestirilemeyen bu ifadelere bakılırsa referans Avrupa, beklentiyse maksimum fayda temin etmekte.² Her ne kadar sokak köpeklerinin masum insanlara zaman zaman zarar verdikleri gerçeği görmezden gelinemezse de yöntemi öldürmekte bulanların ne medenilik iddiasını tutarlı bulmak mümkündü ne de onlardan merhamet beklemek akla yatkındı.

2 Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, cilt 2, i. 77, 10 Nisan 1326, s. 334.

Çok açıldı ki Avrupa karşısında mevcut imajını düzelterek aklanıp paklanmak isteyenler sadece görüntüye odaklanmışlardı. Bu durum II. Mahmud ile başlayan, 1910'daki büyük köpek sürgünüyle devam eden ve Cumhuriyet döneminde zirveye ulaşan bir dizi katliamın fitilini ateşledi. Merhameti ve hayvanları himayeyi medeni bir terbiye meselesi olarak gören Kâzım Nami, eskiden köpeklerin himaye edilmesini Tanrı'nın gazabından duyulan endişeye bağlarken bunu "hakiki" bir himaye saymıyordu çünkü gerçek himayenin Avrupa'dan öğrenileceğini söylüyordu.³ Ne var ki öğrenilen her neyse hayvanlar ve insanlar için hayra alamet olmamıştı. Bir yandan sokak hayvanlarının sayısı giderek artıyordu, öte yandan ortada himaye adına hiçbir şey yoktu: Himayenin adı öldürmek oluvermişti.

Propagandalar ve uygulamalarla yaratılan algı sayesinde sokak hayvanları, niyeti bozmuş insanların menziline daha da yaklaştırılarak açık hedefler haline getirildi. 1927'de bir mizah dergisinde, iddia oydu ki asıl hayvan zulmüne maruz kalanlar insanlardı ve bu son zamanlarda artmıştı. Kediler ve köpekler evlerde, tramvaylarda, soba kenarlarında, en güzel alanlarda kendilerine yer buluyorlardı.⁴ Yardıma muhtaç insanların durumları üzerinden hayvanları himaye fikrine soğuk yaklaşanlar insanların neden kötü durumda olduklarını, çocukların niçin sokaklara düştüklerini sorgulayacakları yerde hayvanların olmayan konforunu sorun ediyorlardı. İnsanlara doğru dürüst bakılamazken hayvanlara nasıl bakılacağına takılanlar çıkıyordu.⁵ Bir başkası, insanların her gün hayatın zorluklarıyla mücadele ettiğinden, hayvanlarınsa merhamet, himaye ve şefkate mazhar olduklarından söz ediyordu.⁶

3 Kâzım Nami Duru, "Merhamet, Medeniyet İşidir", *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Nisan 1929, s. 2.

4 *Akbaba*, sayı 437, 10 Şubat 1927, s. 1.

5 *Resimli Mecmua*, sayı 66, 15 Mart 1928, s. 11.

6 *Son Posta*, 8 Temmuz 1932, s. 1.

Evet, hayvanları koruduğunu iddia eden bir kurum vardı ve himaye kavramı herkesin dilindeydi ama canlılar sadece meta olarak anlaşıyordu. Bunun tipik örneklerden birini 1922-1923 yılları arasında Türkiye’de bulunan bir Sovyet diplomatının aktardığı bilgiler de ispatlıyordu. Belirttiğine göre kendilerini ziyarete gelenler, hediye olarak ayı yavruları, kanatları kırılmış kartallar, keklik, kedi ve köpekler getiriyorlardı. Bu hayvanlar o kadar çok götürülmüştü ki bir süre sonra elçilik binası sanki hayvanat bahçesine dönmüştü.⁷

Elbette doğal sistemin, mevcut ahlâki tavrın insanı öncelendiği tartışma götürmez fakat bilinçaltından süzülen tüm bu fikir, söylem ve uygulamaların problemli yanı, ortada bir zaruret yokken, anlamsız kıyaslarla ve gereksiz kaygılarla hayvanları damgalayarak ötekileştirmeyi, böylece öldürmeyi meşrulaştırmasıydı. Buna bir de daha önce çeşitli örnekler vererek değindiğim, birbirini tamamlayan iki parçalı imaj kaygısı eklenmeli ki, üstelik bu endişe hiç hafife alınmamalıdır. Bu kaygının ilk unsuru, sokaklarda sağlıklı da olsa hayvanların olmaması, bunu tamamlayan ise sokaklarda işkence edilen, öldürülmüş hayvanların görüntüleri idi. Biliyoruz ki Himaye-i Hayvanat Cemiyeti’nin kaygısı da benzerdi. 1922 yılında yayımladığı bir ilanda İstanbul’dan ayrılacak olanların köpek ve kedilerini sokağa atmayıp kendilerine getirmeleri gerektiğini, onları gerekirse acısız bir şekilde katledeceklerini duyurmuştu.⁸ Acı çekmedikleri sürece hayvanların öldürülmelerinde bir sorun görmeyen cemiyetin adı ve iddiası başka olsaydı belki göze bu kadar batmazdı ama kurum için aslanan hayvansız sokaklardı, yaşamaları değil.

Bu amaç uğruna uzun uzadıya sürdürülen, canhıraş yürütülen politikalar, sayısız hayvanın öldürülmesine rağmen

7 Semyon Ivanoviç Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1923*, çev. Hasan Ali Ediz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 115.

8 *İkdam*, 23 Teşrinisani 1922, s. 3.

başarılı olamadı. Üstelik tüm bu yaşananlardan büyük oranda çocuklar etkilendi. Zehirlendikleri için sokaklarda çırpınan, büyük ısıraplar çeken hayvanların bu nahos görüntülerine meraklı çocuklar maruz kalıyordu. Hatta bazıları sokak ortasındaki ölü köpeklerle oynuyor, onları kesip biçiyorlardı. Sözgelimi 1946 yılında bazı çocuklar, öldürülen ama toplanmayan köpeklerin başına üşüşüp derilerini yüzerek güya kasapçılık oynuyorlardı.⁹ Çocukları bunların bir parçası ve/veya şahidi kılmanın ne denli sorunlu olduğunu uzun uzadıya tartışmaya lüzum yok. Biliyoruz ki küçük çocuklara iyilik yapma alışkanlığını en kolay aşıl原因an hususlardan birisi hayvanlardır. Hatta kimi kriminoloji ve ıslahane istatistikleri “canilerin” yüzde sekseninin çocukluğunda hayvanlara işkence eden kimseler olduğunu aktarır.¹⁰ Bu manzara karşısında cemiyetin tüm tavrıysa neredeyse sağır ve dilsiz olmaktan ibaretti. Dolayısıyla sokaklarında köpeklerin, kedilerin, kuşların öldürüldüğünü gören, hatta buna mecbur tutulan, bir de üstüne mükâfat verilen bir toplumun fertlerinden hayvanlara değer vermesini beklemek herhalde sağlığın ötesinde bir şey olurdu.

İstanbul’daki cemiyet mensuplarından dönemin diğer pek çok ismine kadar hemen hepsi güya hayvanların acı çekmemelerini istiyorlardı ama yaşamın merkezine, insan-toplum-devlet için mutlak faydayı koyuyorlardı. Hayvanları, toplum ve devletin mutluluğu için bir anlamda araçsallaştırıyorlardı. Bir diğer anlatımla hayvanların yaşam hakkını yarar-zarar ölçeğinde önceliyorlardı. Mesela karga katliamlarına ses çıkarılmıyor, ziraate faydalı görülen küçük kuşların öldürülmelerine karşı çıkılıyordu. Binek hayvanlarından faydalandığı için yaşlanana kadar iyi bakılmalarından bahsediliyor, ancak yaşlandıklarında, çalışmaları ken-

9 Akşam, 24 Aralık 1946, s. 3.

10 BCA, 30.1.0.0/123.788.5.

dilerine acı vereceğinden onların kesilip yenilmeleri yararlı bulunuyordu.

1934 yılında, görevinden ayrılana dek, kurumun uzun yıllar veterineri olan Prof. Mustafa Santur, yeri geldiğinde onlarca hayvanın tek bir gün içerisinde öldürüldüğü bu cemiyetten merhamet beklemeyi gülünç buluyordu.¹¹ Yalnızca insan mutluluğunu, sağlığını önceleyen bu sığ anlayışın içerisinde hislere yer yoktu. Böyle olduğu içindir ki o, dünyanın pek çok yerinde bu cemiyetlerin kötü idare edilmesini kadınlara bağlıyordu. Ona kalırsa bu cemiyetleri idare eden kadınlar çok yumuşak kalpliydi ve duygularının etkisinde kalıyorlardı.¹² 1949 yılında cemiyetin kongresinde muhtelif yerlere dadanan güvercinlerin tüfeklerle öldürüldüğünü söyleyen birine karşı diğeri, şehrin temizliği için bunun gerekli olduğunu savunuyordu.¹³

Gerçi cemiyetin çeşitli olumlu hamleleri¹⁴ de yok değil-di ki bana kalırsa en önemli çabası, hayvanlara yönelik eziyetin önlenmesine dönük bir yasal düzenleme gerektiğinin farkına varmış olmasıydı. Osmanlı¹⁵ ve Cumhuriyet dönem-

11 *Son Posta*, 4 Eylül 1934, s. 6.

12 *Vakit*, 10 Ağustos 1934, s. 5.

13 Ulunay, "Hayvanlar ve Biz", *Yeni Sabah*, 10 Ocak 1949, s. 1, 2.

14 Cemiyet bir havuzda kafasına demir halkalar geçirilmeye çalışılan kazı kurtarmaya çalışmıştı. Bkz. Naci Sadullah, "En Tathî Ölüm Nedir?", *Son Posta*, 28 Eylül 1933, s. 13. Cemiyet 1928 yılında da son derece güzel bir amaca hizmet etmişti: Boğaziçi'nde balıkçıların yakaladığı bir ayı/fok balığı, müzayedeyle birine satılmıştı. Bu canlıyı alan kişi de bu hayvanı Yüksekalkadım'da boş bir mağazaya naklettirdi. Fok balığını küçük ve içi kir dolu bir suda beş kuruş karşılığında gelip geçenlere göstermeye başladı. Bu duruma tepki gösteren cemiyet yasal yollara müracaat ederek şahsın cezalandırılmasını, canlının da denize saliverilmesini talep etmişti. Bkz. *Akşam*, 12 Teşrinisani 1928, s. 1. Ahmet Haşim de 1928 tarihli bir yazısını, tam olarak kurumun bu mücadelesine, fok balığının kurtarılmasına destek amacıyla kaleme almıştı. Bkz. Ahmet Haşim, "Hayvanlara İşkence", *İkdam*, 17 İkinciteşrin 1928, s. 1.

15 Örneğin 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi'nin 245. maddesinde birine ait binek hayvanını, araba atını ya da sair hayvanatı bile bile helak ederse o durumda verilecek cezayı düzenliyordu. 256. maddenin bir yerindeyse zararlı ve yırtıcı hayvanatı saliverenlere kesilecek para cezasını hükme bağlıyordu. Yani bu

lerinde hayvanlara yönelik kötü muameleye karşı bazı yaptırımlar vardı ama bunların çerçevesi dardı ve sokak hayvanlarının doğrudan yaşamlarını önceleyen pozitif düzenlemeler değildi. Demem o ki cemiyet, mevcut yaptırımların yara ya merhem olmadığını gördüğünden hayvanlara eziyeti engellemek için müstakil bir kanun için harekete geçti. Hazırladıkları raporda, önce hayvanlara yönelik ne gibi eziyetler yapıldığını aktardılar. Ardından da onlara kötü davrananlardan ilk seferinde on ila yirmi lira ceza, ikincisinde elli ila yüz lira ceza, üçüncüsündeyse para cezasının yanında hayvanın müsaderesini öngören bir teklif sundular.¹⁶

Cemiyet, bu metni Ziraat Vekâleti'ne bildirdiyse de vekâlet, hayvanları korumak için yeterli hükümlerin olduğunu söyleyerek yeni bir düzenlemeye ihtiyaç olmadığı karşılığını verdi.¹⁷ Ancak bu bilgi doğru değildi. Evet, kâğıt üzerinde hayvanlara eziyet etmenin sözümona bir cezası vardı ama aslına bakarsanız yoktu. 1926 tarihli Ceza Kanunu'nun 577. maddesi müstakil olarak "hayvanlara kötü muamele" başlığı altında sadece şöyle düzenlenmişti: "Bir kimse hayvanlara karşı insafsızca hareket eder veya lüzumsuz yere döver veya yaralar veya aşikâr surette haddinden fazla yorulacak derecede zorlarsa on liraya kadar hafif ceza-yı nakdiye mahkûm olur."¹⁸ Bu maddenin insanlar üzerinde caydırıcı bir etki oluşturma noktasında anlamsız olduğunu söylemeye lüzum yok. Nitekim sadece İstanbul'da 1942 yılında hayvanlara eziyet ettiklerinden dolayı tespit edilerek ceza kesilen kişi sayısı 4.800'dü.¹⁹

maddelerde doğrudan ve kapsayıcı biçimde hayvanların haklarıyla ilgili bir durum söz konusu değildi. Bkz. Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır, 1986, s. 873, 875.

16 *Hayvanları Nasıl Koruyabiliriz?*, Arkadaş Matbaası, İstanbul, 1932, s. 8.

17 *Vakit*, 29 Haziran 1933, s. 3.

18 *Resmî Ceride*, 13 Mart 1926.

19 Şevket Rado, "Hayvanlara Eziyet", *Akşam*, 20 Kanunusani 1943, s. 2.

Bu maddenin ne denli anlamsız/yetersiz olduğunu gösteren sayısız olay yaşanıyordu. Çok çarpıcı olanlarından biri 1946 yılının Ocak ayında yaşanmıştı. Bir şoför, arabasını yemlenmekte olan güvercinlerin üzerine sürmüş ve 59 tanesinin ölmesine sebep olmuştu. Olaya tanık olanlar, bu durum karşısında polise başvurarak şoförün yakalanmasını sağlamışlardı fakat bu zulme verilen ceza sadece üç gün işten uzaklaştırma ile 10 lira para cezası olmuştu.²⁰

Bir buçuk asır devam eden tüm propagandalar ve eşzamanlı olarak ormanlarda ve sokaklarda merhametsizce sürdürülen hayvan katliamları, büyük bir dip dalgasına neden olmuş olmalı. Hayvanlara yönelik kötü muameleler iyice artmış olmalı ki Demokrat Parti döneminde, artan İslâmi hassasiyetlerden yararlanılarak hayvanlara yapılan işkencelerin önüne geçilmek istendi. Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan müftülüklere gönderilen çeşitli yazılarda, hayvanların sokaklara salındığı, aç bırakıldıkları, fazla yük taşıttırıldıkları, yani özetle türlü işkencelere maruz bırakıldıkları söylenerek vaizlerden halkın, hayvanlara kötü davranmamaları hususunda vaaz vermeleri istendi.²¹ Bu birkaç örnek, zihniyetin bilhassa Osmanlı/Türk toplumunun son yüzyılında ektigini biçtiğini gösteriyordu. Geçmişte bir nebze kuşatıcı olan hayvanlara merhamet azalmıştı: Artık İstanbul sokakları, hayvanlar ve onların mevcut durumuna şahit olan hassas insanlar için sıkıntılarla doluydu.

Peki bunca eziyet, bunca katliam, beklenen çözümleri getirebildi mi? Tereddütsüz hayır. Hayvanları katletme yöntemleri ve geliştirdikleri nefret diliyle ekilen tohumlar, ilerleyen süreçte filizlenip de yeşerdikçe daha çok toplumsal krizlere yol açtı. Hayvanlara şiddet giderek sıradanlaştı.

20 Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyeti 1946 Senesi Raporu, Hüsûtabiat Basımevi, İstanbul, 1947, s. 6.

21 BCA, 51.0.0.0/4.32.25; BCA, 51.0.0.0/4.32.15; BCA, 51.0.0.0/4.32.18.

İmparatorlukta uzun yıllar hayvanları himaye eden anlayışın değişen dünya karşısında elbette insan güvenliğini ve sağılığını da önceleyecek bir biçime kavuşturulması gerekiyordu. Oysa medeni olmak için bulunan bütün çözümler meseleyi daha da içinden çıkılmaz bir hale getirdi. Bu durum, bir tarafta her ne şekilde olursa olsun bu hayvanlardan kurtulmak isteyenler; öte taraftan her ne olursa olsun onların sokaklarda yaşamalarını isteyenler arasında derin bir kutuplaşmaya evrilerek günümüzü etkileyecek seviyeye ulaştı.

Geçmişin kimi seçkincileri ise on yıllar boyunca sanki medeniliğin gereğiymiş gibi hayvanlara uygulanan şiddet ve aşağılamayı teşvik ederek meşrulaştırmıştı. Küçük bir kitleyi oluşturan o günün aydınlarının bugünkü bazı ardılları içinde durum biraz farklı çünkü onların manevra yapmaları, dönüşmeleri daha kolay. Zira şu an sorsak hepsi hayvan hakkı savunucusu. Acaba gerçekten öyle olduklarından mı? Ben bunu kuşkuyla karşılıyorum çünkü günümüzde bu sefer de hayvan haklarını savunmak entelektüel bir tavır. Yani kanımca hâlâ yine simgesel. Simgesel diyorum çünkü geçmişin seçkincileri gibi bugünün seçkincileri de mevcut manzaraların ne nedenleri üzerine eğiliyor ne de ideolojik sıkışmışlıklarından bir an sıyrılarak geçmişle en ufak bir muhasebe yapıyorlar. Halbuki bu tür bir muhasebe işine girişmenin önemli olduğunu düşünüyorum. Zira bu sayede günümüzde hem insanların hem de sokak hayvanlarının yaşadığı sorunların daha da anlaşılır olacağına inanıyorum.

Sorunun kaynağını anlamanın, yaşananların tarihsel arka planını özümsemenin meselenin çözümünde kritik bir ilk adım olacağı düşüncesinden hareketle son kez söylemeliyim ki sokak hayvanları için ne Meşrutiyet ve ne de Cumhuriyet huzur getirebilmişti. Her iki dönemi bütünüyle özgürleşmek ve medenileşmek olarak görenler haliyle çözümlü hayvanları öldürmekle bulmuştu. Haliyle diyorum çün-

kü yüzyıllar önce hayvanlara merhametle şekillenen kendi geçmişlerini değil de kamaşmış gözleriyle gördükleri Avrupa'ya odaklanmışlardı.

Sonuçta yaklaşık iki yüzyıldır sokak hayvanlarına dönük politikalar, onları ilkelikle, cahillikle, pislikle damgalayan dönem “seçkincileri” ve kimi iktidar mensubunun medeniliği istediklerinde nasıl güçlü bir manivela ve silah olarak kullanabileceklerini göstermesi bakımından dikkate değer. Diğer pek çok unsur gibi bir avuç insan, nasıl medeni olacağını öğretmek konusunda çok hevesliydi ve aslını isterseniz bu silahı kullanmak konusunda giderek mahirleşmişlerdi. Nitekim şayet bu topraklardaki hayvanların tarihi iki kulvara ayrılacaksa biri, bu silahı kullanarak kendilerini onlardan farklı ve üstün gören tam da bu insanların takip ettiği yolda yazıldı: İntikam, nefret ve kanla...

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim, Yasin, 71.

Arşivler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

- [Bab-ı Ali Evrak Odası], BEO. 4149-311165.
[Dahiliye Mektubi Kalemî], DH.MKT. 1316-98.
[Dahiliye Mektubi Kalemî], DH.MKT. 2606-112.
[Dahiliye Mektubi Kalemî], DH.MKT. 2606-111.
[Dahiliye Mektubi Kalemî], DH.MKT. 910-2.
[Dahiliye Mektubi Kalemî], DH.MKT. 2189-106.
[Dahiliye İdare], DH. 1D. 102-29.
[Dahiliye İdare-i Umumiye Ekleri], DH.İ.UM.EK. 30-49.
[Dahiliye İdare-i Umumiye Ekleri], DH.İ.UM.EK. 47-143.
[Hariciye Nezareti Tercüme Odası], HR.TO. 540-52.
[Hariciye Nezareti Tercüme Odası], HR.TO. 540-65.
[Tophkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı], TS.MA.e. 546/9.
[Tophkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı] TS.MA.e. 1065-5.
[Umur-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü], DH. UMVM. 104-31.
[Yıldız Umumi], Y. PRK. UM, 8-27.
[Yıldız Başkitabet Dairesi Maruzatı], Y. PRK. BŞK. 15-6.
[Yıldız Başkitabet Dairesi Maruzatı], Y..PRK.BŞK.72-44.
[Yıldız Arzuhal Jurnal], Y.PRK. AZJ-19-89.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

[Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü], 30.1.0.0/123.788.5.

[Diyanet İşleri Başkanlığı], 51.0.0.0/4.32.25.

[Diyanet İşleri Başkanlığı], 51.0.0.0/4.32.15.

[Diyanet İşleri Başkanlığı], 51.0.0.0/4.32.18.

Resmi Yayınlar

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi - İctima-ı Fevkalâde

Resmî Gazete

TBMM Zabıt Ceridesi

Sürelî Yayınlar

Akşam, Akbaba, Cem, Cumhuriyet, Foto Magazin, Haber, Hâkimiyet-i Milliye, İfham, İkdâm, İstanbul Belediye Mecmuası, Kurun, Lokman Hekim, Milliyet, New York Daily Tribune, Renin, Resimli Kitap, Resimli Mecmua, Sabah, Salon, Son Saat, Son Posta, Tan, Tanin, Tasvir-i Efkâr, The Sunday Star, Ulus, Vakit, Vatan, Yeni Geveze, Züm-rûdü Anka

Kitaplar

Abdullah Cevdet, *İstanbul'da Köpekler*, Matbaa-ı İctihad, İstanbul, 1909.

Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, yay. haz. Kâzım Arısan ve Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995.

Ahmed Cavid, *Hadika-i Vekayi*, haz. Adnan Baycar, TTK, Ankara, 1998.

Ahmed Lûtfî Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, cilt 2-3, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

Akgündüz, A., *Mukayeseli İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır, 1986.

—, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, II. Kitap, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990.

Aksel, M., *İstanbul'un Ortası*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2019.

Ali Ufkî Bey/Albertus Bobovius, *Saray-ı Enderun*, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013.

Altınay, R., *Emevilerde Günlük Yaşam*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2006.

Alus, S.M., *İstanbul Kazan Ben Kepçe*, haz. Necdet Sakaoglu, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2019.

And, M., *16. Yüzyılda İstanbul - Kent, Saray, Günlük Yaşam*, Akbank Kültür ve Sanat Kitapları, İstanbul, 1993.

Angiolello, G.M., *Sultan Fatih'in Sarayında Bir Esir - Giovanni Maria Angiolello Gözünden Türk Tarihi*, çev. Pınar Gökpar, Profil Kitap, İstanbul, 2022.

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-116/1688-1704), haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara, 2000.

- Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tuncay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1975.
- Aracı, E., *Çaykovski İstanbul'da*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.
- Aralov, S.I., *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1923*, çev. Hasan Ali Ediz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- Arnold, J.H., *Tarih*, çev. Sevda Çalışkan, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2007.
- Ataç, N., *Günlerin Getirdiği*, Can Yayınları, İstanbul, 1989.
- Aubry de La Motraye, *La Motraye Seyahatnamesi*, çev. Nedim Demirtaş, İstikbal Kitabevi, İstanbul, 2007.
- Ayverdi, S., *İstanbul Geceleri*, Baha Matbaası, İstanbul, 1971.
- Bassano, L., *Kanunî Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Gündelik Hayat*, çev. Selma Cangı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2015.
- Belon, P., *Pierre Belon Seyahatnamesi*, çev. Hazal Yalın, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2020.
- Bentham, J., *Ahlak ve Yasama İlkeleri*, çev. Ömer Saruhanlıoğlu ve Uğur Kaşif Boyacı, Litera Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- Birsel, S., *Şiir ve Cinayet*, Yazko Yayınları, İstanbul, 1982.
- Boyar, E. ve Fleet, K., *Osmanlı İstanbul'unun Toplumsal Tarihi*, çev. Serpil Çağlayan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- Breüning, H.J., *Breüning Seyahatnamesi*, çev. Selma Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2020.
- Brizitsov, H., *İstanbul'dan Mektuplar-Bulgar Gazetecinin Gözüyle 1932'de Şehir*, çev. Hüseyin Mevsim, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016.
- Busbecq, O.G. de, *Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)*, çev. Derin Türkömer, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.
- Câbi Ömer Efendi, *Câbi Tarihi - I*, haz. Mehmet Ali Beyhan, TTK, Ankara, 2003.
- Clot, A., *Harun Reşid ve Abbasiler Dönemi*, çev. Nedim Demirtaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007.
- Covel, J., *Bir Papazın Osmanlı Günlüğü*, çev. Nurten Özmelek, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017.
- Cox, S.S., *Bir Amerikan Diplomatının İstanbul Anıları 1885-1887*, çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- Craillshiemli, A.W., *Padişahın Huzurunda Elçilik Günlüğü 1616-1618*, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2019.
- Darnton, R., *Büyük Kedi Katliamı*, çev. Mustafa Yılmaz, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2020.
- Dernschwam, H., *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, çev. Yaşar Önen, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
- Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, çev. K. Sahir Sel, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1984.
- D'Ohsson, M., 18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Âdetler, çev. Zehran Yüksel, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul.
- Du Loir, Sör Clausier, *Du Loir Seyahatnamesi - IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları*, çev. Mustafa Daş, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2021.

- Emir Mustafa, *Her Yanı ve Her Şeyiyle 18. Yüzyıl İstanbul'u*, haz. Mertol Tulum, Ke-tebe Yayınları, İstanbul, 2020.
- Eskenazi, V., *Yolculuk İçin Teşekkürler-Bir İstanbul Musevisinin Anıları 1906-1987*, çev. Tunç Tayanç, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Evliya Çelebi Mehmed, Zillı İbn Derviş, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, cilt 1, İkdâm Matbaası, İstanbul, 1314.
- Eyüboğlu, H., *Kanadalı Bir Gelinin Türkiye Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Ya-yınları, İstanbul, 2016.
- Faroqhi, S., *Yeni Bir Hükümdar Aynası*, çev. Gül Çağalı Güven, Alfa Yayınları, İs-tanbul, 2011.
- Farrère, C., *Türklerin Manevi Gücü*, çev. Orhan Bahaeddin, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1970.
- Feridüddin Attâr, *İlahinâme*, çev. Mehmet Kanar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Fresne-Canaye, P. du, *Fresne-Canaye Seyahatnamesi 1573*, çev. Teoman Tunçdo-ğan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017.
- Francione, G.L., *Hayvan Haklarına Giriş*, çev. Renan Akman ve Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- Genç, M. ve Özvar, E., *Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar - I*, Ötügen Neşri-yat, İstanbul, 2021.
- Gerlach, S., *Türkiye Günlüğü 1577-1578*, cilt 2, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayıne-vi, İstanbul, 2007.
- Goffman, E., *Damga - Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*, çev. Ş. Ge-niş, L. Ünsaldı ve S.N. Ağırnash, Heretik Yayınları, Ankara, 2021.
- Goytisolo, J., *Osmanlı'nın İstanbulu*, çev. Neyyire Gül Işık, Yapı Kredi Yayınları, İs-tanbul, 2018.
- Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi 3*, cilt 5, haz. Mümin Çevik ve Erol Kılıç, Üçdal Neşriyat, İstanbul, tarihsiz.
- , *Büyük Osmanlı Tarihi 6*, cilt 11, haz. Mümin Çevik ve Erol Kılıç, Üçdal Neşri-yat, İstanbul, tarihsiz.
- , *Büyük Osmanlı Tarihi 8*, cilt 16, haz. Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul, tarihsiz.
- Harari, Y.N., *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*, çev. Ertuğrul Genç, Kolektif Kitap, İstanbul, 2021.
- , *Homo Deus-Yarının Kısa Bir Tarihi*, çev. Poyzan Nur Taneli, Kolektif Kitap, İs-tanbul, 2021.
- Hayvanları Nasıl Koruyabiliriz?*, Arkadaş Matbaası, İstanbul, 1932.
- Hemingway, E., *İşgal İstanbul'u ve İki Dünya Savaşı*, çev. M. Ali Kayabal, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1970.
- Hierosolimitano, D., *Bir Yahudi Doktorun Harem, Saray ve İstanbul Hatıraları*, çev. Esma Selçuk Demir, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2018.
- Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları*, Doğan Kardeş, İstanbul, 1969.
- Işın, P.M., *Bereketli İmparatorluk: Osmanlı Mutfağı Tarihi*, çev. Ahmet Fethi Yıldı-rım, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2020.

- İmam Nevevî, *Riyâzû's Salihîn*, cilt 5, terc. ve şerh Y. Kandemir, İ.L. Çöken, R. Küçük, Kampanya Kitapları, İstanbul, 2019.
- , *Riyâzû's Salihîn*, cilt 7, terc. ve şerh Y. Kandemir, İ.L. Çöken, R. Küçük, Kampanya Kitapları, İstanbul, 2019.
- İsen, M., *Acıyı Bal Eylemek, Türk Edebiyatında Mersiye*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1994.
- İstanbul Himayei Hayvanat Cemiyeti 1934 Senesi Raporu*, L. Murkides Matbaası, İstanbul, 1934.
- İstanbul Himayei Hayvanat Cemiyeti, Mesai, Gaye ve Talepleri*, Ekspres Matbaası, İstanbul, 1931.
- Kettânî, Hz. Peygamber'in Yönetimi - Et-Terâtibu'l-İdâriyye, cilt 2, çev. Ahmet Özel, İz Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- Keleş, N., *Ortaçağ İslâm Dünyasında Asayiş*, Sakarya Üniversitesi Yayınları, Sakarya, 2022.
- Kömürçüyan, E.Ç., *İstanbul Tarihi XVII. Asırda*, çev. Hrand d. Andreasyan, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- Kuzucu, K., *İstanbul'un Sokak Köpekleri*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2022.
- Lamii-zâde Abdullah Çelebi, *Lâtifeler*, haz. Yaşar Çalışkan, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1978.
- Le Corbusier, *Şark Seyahati - İstanbul 1911*, çev. Alp Tümertekin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.
- Levend, A.S., *Nabî'nin Surnâmesi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1944.
- Lubenau, R., *Reinhold Lubenau Seyahatnamesi - Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589*, çev. Türkiş Noyan, cilt 1, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016.
- MacLean, G., *Doğu'ya Bakış*, çev. Sinan Akıllı, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009.
- Mars, E., *Abdülhamid İstanbul'unda Bir Kadın Seyyah*, çev. Hüseyin Mevsim, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2019.
- Merçil, E., *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, TTK, Ankara, 2000.
- Millingen, J.V., *Osmanlıdan İnsan Manzaraları*, çev. Osman Yıldız, Doruk Yayınları, İstanbul, 2018.
- Mintzuri, H., *İstanbul Anıları 1897-1940*, çev. Silva Kuyumcuyan, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.
- Mismer, C., *İslâm Dünyasından Hatıralar*, çev. Mehmet Rauf, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1975.
- Naîmâ Mustafa Efendi, *Tarih-i Na'imâ*, cilt 1, haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara, 2007.
- , *Tarih-i Na'imâ*, cilt 2, haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara, 2007.
- Neave, D.L., *Eski İstanbul'da Hayat*, çev. Osman Öndeş, Tercüman Gazetesi Yayınları, İstanbul, 1978.
- Nerval, G. de, *Doğuya Seyahat*, çev. Muharrem Taşçıoğlu, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2002.
- Özbilge, N., *Çekirgeler, Kürtler ve Devlet-Erken Cumhuriyet Dönemine Yeniden Bakmak*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2020.

- Özkan, Y. ve Bayram, Ü., *Osmanlı Minyatürlerinde Gastronomi Ögeleri*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2021.
- Pardoe, J., *Sultanlar Şehri İstanbul*, çev. M. Banu Büyükkal, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- Paspatis, A., *Balıklı Rum Hastanesi Kayıtlarına Göre İstanbul'un Ortodoks Esnafı 1833-1860*, çev. Marianna Yerasimos, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014.
- Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi, I*, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981.
- , *Peçevi Tarihi, II*, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982.
- Pedani, M.P., *Osmanlı'nın Büyük Mutfakı*, çev. Gökçen Karaca Şahin, Hece Yayınları, İstanbul, 2018.
- Pick, P. vd., *Hayvanların En Güzel Tarihi*, çev. Bertan Onaran, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.
- Pinguet, C., *İstanbul'un Köpekleri*, çev. Saadet Özen, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2009.
- Rålamb, C., *İstanbul'a Yolculuk 1657-1658*, çev. Ayda Arel, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017.
- Rilke, A.G., *Avrupa Saraylarından Yıldız'a İstanbul'da Hoş bir Sada*, çev. Deniz Banoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- Ruff, J.R., *Erken Modern Avrupa'da Şiddet (1500-1800)*, çev. Didem Türkoğlu, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Sanderson, J., *The Travels of John Sanderson in the Levant 1584-1602*, Londra, 1931.
- Schimmel, A., *Şark Kedisini*, çev. Firuzan Gürbüz Gerhold, Alfa Yayınları, İstanbul, 2020.
- Schweigger, S., *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, çev. S. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.
- Seetzen, U.J., *İstanbul Günlükleri ve Anadolu'da Yolculuk*, çev. Selma Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017.
- Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî, I*, haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara, 1999.
- Sema, S., *Eski İstanbul'dan Hatıralar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.
- Sestini, D., *Boğaziçi 1779*, çev. Mert Pekdoğan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2022.
- Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar, terc. ve notlar Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2021.
- Singer, P., *Hayvan Özgürleşmesi*, çev. Hayrullah Doğan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018.
- Smith, P., *Rönesans ve Reform Çağı*, çev. Serpil Çağlayan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.
- Spataris, H., *Biz İstanbullular Böyleyiz! 1906-1922*, çev. İro Kaplangı, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.
- Svendsen, L., *Hayvanları Anlamak*, çev. Murat Erşen, Redingot Kitap, 2019.
- Thévenot, J., *Thévenot Seyahatnamesi*, çev. Ali Berktaş, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014.
- Topuzlu, C., *İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982.

- Tournefort, J. de, *Tournefort Seyahatnamesi*, ed. Stefanos Yerasimos, çev. Ali Berk-tay, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyeti, İstanbul Halk Basımevi, 1950.
- Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyeti 1939 Senesi Raporu, Murkides Basımevi, İstanbul, 1940.
- Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyeti 1942 Senesi Raporu, Murkides Basımevi, İstanbul, 1943.
- Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyeti 1946 Senesi Raporu, Hüsnütabiat Basımevi, İstanbul, 1947.
- Türkiye Hayvanları Koruma Cemiyeti 1938 Senesi Raporu, Murkides Basımevi, İstanbul, 1939.
- Twain, M., *The Innocents Abroad, or The New Pilgrims' Progress*, The American Publishing Company, Hartford, 1899.
- Ünal, F., Karakulak, M., Özkan, M., *İstanbul Seyahatnamesi*, Kronik Kitap, İstanbul, 2022.
- Ünsal, H., Zararlı Kuşlardan Karga, Saksagan ve Serçe ile Eşek Anılarının Mücadelesi İçin Öğütlerimiz, CHP Basımevi, Aydın, 1939.
- Vehbi, S., *Sûrnâme*, haz. Reşad Ekrem Koçu, Çığır Kitabevi, İstanbul, 1939.
- Von Bretten, Michael Heberer, *Osmanlı'da Bir Köle, Brettenli Michael Heberer'in Anıları 1585-1588*, çev. Türkis Noyan, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2016.
- Walsh, R., *İrlandalı Bir Vaizin Gözüyle II. Mahmud İstanbul'u*, çev. Zeynep Rona, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2021.
- White, C., *Three Years in Constantinople; or, Domestic Manners of the Turks in 1844*, cilt I, Henry Colburn Publisher, Londra, 1845.
- , *Three Years in Constantinople; or, Domestic Manners of the Turks in 1844*, cilt III, Henry Colburn Publisher, Londra, 1846.
- Wittman, W., *Osmanlı'ya Yolculuk 1789-1800-1801*, çev. Belkis Dişbudak, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2011.
- Wratislaw, B.W., *Baron W. Wratislaw'ın Anıları - 16. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluktan Çizgiler*, çev. M. Süreyya Dilmen, Ad Yayıncılık, 1996.
- Yankov, T., *İstanbul'dan İzlenimler*, çev. Hüseyin Mevsim, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2022.

Makaleler

- Ahmed, N., "Sokak Köpekleri ile Mücadeleye Ne Vakit Başlandı?", *Kurun*, 13 Ağustos 1937.
- , "Himaye-i Hayvanat ve Yaralı Bir Güvercin", *Kurun*, 28 Haziran 1938.
- , "Hayvanları Himaye Meselesi", *Vakit*, 27 Şubat 1940.
- , "Günü Gününe Tarih", *Haber*, 11 Birinciteşrin 1936.
- , "İki Yüzyıl Evvel Hayvanları Himaye Nasıldı?", *Haber*, 10 Ağustos 1934.
- Ahmet Haşim, "Hayvanlara İşkence", *İkdam*, 17 İkinciteşrin 1928.
- Ahmet Nevzat, "Mezbahalarda Kesilen Hayvanat", *Şehremaneti Mecmuası*, Teşrinisani 1926.

- Ahmet Rasim, "Köpekler, Kediler", *Cumhuriyet*, 25 Mayıs 1927.
- Akşamcı, "Kediler Kalkınca Fareler Ne Olacak", *Akşam*, 25 Temmuz 1937.
- Ali Nazîmâ, "Karga", *Maarif*, 18 Mart 1891.
- Altı, A., "Osmanlı Devleti'nde Yırtıcı ve Yabani Hayvanlar İçin İhdas Edilmiş Bir Kurum: Arslanhane", *Kare*, sayı 10, 2020.
- Alus, S.M., "Kediye Dair", *Akşam*, 27 Ocak 1946.
- Ataç, N., "Kedi", *Cumhuriyet*, 18 Eylül 1942.
- Atay, F.R., "Ev Köpekleri Hakkında", *Ulus*, 28 Mart 1936.
- , "Kedi Hikâyesi", *Ulus*, 3 Ağustos 1937.
- , "Merhamet", *Ulus*, 8 Ağustos 1937.
- Bedri Ziya, "Karga Düşmanlığı", *Vakit*, 22 Şubat 1928.
- , "Karga Düşmanlığı", *Vakit*, 8 Mart 1928.
- Berkand, M.T., "Sokak Kedisi", *Yarım Ay*, no. 114, Şubat 1940.
- Bildik, C., "Toptan Yasak Edilmesi İstenen Hayvan Güreş ve Döğüşleri", *Akşam*, 16 Ekim 1948.
- , "Süs Köpekleri Sokağa Atılıyor!", *Akşam*, 7 Ekim 1948.
- Bülend, E., "İstanbul Şehrini Farelerden Kurtarmak İçin...", *Haber*, 30 Haziran 1938.
- Cevat, B., "Kedileri Toplarken", *Son Telgraf*, 22 Temmuz 1937.
- Cevat Fehmi, "Köpek Kuyruğu Ticareti", *Cumhuriyet*, 30 Eylül 1932.
- C.R., "Kedi Değil, Banka!", *Akşam*, 27 Temmuz 1937.
- Çakılıcı, D., "Sultan II. Abdülhamid'in Hayvan Merakı: Yıldız Sarayı'nda Kuşluk-ı Hümayûn Teşkilatı", *Tarih Dergisi*, sayı 68, 2018.
- Dr. Hafız Cemal, "İstanbul'u Tehdid Eden Büyük Tehlike: Kuduz", *Cumhuriyet*, 5 Ağustos, 1936.
- Dr. Müller, "Himaye-i Hayvanat", *İctihad*, 15 Nisan 1922.
- Dolnay, E., "İstanbul Notları", *Vakit - Yeni Gazete*, 23 Eylül 1948.
- Dosdoğru, M.H., "Beş Kuruşa Bir Kedi", *Servetifünun (Uyanış)*, no. 2136-451, 29 Temmuz 1937.
- [Duru], K.M., "Merhamet, Medeniyet İsidir", *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Nisan 1929.
- Duru, K.N., "Hayvanlara Karşı Duyduğumuz Merhamet", *Son Posta*, 13 Temmuz 1948.
- Ebüzziya, "İstanbul Köpekleri", *Tasvir-i Efkar*, 3 Mayıs 1910.
- [Es], H.F., "Her Şey Acayipleşti!", *Akşam*, 8 Teşrinievvel 1933.
- , "Bir Paşa'nın Kedisi İdam Edildi", *Akşam*, 5 Teşrinisani 1935.
- , "Yeni Bir Ticaret", *Akşam*, 21 Mayıs 1935.
- , "İstanbul'da Hayvanat Bahçesi", *Akşam*, 22 Eylül 1934.
- , "İnsanlarla Hayvanlar Arasında..", *Akşam*, 1 Kanunusani 1930.
- , "İstanbulun Ayaspaşası: Fatih", *Akşam*, 10 Eylül 1932.
- Felek, B., "Temizlik Bahsi", *Tan*, 20 Temmuz 1937.
- Gezgin Haberci, "Mırnav Mırnav Kediler, Bize Yazık Dediler!", *Haber*, 26 Senteş-rin 1935.

- , “Köpek Korkusu”, *Haber*, 29 Mayıs 1935.
- Gezgin, H.S., “Böyle giderse...”, *Kurun*, 30 Temmuz 1937.
- Gökçe, O. R., “Kedi Katliamında”, *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1937.
- Güngör, S., “Binlerce Kedi İnsanı Şekilde Nasıl Öldürüldü?”, *Tan*, 28 Temmuz 1937.
- Gündoğdu, C., “The State and the Stray Dogs in Late Ottoman Istanbul: From Unruly Subjects to Servile Friends”, *Middle Eastern Studies*, 2018.
- Haberci, “Bazan Kuşları, Bazan da Komşuların Camlarını Avlarım!”, *Haber*, 18 Eylül 1937.
- Harun er-Reşid, “Kuşların Faideleri”, *Muallimler Mecmuası*, Teşrinisani 1926, sayı 45.
- H.F., “Eski Sarmanlar Tarzan Oldu”, *Akşam*, 23 Temmuz 1937.
- , “Kediler Toplanırken...”, *Akşam*, 28 Temmuz 1937.
- H.M., “Dokuz Canlı Kedilerin Şehir İçindeki Hayatı!”, *Haber*, 3 Haziran 1935.
- , “Günün Akisleri”, *Kurun*, 13 Nisan 1938.
- I.M., “İstanbul Hayvanat Bahçesi Lazımmış”, *Son Posta*, 19 Eylül 1934.
- I.H., “Kuşların Gözlerini Kır Eden Çocuklar Türedi”, *Son Posta*, 23 Eylül 1935.
- [İrtem], S.K., “Abdülmecit Sineklerle Tahammül Edemez, Kedileri Toplatıp Rivaya Yollardı”, *Akşam*, 9 Şubat 1933.
- [Karay], R.H., “Köpeklerle Dair”, *Aydede*, 2 Mart 1922.
- , “Hayırlı Cemiyetler”, *Akşam*, 15 Ekim 1947.
- , “Kedi-Fare Bahsi”, *Akşam*, 20 Temmuz 1947.
- Kaygılı, O.C., “Avcı Bozuntuları ve Zavallı Kuşlar!”, *Haber*, 20 Eylül 1937.
- K.N., “Kuşları Seviniz”, *Gürbüz Türk Çocuğu*, sayı 20, Mayıs 1928.
- Kumçayı, H., “Karga Harbi”, *Kurun*, 9 Mart 1937.
- , “Sahibli Kediler”, *Kurun*, 29 Temmuz 1937.
- M.F., “Yenir mi, Yenmez mi?”, *Vakit*, 17 Kanunuevvel 1929.
- M. Safvet, “İstanbul Köpekleri Hakkında”, *Beyanü'l Hak*, 26 Temmuz 1326.
- M.S., “Himaye-i Hayvanat Cemiyeti”, *Sabah*, 11 Mayıs 1912.
- , “Hayvan Meraklısı Tipler”, *Vakit*, 24 Kanunuevvel 1929.
- Macid, A., “Evlerimizde Kedi ve Köpek Besleyelim Mi?”, *Hıfzısıhha*, 2 Temmuz 1924, sayı 11.
- N.A., “Köpeklerin Öldürülmesi Neden Uğursuz Sayılır?”, *Haber*, 11 Ağustos 1934.
- N.S., “Serseri Köpeklerle Mücadele Belediyeye Pahalıya Mal Oluyor”, *Son Posta*, 8 İkincikanun 1937.
- Rado, Ş., “Hayvanlara Yapılan İyilikler”, *Akşam*, 7 Haziran 1940.
- , “Serseri Köpekler”, *Akşam*, 4 Mart 1941.
- , “Hayvanlara Eziyet”, *Akşam*, 20 Kanunusani 1943.
- Refik, C., “Bir Karga Avı”, *Akşam*, 19 Şubat 1940.
- Reşat Enis, “İstanbul’da Köpeklerden Kurtulmak Kabil Olmuyor”, *Vakit*, 27 Eylül 1933.
- Sadullah, N., “En Tatlı Ölüm Nedir?”, *Son Posta*, 26 Eylül 1933.

- , “En Tatlı Ölüm Nedir?”, *Son Posta*, 27 Eylül 1933.
- , “Himayei Hayvanat Cemiyetinde Bir Saat”, *Son Posta*, 28 Ağustos 1937.
- , “En Tatlı Ölüm Nedir?”, *Son Posta*, 28 Eylül 1933.
- Selim, M., “Kedi Meselesi Karşısında Bir Teklif”, *Kurun*, 28 Temmuz 1937.
- , “Kedi Meselesinde Sükûnetle İfade Bulan Temenniler?!..”, *Kurun*, 30 Haziran 1938.
- , “İstanbul Fare İstilasına Uğradı, Kediye İhtiyaç Görülüyor!”, *Kurun*, 29 Haziran 1938.
- Sertoğlu, M., “Hayvan Muhabbeti ve Merakı Bizde Azalmış!”, *Haber*, 21 Şubat 1936.
- Seyyar Haberci, “Kedilere Yazıktır, Hepsine Kıymıyalım”, *Haber*, 5 Ağustos 1934.
- S.Ç., “Haşarata Karşı da Seferberlik Lazım!..”, *Cumhuriyet*, 10 Mart 1942.
- Shick, I.C., “İstanbul’da 1910’da Gerçekleşen Büyük Köpek İtlâfı: Bir Mekân Üzerinde Çekişme Vakası”, *Toplumsal Tarih*, Ağustos 2010.
- Sunar, M.M., “Hayvanlar”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Çevre ve Şehir*, İstanbul Medeniyet Üniversitesi/T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İstanbul, 2015.
- , “Osmanlı Devletinde Arslanhane”, *Toplumsal Tarih*, Nisan 2018.
- Sükûti, E., “Şu Nankör Kedileri Evlerde Neden Besleriz”, *İkdam*, 26 İkincikanun 1941.
- Sümer, M., “Osmanlı Modernleşmesini Hayvanlar Üzerinden Okumak: Abdullah Cevdet’in İstanbul’da Köpekler Risalesi”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, cilt 5, sayı 4, 2021.
- Ş.H.R., “Yeryüzünün En Süratle Çoğalan ve Yayılan ve En Muzır Mahlukları Farelerdir”, *Akşam*, 8 Temmuz 1938.
- Tahir’ül Mevlî, “Sahipsiz Köpekler”, *Sebilürreşad*, 20 Mart 1330.
- [Talû], E.E., “Kurt Köpeği Denilen Nesne”, *Cumhuriyet*, 15 Teşrinisani 1934.
- , “Kedi İstilâsı”, *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1934.
- , “Kediler Cenneti İstanbul”, *Cumhuriyet*, 11 Birincikanun 1935.
- , “Bizim Caddeye Üşen Kargalar”, *Son Posta*, 22 Ocak 1946.
- Topluğne, “Fıkra Muharrirlerine ve Kedilere Dair”, *Haber*, 29 Ağustos 1937.
- Topuz, H., “Köpek ve Kedi Postundan Kadın Mantosu Yapılabilir mi?”, *Akşam*, 9 Mart 1951.
- Ulunay, “Serseri Kedilere Dair”, *Yeni Sabah*, 15 Ağustos 1941.
- , “Hayvanlar ve Biz”, *Yeni Sabah*, 10 Ocak 1949.
- Ulunay, Refi’ Cevad, “Horoz Döğüşü”, *Salon*, sayı 27, 1 Aralık 1948.
- Vâ-Nû, “Kuyruk Meselesi ve Halkın Belediyecileştirilmesi”, *Akşam*, 4 Teşrinievvel 1932.
- , “Güvercinler ve Hamam Böcekleri”, *Akşam*, 25 Şubat 1941.
- [Yeşim], R.Ş., “Eski İstanbul Hayatı”, *Son Posta*, 1 Şubat 1936.

ÖMER OBUZ

OSMANLI'DAN ERKEN CUMHURİYET'E

HAYVAN KATLIAMLARI VE HİMAYE

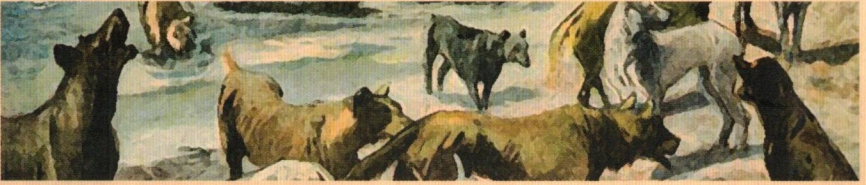
KEDİLER, KÖPEKLER, KARGALAR

ÖMER OBUZ HAYVAN KATLIAMLARI VE HİMAYE

iletışim

Daha çok Ortaçağ Avrupası, kediler ve veba özelinde akla gelse de, tarihin belli dönemlerinde kedi ve köpekler başta olmak üzere birçok hayvan katliamı oldu ve bu katliamlar insan-hayvan ilişkisinin ne derece katılaşabileceğini gösterdi.

Ömer Obuz, *Osmanlı'dan Erken Cumhuriyet'e Hayvan Katliamları ve Himaye: Kediler, Köpekler, Kargalar* adlı kitabında, II. Mahmut döneminden erken Cumhuriyet dönemine kadar ele aldığı süreçte, "arıza" olarak görülerek medenileğe aykırı olduğu gerekçesiyle damgalanıp bir imha politikasına tâbi tutulan kedi, köpek ve kargaların izini sürüyor. Bu izi sürerken, esasen hayvanların Osmanlı toplumunun daha önceki dönemlerinde ne kadar değerli kabul edilip himaye edildiklerine de eğiliyor.

Osmanlı-erken Cumhuriyet tarih yazımında göz ardı edilen hayvanların akıbetine ve dönemin iktidarlarının yönetim tarzı ve bunun halk nezdinde nasıl karşılık bulduğuna dair değerli bir kitap...

"(...) sokak hayvanları, âdeta medenileşmenin önünde temel bir engel olarak görülerek mutlak bir sorun haline getirildiler. Yıllar yılı mesele öyle harlandı, öyle gerekçeler inşa edildi ki köpeklerin, kargaların ve kedilerin yaşamları, insanlığın elinde denge ve merhametin yok olduğu bir cehenneme döndü."

ÖMER OBUZ